

font

- **LA LLARGA VIDA D'UN EDIFICI**
José Sanchis Mezquita
- **ELOGI DE JOAN FRANCESC MIRA
EN LA SEUA PROCLAMACIÓ COM A
SOCARRAT MAJOR 2015**
Vicent Usó
- **TAULA REDONA SOBRE
LA SALUT DEL VALENCIÀ**
Vicent Pitarch
Vicent Usó
Abel Campos
Manel Pitarch
- **REMEMBER OPENCOR... O COM
GESTIONAR LA DECADÈNCIA**
Santiago Vilanova Añó
- **VICENTE BLASCO IBÁÑEZ I VILA-REAL:
UNA RELACIÓ COMPLICADA**
Pascual Mezquita Broch
- **ELS PRIMERS VILA-REALENCs
DE LA HISTÒRIA**
Antoni Pitarch Font
- **VICENTE MATA VENTURA,
AL LLINDAR DE L'OBLIT**
Joan Baptista Llorens Cantavella
- **LA POESIA DE PASCUAL
CABRERA QUEMADES**
Domingo J. Font Pitarch
- **GESTIÓ I FONAMENTS DE LES
COOPERATIVES CITRÍCOLES**
Manuel García Candau
- **LES MANXETES ALS POUS
I LES SÈNIES DE VILA-REAL**
Fèlix Quirós Candau
- **VICTORIA CALZADA: UNA DONA
BURGESA DEL SEGLE XIX**
Ernest Peset Vargas

Publicació de la Regidoria de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Vila-real

PRODUCCIÓ I COORDINACIÓ:

Regidoria de Normalització Lingüística de l'Ajuntament de Vila-real

DISSENY ORIGINAL: Javi Sales

DISSENY ACTUAL I MAQUETACIÓ: Pasku.com

CORRECCIÓ I RECOPIACIÓ D'ARTICLES:

Carme Martí i Herrera, Elena Chiva Roca i Mònica Soler Beltrán

IMPRIMEIX: Impremta Sichert, SL

PATROCINADORS:

Facsa, Fundació Caixa Rural, Porcelanosa i Acadèmia Valenciana de la Llengua

Foto de la portada: edifici de l'Auditori Municipal en la seua inauguració, l'any 1933, com a seu de l'Agrupació Coral Els XIII. Foto cedida per l'Arxiu Municipal de Vila-real

Fotos facilitades pels autors dels articles, l'Arxiu Municipal de Vila-real, AC Socarrats, Honori Planell i Pasku.com

ISSN: 2171-4983

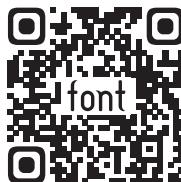
DIPÒSIT LEGAL: CS-165-2010

Maig de 2015

La Regidoria de Normalització Lingüística no s'identifica necessàriament amb les opinions expressades en els articles publicats.

font⁺

Publicació d'investigació
i estudis vila-realencs

www.revistafont.es

ÍNDIX

PRESENTACIÓ DEL REGIDOR	
Pasqual Batalla Llorens	7
1. LA LLARGA VIDA D'UN EDIFICI	
José Sanchis Mezquita	13
2. ELOGI DE JOAN FRANCESC MIRA EN LA SEUA PROCLAMACIÓ COM A SOCARRAT MAJOR 2015	
Vicent Usó	33
3. TAULA REDONA SOBRE LA SALUT DEL VALENCIÀ	41
• El valencià: una llengua, un país	
Vicent Pitarch	43
• CONTRALLUM. A propòsit de la literatura catalana al País Valencià a primers del segle xx	
Vicent Usó	53
• RTVV, A FER LA MÀ! I la nostra llengua també?	
Abel Campos	59
• Situació de la llengua. Sort de l'escola	
Manel Pitarch	67
4. REMEMBER OPENCOR... O COM GESTIONAR LA DECADÈNCIA	
Santiago Vilanova Año	75
5. VICENTE BLASCO IBÁÑEZ I VILA-REAL: UNA RELACIÓ COMPLICADA	
Pascual Mezquita Broch	91
6. ELS PRIMERS VILA-REALENCES DE LA HISTÒRIA	
Antoni Pitarch Font	131
7. VICENTE MATA VENTURA, AL LLINDAR DE L'OBLIT	
Joan Baptista Llorens Cantavella	149
8. LA POESIA DE PASCUAL CABRERA QUEMADES	
Domingo J. Font Pitarch	157
9. GESTIÓ I FONAMENTS DE LES COOPERATIVES CITRÍCOLES	
Manuel García Candau	167
10. LES MANXETES ALS POUS I LES SÉRIES DE VILA-REAL	
Fèlix Quirós Candau	181
11. VICTORIA CALZADA: UNA DONA BURGESA DEL SEGLE XIX	
Ernest Peset Vargas	193

Presentació

L'any 2015 és una data de grans celebracions per a la Regidoria de Normalització Lingüística i volem compartir aquest goig amb els lectors de la nostra estimada revista *Font*, que arriba ja a la dissetena edició.

Enguany complim 20 anys de vida al llarg dels quals hem treballat per a promoure l'ús normal i oficial del valencià a Vila-real. I continuarem treballant durant molts anys més, perquè tenim un compromís irrenunciable en la defensa i recuperació de la nostra llengua, que, tot i ser llengua cooficial, no gaudeix de les mateixes oportunitats que el castellà i ha de lluitar dia a dia per a defensar la seua validesa en qualsevol àmbit d'ús.

El 2015 també és un any marcat per la 28a Festa per la Llengua, que vam acollir a l'ermita de la Mare de Déu de Gràcia el diumenge 29 de març. Aquesta trobada lúdica i reivindicativa contribueix, d'alguna manera, a visualitzar l'autoestima lingüística i la implicació de la comunitat educativa, les associacions de mares i pares, les associacions de la ciutat i l'Ajuntament de Vila-real en la recuperació de la nostra llengua com a vehicle de cultura, educació, integració i progrés. El lema d'enguany, "L'escola que volem", reivindica la construcció d'un model educatiu de qualitat i en valencià, obert al multilingüisme i a la innovació, i també l'estima i la valoració de la tasca de mestres i famílies.

A més d'aquesta diada central i en col·laboració amb la Federació Escola Valenciana, vam organitzar tot un seguit d'actes previs com ara una exposició sobre la figura de Carles Salvador, cedida per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, cinema i teatre en valencià per a l'alumnat de la ciutat, el lliurament dels Premis Sambori i l'actuació del Grup de Dolçainers i Tabaleters El Trull i dels dimonis de Castelló Botafocs, acompanyats pels nostres gegants.

Un altre acte programat en el marc de la Festa per la Llengua va ser la conferència "El valencià: una llengua, un país", a càrrec de **Vicent Pitarch**, sociòleg, escriptor i president de l'IEC a les comarques valencianes, que donà pas a una taula redona sobre la salut del valencià, en la qual participaren **Vicent Usó**, escriptor vila-realenc; **Abel Campos**, periodista i extreballador de RTVV, i **Manel Pitarch**, docent i exassessor de valencià de la Conselleria d'Educació. Les seues aportacions en aquesta jornada han sigut recollides en l'article titulat "La salut del valencià", que podreu llegir en aquesta revista.

També gaudirem en aquesta 17a edició de *Font* dels articles de **José Sanchis Mezquita**, que ens explica la història de l'edifici de l'Auditori Municipal; de **Vicent Usó**, que recull les paraules que li va dedicar a Joan Francesc Mira en la seua proclamació com a Socarrat Major 2015; **Santiago Vilanova Añó**, amb un article que ens convida a la reflexió sobre com s'ha gestionat la decadència de l'economia vila-realenc; **Pascual Mezquita Broch**, que tracta d'esbrinar el motiu d'uns impropis llançats per Vicente Blasco Ibáñez envers la ciutat de Vila-real; **Antoni Pitarch Font**, que ens parla sobre els primers vila-realencs de la història; **Joan Baptista Llorens Cantavella**, que recorda les proeses del ciclista Vicente

Mata Ventura; **Domingo Font Pitarch**, que analitza la vessant poètica i dramàtica de Pascual Cabrera Quemades; **Manuel García Candau**, que ens explica els fonaments i la funció de les cooperatives citrícoles; **Fèlix Quirós Candau**, que parla sobre les manxetes als pous i les sèries de Vila-real i, finalment, **Ernest Peset Vargas**, que ha escrit sobre Victoria Calzada, una dona burgesa vinculada a Vila-real.

Si bé és cert que els principals protagonistes de *Font* són els autors dels articles que, de manera sempre desinteressada, comparteixen el fruit del seu treball d'investigació amb els lectors, també ho són les entitats i empreses patrocinadores, **Porcelanosa**, **Fundació Caixa Rural Vila-real**, **Facsa** i l'**Acadèmia Valenciana de la Llengua**, que fan possible l'edició de la revista de manera totalment gratuïta.

Esperem que us agrade, a vosaltres, lectors i bevedors d'aquesta font, col·leccionistes de la història i del present de la nostra ciutat, la nova edició que ara teniu a les vostres mans.

Pasqual Batalla Llorens
Regidor de Normalització Lingüística i Tradicions

El nom és Vila-real

disseny: pasku.com

DIBUJOS: QUÍQUE

Ajuntament de Vila-real

Normalització Lingüística

Vila-real
avança en valencià

11

font

1

■ José Sanchis Mezquita

LA LLARGA VIDA D'UN EDIFICI

La llarga vida d'un edifici

L'Alhambra, la Sagrada Família, el Coliseu, l'Empire State Building són tan sols un escarit exemple de les moltes construccions que amb tota seguretat, com si es tractara del seu cognom, associem d'immediat al nom d'una ciutat.

L'Alhambra a Granada
La Sagrada Família a Barcelona
El Coliseu a Roma
L'Empire State Building a Nova York

Per molt que ho intentem, és impossible pensar en aquestes construccions, sense pensar en la ciutat on habiten els seus fonaments.

En el suposat cas que poguérem fer una enquesta mundial, preguntant a tots els habitants del nostre planeta, pràcticament amb tota seguretat obtindríem que totes i cadascuna de les localitats serien posseïdores d'alguna construcció emblemàtica amb què associar-les. Tant ens fa, si són famoses arreu del món o tan sols per a la gent d'aquesta població, però ben segur que tant vells com joves la identificarien amb el nom del seu poble, ciutat o vila. A més, tots se sentirien orgullosos d'aquestes construccions.

Vila-real no podria ser diferent i ací també tenim la nostra gran construcció emblemàtica, encara que com també succeeix en molts llocs, per a uns, aquest edifici serà important i per a uns altres, serà una altra construcció la més emblemàtica.

Un grup de joves vila-realencs, amb molta il·lusió, a principi del segle xx, van començar a donar vida un projecte novedós, dotar el nostre poble d'un gran teatre, que estiguera d'acord amb les grans representacions que oferien i tant d'èxit tenien.

Amb molta seguretat, molts dels que estan llegint aquest article, ja hauran endevinat que m'estic referint a l'actual Auditori Municipal, o el Teatre Els XIII o Cinema Villarreal, com també ha sigut conegut en altres moments de la seua *vida*. Aquest singular edifici en l'actualitat és la nostra punta de llança en tot allò referent a la cultura i teatre vila-realenc, però el que igual molts dels lectors no coneixen, són les diferents funcions que ha realitzat durant el camí de la seua vida, fins a retornar, a les seues funciones primigènies, activitats culturals de tot tipus.

Així que farem un recorregut per aquesta *vida* tan interessant.

Els XIII

Com va nèixer l'edifici?

Segons els antecedents històrics que es conserven a l'Arxiu Municipal, l'edifici es va començar a construir l'1 de juliol de 1932, i es va finalitzar el 22 de novembre de l'any següent, el 1933, segons projecte redactat l'1 de juliol de 1932, per l'arquitecte José Gimeno Almela, en col·laboració amb l'enginyer Vicente Vicioso, que va fer els plànols gratuïtament, per la qual cosa, els afavorits el van complimentar, al seu confortable xalet, amb una vetllada literariomusical.

Dedicat inicialment a casa social, teatre i escola d'artistes de l'Agrupació Coral Els XIII, fou un dels primers grans edificis de Vila-real, dedicat a tota mena d'espectacles culturals.

Repasant la seua estructura, veiem que l'edifici es va projectar amb la façana principal mostrant-se al llarg del carrer de García Hernández, després anomenat Alameda i hui en dia l'avinguda de la Murà, que ja aleshores era un carrer d'uns vint metres d'ample. També als plànols podem veure que la façana lateral mirava a l'avinguda del Cedre, que en aquells moments encara estava urbanitzant-se, però ja s'havia projectat amb una amplària d'uns divuit metres. Pel que fa a l'alçat posterior es va fer d'una forma residual, doncs l'actual carrer del Mestre Goterris, encara no estava obert, però sí projectat amb deu metres d'amplària.

En la descripció del projecte, s'indica que dins del perímetre del solar s'estableix com a principal la sala d'espectacles que ocupa la part central formant un rectangle, queden les irregularitats de forma als costats; el que recau a la façana lateral, formarà la dependència de café, banys i passadissos per a eixida, mentre que les irregularitats que limiten amb la mitgera, formaran el passadís d'aquesta part.

En la part anterior i contigua a la sala d'espectacles se situa el vestíbul, que servirà de sala de café, i que té entrada per una porta ampla (dos metres i vint centímetres) en el xamfrà. Al costat d'aquesta porta d'entrada se situa una escala principal que dóna accés a l'únic pis, i al costat de la mitgera i amb accés pel vestíbul café, es disposa una altra escala per al mateix servei. En el fons i amb obertura al xamfrà del carrer de deu metres i a l'avinguda del Cedre, se situa l'escenari amb un petit fossat i galeries de maniobra.

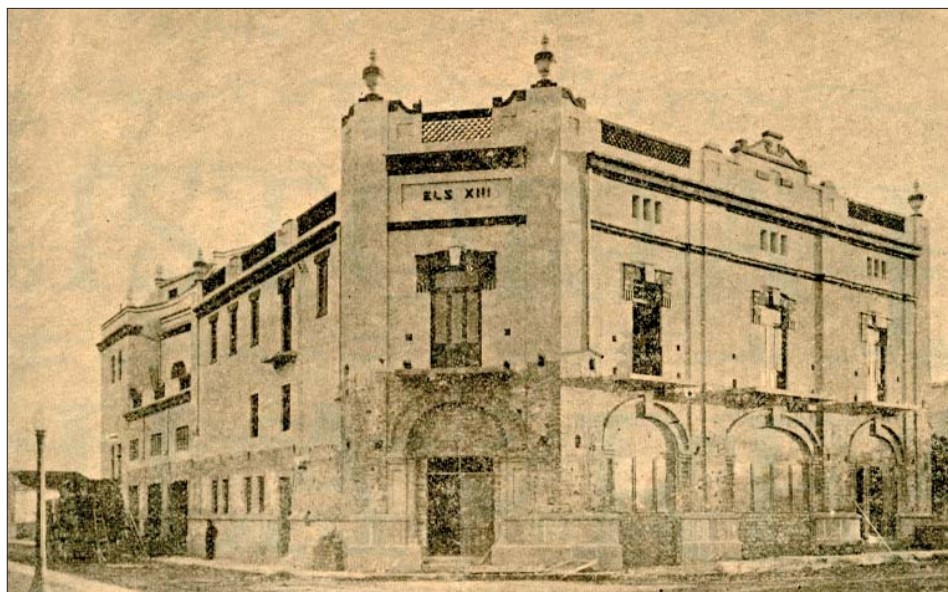
Entre el cos de façana principal i la sala com a variant imposada al primer projecte, es disposa una graderia, i com a conseqüència d'aquesta variant, la cabina de cinematògraf es disposarà en el sostre del saló que recau a la façana principal.

A un costat i a l'altre de la sala i en la planta baixa es projecten setze llotges, mentre que en la planta alta tan sols es projecten catorze, aquesta reducció obeeix a la graderia imposada.

Cada costat de llotges té la seua corresponent escala, donant el servei adequat.

Com és molt possible que es donen espectacles teatrals, es disposen en l'escenari cambres per als artistes.

Així que després de quasi any i mig de treballs, el 22 de novembre, festa de Santa Cecília, es va fer una gran inauguració, on intervingueren les entitats musicals de la localitat (la Banda de Música, Los 6 y el Jazz, la Rondalla Tagoba, orquestra i cor de la societat organitzadora), on totes les peces interpretades van ser originals de compositors vila-realencs: Benito Traver, José Goterris Sanmiguel, José Pascual Nácher Alavaen, José Goterris Rambla, José M. Torres i Vicente Avellana.

Aquest va ser el programa que es va dur a terme aquest dia tan assenyalat.

PROGRAMA

A les vuit del matí, solemne missa cantada amb orquestra a l'església dels Franciscans.

A les nou de la nit i en el grandios teatre de l'Agrupació, extraordinària vetllada literariomusical que s'executarà en l'ordre següent:

Primera parte

1. Himno a Santa Cecilia. Orquesta y coro D. Benito Traver.
2. Discurso de presentación, por el joven orador Juanito Abad.
3. Vernia. Pasodoble por Tagoba. Goterris (padre).
4. Cansó de anyoransa, a cuatrovoces y orquesta D. J.Mª Torres.
5. Tefocse. Orquesta. Goterris (hijo).
6. Elarte, "Els XIII", y Villarreal. Poesia. Angelina Abad.
7. Europa. Overtura dramática. Banda. Goterris (padre).

Segunda parte

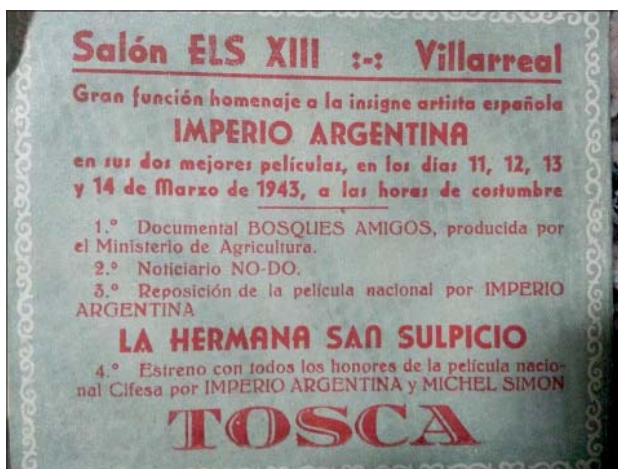
8. Presentación de *Los 6 y Jazz* con "Venga de Ay..." de J. Nácher.
9. Nenita. Tango. *Tagoba*. Goterris (hijo).
10. La Duda. Romanza de barítono y orquesta. D. Vicente Avellana.
11. Un Mensaje. Poesia. D. Francisco Moreno.
12. Capricho Español. Orquesta J. Nácher.
13. Himno a Villarreal. Banda y coro. Goterris (padre).

Com a complement a aquesta memorable jornada, el 8 de setembre del mateix any, en el mateix teatre, amb el saló a vessar d'espectadors, es va representar l'òpera *Marina* del mestre Arrieta, per la companyia del Teatre Líric Nacional de Madrid, que com a curiositat, va portar la seua pròpia orquestra.

Després i durant molts anys, el Teatre Els XIII es convertiria en el centre dels majors espectacles culturals a Vila-real, es podien tractar de les actuacions dels artistes locals, com de companyies forasteres. A més a més, com disposaven d'un cinematògraf, es projectaven pel·lícules totes les setmanes (la primera en estrenar-se va ser *Mercedes*).

També es va utilitzar per a fer actes polítics (mítings) durant els períodes electorals, destaca el gran míting que va celebrar al citat saló el destacat polític monàrquic José Calvo Sotelo el 1935, que seria assassinat poc abans de començar la Guerra Civil.

Però malgrat tots aquests espectacles i serveis que oferia a la ciutat, després de la guerra, els deutes de l'entitat ascendien a set-centes mil pessetes, també a aquests problemes econòmics, es va unir la mort d'alguns avaladors, obligats a vendre el teatre, amb la finalitat de poder pagar els deutes i amb els diners sobrants poder adquirir un petit solar, on edificar un xicotet saló, el qual es va haver d'hipotecar per a poder finalitzar-lo.

Cinema Villarreal Teatre

En la dècada dels cinquanta l'edifici va ser venut a un particular, que va remodelar parcialment el seu interior, amb el propòsit de destinar-lo a un cinematògraf.

Les obres de remodelació van tenir dues parts:

Interior: van consistir fonamentalment en l'eliminació de llotges i la construcció d'una graderia amb accés des del vestíbul a través de dues escales laterals a aquest, es va fer per a augmentar l'aforament de la sala.

Exterior: es va desplaçar l'entrada principal del xamfrà a la façana que es projectava a l'avinguda de la Murà, per això es va obrir l'obertura central existent en aquesta façana, que fins al moment havia fet la funció de finestral tot de cristall.

Imatge de dos cartells que anunciaven les pel·lícules que anaven a projectar-se

Parròquia Santa Isabel

El 1970, l'edifici va ser adquirit per la Caixa Rural de Vila-real (519 m²) i la Diòcesi de Castelló (412 m²), aquestes dues entitats van avançar una quantitat, que en cas de no completar-se en un temps determinat, quedaria en mans del propietari del cinema i l'església perdria tots els drets.

El 17 d'octubre de 1970 va aparèixer un decret que disposava el funcionament de l'edifici com a nova parròquia. Així mateix, el 22 de novembre d'aquell mateix any, segons el que disposava l'anterior decret, coincidint amb la festivitat de Crist Rei, entrà en funcionament la nova parròquia.

Com a remodelacions més importants, podem assenyalar que es va tancar la boca de l'escenari i algunes obres mínimes de manteniment del local, com va ser la construcció de l'altar i l'obertura o tancament d'algunes portes en els paraments laterals de la sala. Per la seua banda, les instal·lacions pròpies del cinema/teatre van ser abandonades: el fons de l'escenari, *telares*, *peine*, cambres per als artistes i serveis generals.

Després d'anys utilitzant l'edifici com a església, l'Ajuntament decideix fer-se amb la seua propietat, així que li ofereix al bisbat de Sogorb Castelló, canviar el solar per un altre més

Imatge de l'altar un dia de celebració

Imatge de la façana de l'església

gran i dins de la zona parroquial. L'únic que hi havia en aquells moments de propietat municipal, que complira els requisits demanats, era el que hi havia a l'antic escorxador juntament amb el pati adjacent. Mentre la Caixa Rural de Vila-real, copropietària del local, no va formar part d'aquesta operació, la permuta, i l'Ajuntament el va comprar directament.

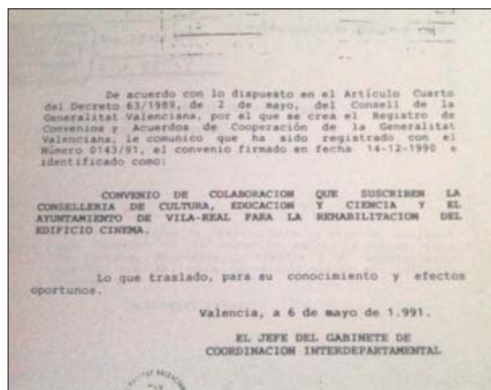
Així el 10 de juny de 1986, autoritzada pel notari Ángel Olmos Martínez, se signa l'escriptura de permuta entre l'Ajuntament i la Diòcesi.

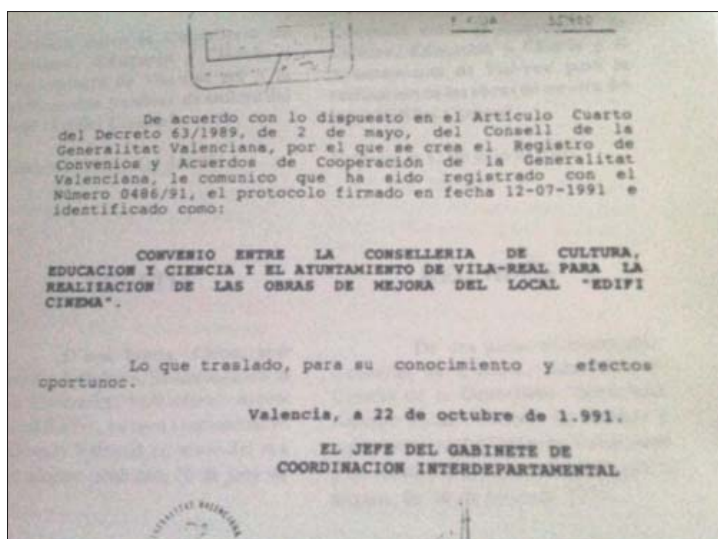
Imatge de l'interior de l'església

Auditori Municipal

Una vegada adquirit l'edifici per part de l'Ajuntament de Vila-real, aquest va proposar la seua rehabilitació, i va encarregar el projecte tècnic, el 30 de juliol de 1990, a l'arquitecta Concepción Candau Ramos. El projecte en qüestió, va ser aprovat per l'Ajuntament en Ple el 25 de maig de 1992, comprenia tres fases. Queda aprovat que la superfície del solar ascendia a 975 m² i la superfície construïda a 1.731 m²

Paral·lelament, l'Ajuntament va començar les converses i tràmits perquè aquesta rehabilitació poguera ser inclosa en el programa Música-92, pertanyent a la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana. Finalment aquestes subvencions es van concretar amb la signatura de dos convenis de col·laboració, un d'ells amb Música-92 el 14 de desembre de 1990. El qual va aparèixer aprovat en el *Butlletí Oficial* número 136, el dijous 11 de novembre de 1993.

Un altre amb la Conselleria de Cultura el 12 de juliol de 1991.

Després de la signatura d'aquests convenis, l'agost de 1992, les obres van ser adjudicades a una empresa i van començar d'immediat la construcció.

L'adequació de l'immoble i les instal·lacions a la normativa legal vigent, així com la millora de les condicions estètiques de l'edifici, es poden sintetitzar en els punts següents:

- Centralització de l'entrada a l'Auditori per l'avinguda de la Murà, ampliant-se el vestíbul d'accés a la sala.
- Modificació del traçat i dimensions de les escales, es van demolir les tres existents i es van construir dues bessones a banda i banda del vestíbul.
- Els serveis generals es disposen de manera que s'accedeix a ells des dels espais comuns i no des de la sala, com ocorria fins al moment.
- Disposició en la planta baixa d'una zona d'informació, amb accés pel xamfrà, convertint-se aquesta en una eixida d'emergència.
- Es creen zones per a albergar les instal·lacions generals (comptadors, instal·lació de climatització...), tant en planta baixa com a la coberta.
- En la mitja planta es dota l'edifici d'una zona d'administració.
- Se substitueixen completament les instal·lacions: elèctrica, de climatització, lampisteria i sanejament.
- Es millora l'acústica de la sala, se substitueix la coberta existent i el cel ras de canya per un fals sostre a força de panells acústics de fusta.
- El paviment se substitueix per un altre de moqueta ignífuga.
- S'instal·len cabines de control sonor i escènic.
- Es dissenyen els interiors dotant-los d'un aire de modernitat, sobrietat i unitat.
- S'utilitzen com a materials bàsics: el marbre, la fusta de roure i l'acer inoxidable.

El projecte de rehabilitació va ser concebut en tres fases, de tal manera que l'ús d'aquest no es trobarà condicionat a la penalització del total de les obres, sinó que, finalitzades les dues primeres, l'edifici estaria ja en condicions de poder ser utilitzat des d'aquell mateix instant.

Nº	PROGRAMA DE TIEMPOS	PLAN DE EJECUCION AUDITORIO MUNICIPAL DE VILLAREAL (CASTELLÓN)									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	ALBANILERIA										
2	CARPINTERO										
3	ELECTRICISTA										
4	PULIDOR										
5	CERRAJERO										
6	ESCAVOLISTA										
7	CRISTALERO										
8	PARGUET										
9	PLADUR										
10	PIRELLI										
11	PINTOR										
12	FONTANERO										
13	SEGURIDAD										
14	FACHADA										
15	TELDN CORAFUEGOS										
16	FOSO DE MUSICA										
17	PROYEC. C. FUEGO										
18	CONDUCTOS A/A										
19	VARIOS										
20	LIMPIEZA OBRA										

En la primera fase es va fer:

- Demolicions
- Moviments de terres
- Fonamentació
- Sanejament
- Estructura i forjat
- Obra de paleta
- Revestiment
- Coberta
- Instal·lació de lampisteria
- Instal·lació d'electricitat
- Fusteria i vidre
- Serralleria
- Pintures
- Instal·lació de protecció
- Instal·lació de climatització

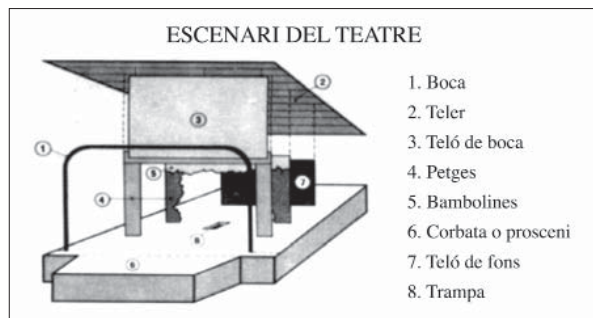

En la segona fase es va portar a terme:

- Sanejament
- Obra de paleta
- Revestiments
- Instal·lació lampisteria
- Instal·lació electricitat
- Fusteria
- Serralleria
- Pintures
- Instal·lació de protecció
- Instal·lació de climatització

Durant la tercera i última fase de remodelació de l'edifici es va procedir a l'equipament, es desglossa de la següent manera:

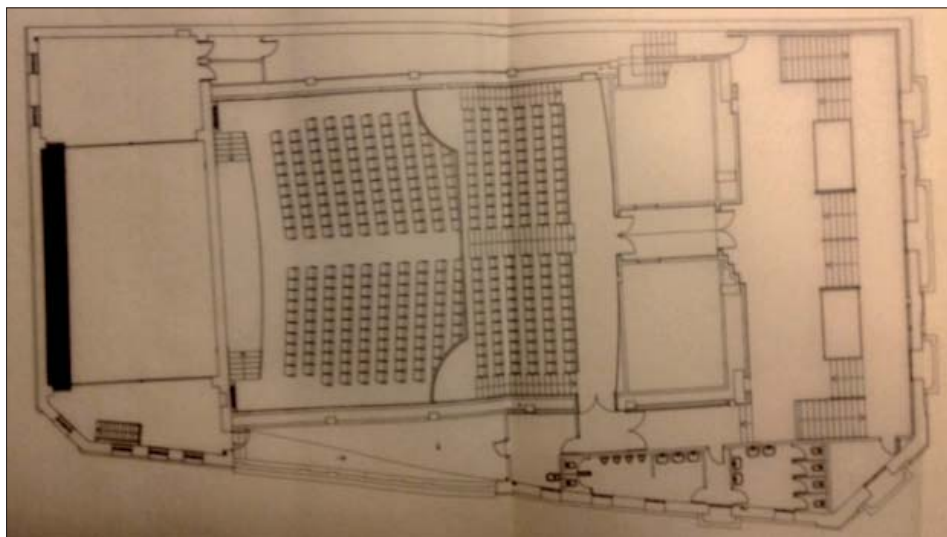
- Butaques: les butaques són un element fonamental per a l'acústica de la sala, i més per a una sala on es realitzaran, tant actuacions musicals, com teatre parlat, ja que la seua absorció sonora ha de ser compatible amb el temps de reverberació objectiu de la sala. Característiques: fabricades principalment en fusta i materials que repel·leixen el foc, amb un dispositiu que bascula, el qual mitjançant un ressort permet l'aixecament automàtic del seient.
- Petxina acústica: per a aconseguir un correcte funcionament de l'escenari en el cas d'audicions musicals, i amb l'objectiu d'integrar els músics en sala i eliminar l'absorció sonora existent en la torre d'escena s'ha d'instal·lar una petxina acústica, que constarà de tres parts: sostre, fons i laterals.
 - El sostre estarà format per dos panells reflectors acústics penjats. Cada panell tindrà tres formes corbes i estarà subdividit en sectors per a facilitar la seua regulació, són regulables tant en altura com en inclinació. La regulació de la inclinació es farà des del sòl de l'escenari, sector a sector, per mitjà d'un braç de regulació.
 - El fons i els laterals estaran formats per un conjunt de mòduls iguals entre si. Cada mòdul tindrà un cos central i dues ales pivotants. Els mòduls estaran llastrats en la seua base per a prevenir una possible bolcada. En les ales pivotants han de tenir portes per a poder accedir a l'espai interior. Aquestes peces quan no s'usen s'han de poder deixar en un lateral de l'escenari i han d'ocupar poc d'espai perquè han d'encaixar unes amb unes altres.
- Càmera negra: la utilització de l'escenari com a teatre requereix d'una sèrie d'elements de moblament i maquinària escènica. Aquesta anirà suspesa i tindrà ganxos per a penjar del tall.
- Vares de llums i torres de carrer. Aquests elements són imprescindibles per

a suspendre els elements d'il·luminació escènica. Les vares de llums que es consideren necessàries són quatre, a més a més, es disposaran a més vuit torres de carrer per a il·luminació lateral de tres metres d'altura i sis suports regulables.

- Els corts motoritzats. Per al funcionament correcte de l'auditori es consideren necessaris catorze corts motoritzats, a més d'onze corts manuals.
 - Els corts motoritzats seran utilitzats per a la suspensió de lluminàries i decorats pesats i seran manipulats des d'un panell de control amb botons de marxa i parada per a cadascun d'ells.
 - Els corts manuals de cordes tindran com a funció principal la suspensió de la càmera negra i de decorats lleugers.
- Sistema d'intercomunicació. Els elements que componen aquesta instal·lació tenen les característiques següents:
 - Una estació principal
 - Set estacions auxiliars mòbils amb alimentació des de la unitat principal
 - Vuit auriculars amb micròfon per a estacions
 - Cablejat i caixetins de superfície per a instal·lació de vuit punts d'intercomunicació

Per fi, després d'innombrables retards i complicacions, el 18 de febrer de 1995 (quasi tres anys després del seu inici; en construir-lo des de zero, sols van tardar any i mig), el somni es va fer realitat. Va arribar la gran nit, el remodelat Auditori Municipal pujava de nou el teló per albergar un gran espectacle cultural. Tornava als seus orígens, i igual que aquell 22 de novembre de 1932, es va projectar un gran espectacle musical, al qual van assistir les primeres autoritats de l'època: Pilar Pedraza, consellera de Cultura; Javier Sanahuja, conseller de Treball; Jordi García Candau, director general de RTVE; Manuel Ortells, secretari general de la Conselleria d'Educació; Xavier Albiol, director general de Relacions Institucionals de la Generalitat Valenciana; José Morera, director general de

Patrimoni Cultural; Ignacio Subías Ruíz, governador civil; Francisco Solsona, president de la Diputació; Josep Palomero, director territorial de Cultura; Carmen Monzó i Eduardo Escrig, diputats autonòmics de Vila-real; Antonio Ferrandis, actor valencià, cèlebre pel seu paper de Chanquete i Vicente Vilar, alcalde d'Almassora.

A més dels convidats de caràcter polític, també figuraven uns altres d'arrels merament musicals, com Rafael Beltrán Moner, que en aquell moment ostentava el càrrec de compositor del Departament de Música de TVE, a més a més, aquella nit va tenir l'immens goig d'escoltar com l'orquestra de RTVE interpretava part de la seua *Simfonia Popular*. Anys després, el 2014 l'Auditori Municipal rebria el seu nom, en reconeixement a la seua extensa carrera musical.

En el discurs inaugural, l'alcalde Enrique Ayet va felicitar a tots per l'enorme esforç realitzat en la remodelació de l'Auditori Municipal, destacant la infraestructura cultural de Vila-real, adquirida amb aquest nou edifici.

La vetllada va ser un autèntic èxit, va recollir innombrables crítiques favorables, per part de tots els assistents, que destacaren la bellesa de l'edifici i la bona acústica aconseguida. No obstant això, a causa del limitat aforament del recinte, 600 butaques, molts habitants de Vila-real, no van poder gaudir de veure les noves instal·lacions, així que amb la intenció d'esmenar aquesta petita contrarietat, bendemà de la seua inauguració, la banda de música de la localitat va interpretar un concert sota la direcció de Francisco Signes, d'aquesta manera altres habitants de la localitat podrien veure *in situ*, les reformes i canvis efectuats en l'antic saló Els XIII.

Aquest va ser el programa que es va seguir la nit del 18 de febrer de 1995.

I Parte

Marcha de la ciudad J. Goterris (1873-1930)
Popular: Allegro moderato y final R. Beltrán Moner (1936)
Rapsodia Portuguesa E. Halffer (1905-1989)

Piano solista: Agustín Serrano
Orquesta Sinfónica de RTVE
Dirigida por Enrique García Asensio

II Parte

Adelita (mazurka) F. Tárrega (1852-1909)
María (tango) F. Tárrega
Capricho Árabe F. Tárrega

Guitarra: Jorge G. Orozco

El Sombrero de tres picos M. de Falla (1876-1949)

1ª suite: Introducción-tarde
 Danza del molinero
 El corregidor. La molinera y la danza de las uvas.
2ª suite: Los vecinos
 Danza del molinero
 Danza final

Orquesta Sinfónica de RTVE
Dirigida por Enrique García Asensio

Conclusió

Llarga i canviant ha sigut la vida d'aquest singular edifici, ha viscut un interessant viatge per tots els estrats de la popularitat, des d'uns inicis amb magnificència, passant per uns anys en el més absolut ostracisme, fins a tornar a recuperar la seua esplendor primigènia.

Sense cap dubte, és més que interessant saber les diferents funcions que ha exercit l'edifici, i amb tota seguretat, les persones que ho van projectar al principi, mai van poder imaginar que es desenvoluparien tan diverses ocupacions.

Com hem dit al principi d'aquest article, molts són els edificis que associem amb els seus respectius emplaçaments, en el nostre cas en qüestió, no podem assegurar rotundament, que en esmentar el nom de l'Auditori Municipal, la gent forana, o fins i tot del poble, ho associarà immediatament amb la nostra localitat, però el que sí podem afirmar sense cap dubte, és la singularitat de l'edifici i la seua més que curiosa vida. Per això recomane, que la pròxima vegada que contemplem un edifici, ens preguntem quins misteris pot amagar, si serà aquesta la seua funció original, doncs potser que estiguem davant d'un edifici que gens o poc té a veure amb l'activitat per a la qual va ser construït.

Així que finalment, després de molts anys de canvis, guerres pel mig, activitats diverses, anys d'oblit i solitud, Vila-real tornava a tenir un gran teatre d'acord amb les necessitats culturals de la localitat i esperem que aquest vegada, per molts anys.

Teatre Els XIII, Cinema Villarreal Teatre, església Santa Isabel i Auditori Municipal Músic Rafael Beltrán Moner.

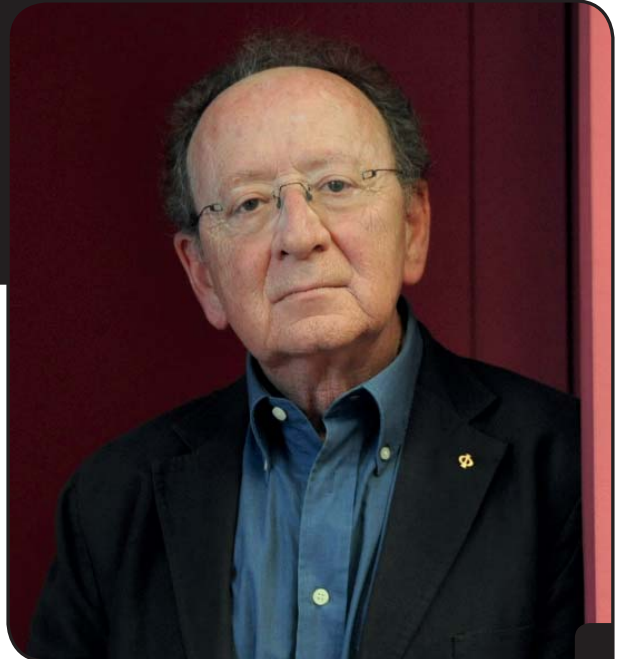
El cicle s'ha completat.

2

Vicent Usó

**ELOGI DE JOAN
FRANCESC MIRA
EN LA SEUA PROCLAMACIÓ COM
A SOCARRAT MAJOR 2015**

Elogi de Joan Francesc Mira en la seua proclamació com a Socarrat Major 2015

Bona nit

Anava mirant-me els papers, aquesta setmana, i pensava si la manera més equilibrada, i qui sap si més justa, d'enllestir aquest parlament en què he de justificar el que tots vostés saben que està més que justificat (la concessió a Joan Francesc Mira del Premi Socarrat Major 2015); pensava, deia, si la manera més honesta no seria la d'emular, si això estiguera en les meues mans, els versos que tanquen el *Llibre de meravelles*, de Vicent Andrés Estellés, i que comencen

Trinquet dels Cavallers, La Nau, Bailén, Comèdies,
Barques, Trànsits, En Llop, Mar, Pasqual i Genís

Vull dir que, si tinguera el geni del poeta de Burjassot, potser seria suficient amb enfilat amb una mica de traça els mèrits abundants del nostre guardonat, els títols més significatius de la seua producció, els premis que ha anat acumulant i la llista, feta poema, vindria a dir

Mira i Casterà, Joan Francesc, nascut a València el 3 de desembre de 1939, antropòleg, professor de grec, amant i traductor dels clàssics, escriptor d'*El bou de foc* i *Els cucs de seda*, d'*Els treballs perduts* i *El professor d'història*, premi Sant Jordi i també d'Honor de les Lletres Catalanes.

I així continuaria segurament durant l'estona que tinc assignada per al meu parlament i vostés tindrien una idea exacta dels mèrits extensos, de la magnitud enorme del nostre Socarrat Major 2015. Aquesta llista, imaginem que ben endreçada, crec que seria suficient perquè la trajectòria de Joan Francesc Mira es basta a si mateixa. No li calen ornaments innecessaris. Bé, doncs en això estava, deia, quan em va assaltar una pregunta: com és possible que una figura de les seues dimensions haja pogut sorgir en un context tan hostil, en un país espoliat per dècades i dècades de repressió, sotmés brutalment, instruït per fagocitar-se a si mateix i tan indolent que, en els últims anys, s'ha abandonat sense pudor en els braços d'aventurers grotescos, de beatets de somriure malaltís, d'arquitectes de pega, de cacics de la vella escola i fins i tot de bèsties de veu cavernosa obsedides per engolir-se el paisatge rural més bell d'Europa, en paraules del mateix Mira. No és sobrer, la pregunta, al meu parer. Perquè, normalment, tendim a considerar que és el

progrés general de la instrucció pública, el conreu sostingut i exigent per amples capes de població de les diferents disciplines d'allò que hem convingut a dir la cultura, el que fa d'un país un àmbit propici a l'excel·lència intel·lectual. No és cap misteri: cal adobar bé la terra perquè done fruits sucosos. Per això em preguntava com és possible que el mateix país que ha estat capaç d'eleva la ignorància més abjecta a categoria de dogma científic, el mateix país que arracona els escriptors i menysté els lingüistes, que ignora els historiadors i omple d'honors els arribistes i els aprofitats, els bocamolls i els caradures, haja sigut capaç de produir una figura de la talla de Joan Francesc Mira. No conec la resposta, francament. Però el cert és que, enmig d'aquest paisatge assolat des de fa segles per llengües de foc, llueix esplèndid un arbre com Joan Francesc Mira, d'arrels profundes que han anat a xuclar l'aliment als pous de cultura més fèrtils d'Europa, de branques fermes que s'han desplegat enèrgiques en les direccions que ha exigint cada circumstància i han fet brotar, a la llum de l'aurora de dits de rosa, una exuberància amatent de fulles verdes com poques vegades s'ha vist per aquestes contrades. Com és possible, un contrast així?

No vull ser injust amb tanta gent, tampoc. Amb molts de vosaltres, de fet. Sóc conscient que sovint la vista enganya. I més sovint encara si fem una ullada displicent i esquiva. La realitat sempre canvia quan apropem el microscopi i allò que semblava mort de sobte cobra vida i ens enlluerna. Així també, si observem amb atenció les runes i la desolació en què les llengües de foc han convertit el nostre país, també podrem descobrir que, ací i allà, no han deixat de brotar milers d'ulls, milers de brins d'herba que, sense por i amb la constància dels desesperats, no han renunciat mai a enfrontar la incertesa del destí i

Fermín Font, president de Socarrats, amb l'homenatjat

s'han dreçat orgullosos amb la cara al vent, el cos al vent i els ulls al vent incendiari que fa tres-cents anys que no ha deixat de bufar.

És cert, doncs, que la cendra està poblada de vida. Minúscula, segons com. Precària, si voleu, però també acostumada a resistir gràcies a una obstinació estranya que li impedeix renunciar a la dignitat de saber que forma part de la terra. Estic segur que ha estat la persistència de molta gent la que ha fet possible que l'esperança encara siga viva enmig de la terra arrasada pel foc i estic segur també que sense el referent i l'ombra protectora de figures com Joan Fuster, Alfons Cucó o Joan Francesc Mira, per posar tres exemples, aquesta vida incipient, aquesta esperança, haurien sigut impossibles de mantenir. I aquest que ara cite –el d'enfrontar les contrarietats amb voluntat de ferro i el d'erigir-se (potser contra la seua voluntat) en referent indiscutible de tanta gent– em sembla un mèrit en absolut menor del nostre guardonat.

Arribats ací, potser convindreu amb mi que la resposta a l'interrogant que em plantejava estava implícita en la mateixa pregunta. Ho deia Joan Francesc Mira en una entrevista recent al Canal 33: si ha multiplicat les branques del seu treball ha estat per necessitat. Per la necessitat del país, precisament, que requeria que algú –algú prou capacitat, afegiria jo– anara tapant els diversos forats que calia tancar per a sobreviure. Seria injust, per moltes raons, que m'alegrara del fet que l'adversitat haja impedit a Joan Francesc Mira dedicar-se a una sola cosa, o com a molt a cosa i mitja, com deia ell mateix en aquella entrevista. Que, en lloc d'abocar-se en exclusiva a la seua vocació d'escriptor de novel·les,

Vicent Usó durant la seua intervenció en l'acte

haja hagut de multiplicar-se i explicar-nos el país, divulgar-ne els seus mites, analitzar-ne els fonaments i advertir-nos sobre l'aparença equívoca de la realitat i encara haja trobat temps per traduir, entre altres, aquell immens poema que narra les aventures de l'heroi "de mil cares, que féu mil viatges quan arrasà el castell i la vila sagrada de Troia".

Potser ha estat la necessitat. Ho diu el mateix Joan Francesc Mira i no seré jo qui gose discutir-li-ho. I potser haja estat també el seu tarannà curiós, la seua voracitat lectora, la seua capacitat de destil·lar amb profit els diversos licors que

li han proporcionat els poetes de la Grècia clàssica i els humanistes del Renaixement i els escolàstics i els idealistes i la Bíblia i Philip Roth i Jean Daniel i tants altres. El cas és que a l'hora de definir-lo hom no sap per quin àmbit decantar-se perquè ha excel·lit en les diverses disciplines que ha practicat: com a assagista, li devem títols cabdals de la nostra literatura d'idees, entre els quals *Crítica de la nació pura*; com a escriptor, la literatura catalana no pot prescindir de novel·les com *Els treballs perduts* o *Borja papa*; com a traductor, li estarem sempre agraïts per les versions de la *Divina Comèdia* o *L'Odissea* que citava adés; com a articulista, no podríem passar sense la seua columna a *El Temps* o *El País*; i encara podríem parlar de les seues facetes de divulgador, d'antropòleg, de professor de grec... En definitiva, crec que el millor qualificatiu que podem assignar-li, el més just també, perquè els abasta tots, és el de savi. De savi, en el sentit clàssic: és a dir, un humanista, un home del seu temps que no es tanca en una torre d'ivori a mirar-se el melic i elucubrar sobre el bé i el mal sinó que s'interessa per tots els àmbits de la vida i, encara més, que és capaç de posar en relació els uns amb els altres, d'adoptar una visió general i copsar els lligams que estrenyen el canemàs de la vida. I no es confonguen: una visió general no vol dir una mirada superficial, sinó tot el contrari. En un temps d'especialització reduccionista, en un món com l'actual, que sanciona alegrement la dissociació fatal entre humanitats i ciència, potser perquè ja no es llegeixen tant els grecs; en un món que valora la qualitat de les opinions en funció de la potència de la veu i no de la profunditat dels arguments; que mesura la talla dels escriptors per les piles de llibres que acumulen els aparadors de les grans superfícies, sense importar que siguin llibres buits o llibres sense idees, llibres d'usar i tirar, llibres després de llegir els quals el lector no ha canviat gens ni mica la seua percepció de la vida. En un món així, reivindicar la figura de Joan Francesc Mira és reivindicar la qualitat de la mirada, la inquietud intel·lectual, el sentit crític. Reivindicar Joan Francesc Mira és reivindicar el diàleg entre les diferents

disciplines, l'amplitud d'interessos, l'inconformisme, i sobretot l'exigència en el treball, siga quin siga aquest treball. Reivindicar Joan Francesc Mira és reivindicar l'obra d'un home que no li ha girat mai l'esquena al seu país, ni tan sols quan el seu país li l'ha girada a ell; és reivindicar la generositat de qui ha sacrificat sovint interessos personals per assumir necessitats col·lectives. Reivindicar Joan Francesc Mira és reivindicar, en definitiva, el rigor, el compromís i l'excel·lència.

Així, doncs, la proclamació de Joan Francesc Mira com a Socarrat Major és un acte de justícia que honora al temps el guardonat i els promotors del premi. I que a mi, que el considere un dels meus mestres, m'omple de goig.

● **Vicent** Pitarch Almela

● **Vicent** Usó

● **Abel** Campos Micó

● **Manel** Pitarch Font

3

TAULA REDONA SOBRE LA SALUT DEL VALENCIÀ

El valencià: una llengua, un país

Vicent Pitarch

D'entrada, cautela

Amb vista a la celebració de la 28a Festa per la Llengua, per a la qual enguany ha estat escollida –amb mèrits sobrers, no cal dir-ho– la nostra ermita, considere que hi ha pocs temes tan oportuns com el que plantegen les pàgines que segueixen: la situació actual del català, que ens hauria de portar tot d'una al seu rol en la vertebració del País Valencià.

M'afanye a indicar que entre nosaltres sovinteja la propensió a reaccionar mitjançant un cert catastrofisme cada vegada que ens posem a considerar el panorama sociolingüístic ambiental. Justament per això m'interessa de deixar clar, d'entrada, que preferesc defugir, tant com puc, papers del tipus d'endevinaire o d'apocalíptic. En aquest sentit, ni tan sols gosaré ara de fer cap intent de prospectiva sobre la llengua en aquestes latituds. Que ningú espere trobar ací respostes a preguntes tals com ara: però, el valencià es mor, o què?, quants dies li queden de vida? Val a dir que uns tals interrogants els percep incongruents i, en tot cas, em fa la sensació que palesen un cert estat de morbositat. El simple fet de sentir parlar de la «salut del valencià» (un punt de vista que indueix a suggerir que la llengua està afectada d'alguna mena de malaltia) ja em fa posar en guàrdia.

En la conjuntura mundial dels nostres dies, marcada per les amenaces i per la consciència ecologista de l'extinció d'espècies, biològiques i culturals, necessàriament havia d'emergir-hi la pregunta «el català, és una llengua en perill d'extinció?». De fet, ha tingut una resposta tan estrepitosa com la següent: «El català és una llengua no tan sols en perill d'extinció sinó que ja és una llengua en procés d'extinció». I fixeu-vos-hi bé, és el diagnòstic que hi deixava anar, l'any 1999, M. Carme Junyent, la presidenta del Grup d'Estudis de Llengües Amenaçades. Ben mirat, no deixa de ser una opinió; sens dubte, autoritzada i un xic incendiària, no cal dir-ho; però opinió, al capdavant. Recordem que vint anys arrere llançava el seu corresponent crit d'alarma el manifest d'Els Marges «Una nació sense Estat, un poble sense llengua». I abans de seguir endavant, fem ací un incís: m'heu de permetre que aprofite l'avinentesa per a retre homenatge a un dels autors d'aquell text memorable, el doctor Joaquim Molas, que ens acaba de deixar. Tornant al tic apocalíptic, he de reconèixer que el recurs a la mort o a l'extinció de llengües, fa fortuna, segons en quins ambients. Per exemple, l'any 2005 Eugeni S. Reig intitulava un dels seus llibres precisament *Valencià en perill d'extinció*, un to alarmista al qual ha renunciat en fer-ne la segona edició, el títol de la qual es transforma en *El valencià de sempre*. Canvis de moda. Almenys el títol actual s'ha espolsat el tiny confusionari que tenia l'enunciat primitiu.

Com és ben sabut, els idiomes són fenòmens intrínsecament dinàmics, amb una dinàmica d'una tal magnitud que no admet de ser sotmesa a explicacions simplistes, o simplificadores, del tipus «el català està ara més bé que mai», o «pitjor que mai». Aquesta mena de simplificacions tot sovint respon a plantejaments de tipus dualista, els quals solen resultar atractius i còmodes, però de cap manera aprofiten per a explicar la complexitat intensa de les llengües. La vella inèrcia analítica que pretenia explicar la complexitat social tot reduint-la a situacions bipolars (reaccionaris o progressistes, l'ampolla mig plena o mig buida, PP o PSOE, apocalíptics o integrats, etc.) cada dia es manifesta més inconsistent i superada; també en l'anàlisi de l'actualitat política, com salta a la vista. El català, avança o retrocedeix?, es rejoveneix o es mor...? Retòrica buida, davant una realitat calidoscòpica, a la qual, doncs, no podem accedir sinó mitjançant diagnòstics no pas simplificadors, dualistes, sinó molt matisats i enunciat amb una dosi considerable de provisionalitat.

El panorama sociopolític intern

Com a mostra il·lustrativa dels ritmes evolutius que marquen la dinàmica de la societat valenciana dels nostres dies bo serà que mirem de representar-nos el procés que ha experimentat el país tot al llarg dels darrers cinquanta anys. Tothom accepta que el decenni dels anys seixanta del segle passat va concentrar els canvis més intensos i

abundants (sens dubte, de tot ordre: demogràfic, urbanístic, ecològic, econòmic, laboral, ideològic, cultural...) que va experimentar la societat valenciana en tota la seua història. Definitivament, aquell País Valencià dels anys 1960-1970 no s'assembla gairebé en res al d'avui. Bé que sabem que aleshores els nivells de fidelitat lingüística –de transmissió intergeneracional de la llengua nacional al si de les famílies, així com els de la presència d'aquesta llengua en àmbits públics– eren, a casa nostra, més elevats que no els corresponents actuals. Heus ací una observació sens dubte colpidora. Ara: per a avaluar-la amb un mínim de correcció, convindrà que la situem dins dels seus contextos respectius.

El teixit associatiu i, en concret, les organitzacions que militen a favor de la causa de la llengua, no admet, de cap de les maneres, una mínima comparació amb els grups actius en defensa de la llengua (representats en el tòpic dels «quatre gats») de cinquanta anys arrere. Mobilitzacions com les nostres, que ara podem exemplificar en la manifestació de l'altre dia per “L'escola que volem” o la Festa per la Llengua eren impensables –potser impossibles– els anys seixanta de referència. De manera correlativa, aquella societat de forts contingents rurals, que transmetia la llengua del poble mitjançant unes certes inèrcies, ha esdevingut, als nostres dies, una societat urbana que desenvolupa la consciència de lleialtat a la llengua com a actitud de contribuir a la cohesió i modernització socials. Per descomptat, el desenvolupament de la cultura produïda en català al País Valencià dels nostres dies era impensable als anys seixanta. La recerca científica, la docència (des de primària fins a la universitària) o la creació literària han assolit en l'actualitat fites difícils de preveure i, en tot, molt allunyades d'aquells emblemàtics cursets de valencià, que féiem ací i allà en règim semiclandestí. Etcètera. Decididament, la societat valenciana de començament del segle XXI ha assolit un nivell admirable de maduresa en la pròpia conscienciació nacional, una dada que no podem menystenir a l'hora d'analitzar la realitat sociolingüística ambiental.

Naturalment, posats a avaluar-la, poc podíem deixar de banda les condicions a què la política dominant dels darrers anys ha abocat la societat valenciana. Considerada, en efecte, amb els paràmetres vigents al si del nostre àmbit europeu, es mostra com una societat vexada, que acumula la humiliació política, l'espoli econòmic, la degradació paisatgística, l'intent d'enderroc cultural, el ridícul i alhora escarni social (l'episodi grotesc del *caloret*), etc. Respecte d'un tal panorama, el cantant Pau Alabajos acaba de fer-ne aquest diagnòstic: «Ens han abocat a una situació d'emergència social i política». I no sembla que hi exagere gens.

Aclaparada per aquest seguit d'iniciatives polítiques, la societat valenciana dels nostres dies es troba afectada per uns índexs elevats de desestructuració interna. Fins i tot hi ha la sensació generalitzada que aquest dèficit de cohesió social constitueix el nostre drama actual i alhora crònic, ateses les seues arrels històriques. Sens dubte, entre la laxitud dels

vincles socials i la magnitud dels desequilibris lingüístics que caracteritzen el panorama valencià s'hi produeix una interacció profunda i sistemàtica, en la qual el fet lingüístic hi funciona alhora com a causa i efecte de la despersonalització col·lectiva. Així doncs, en el cas valencià la perspectiva de reconvertir les pautes lingüístiques ambientals no ha de constituir un objectiu de simple interès cultural sinó que implica una fita d'un abast formidable de regeneració global –segurament, de reestructuració política– de la societat.

A fi de comptes, la llengua és l'instrument més eficaç d'integració social, cultural i econòmica en un país modern i solidari, a més de constituir un instrument identitari de societats. La mateixa Llei d'ús i ensenyament del valencià (1983) reconeix que a la base de la personalitat valenciana hi ha el valencià, «llengua històrica i pròpia del nostre poble, del qual constitueix la més peculiar senya d'identitat». Certament, totes dues funcions lingüístiques –la identificativa, o simbòlica, i la integradora, o de vertebració social– són d'interès indiscutible. Ara: l'experiència particular valenciana viscuda en l'època recent ens ensenya que, davant una situació concreta de conflicte lingüístic, la insistència en els valors simbòlics de la llengua, com a recurs dissuasiu davant el contraopinant eventual, esdevé una opció més aviat estèril i, doncs, frustrant.

L'Estat nacional s'identifica amb la seua llengua

Sense eixir d'Europa, hi podem constatar que la major part dels estats es defineixen per la seua condició eminentment nacional i, doncs, en la seua configuració la llengua hi juga un paper determinant. El paradigma el representa, com és ben sabut, França i, no cal dir-ho, l'Estat espanyol, nascut del disseny nacionalista establert a les Corts de Cadis. Naturalment, d'ençà d'aleshores i fins ara mateix, sense vacil·lar-hi en cap moment, aquest Estat, muntat sobre el regne de Castella, ha optat, en termes inequívocs i inalterables, per la llengua d'aquest regne –que esdevindrà, per coherència, l'espanyola– i l'ha feta seua, amb els avals i privilegis subsegüents. L'Estat, en definitiva, s'identifica amb la seua llengua, cosa que en el nostre cas significa que la resta de llengües desprotegides resten efectivament marginades, submergides.

Per lògica, una de les tasques prioritàries de l'Estat ha de ser el control lingüístic establert arreu dels seus dominis, mitjançant el qual ens marca cada moviment que hàgem de fer en les nostres estratègies d'interrelació amb els veïns i conciutadans. No cal dir que el tal control polític haurà d'actuar en termes especialment implacables en àmbits claus, com ara els mitjans de comunicació de masses i el reduït escolar. Al mateix temps aquesta vigilància intransigent serà implementada mitjançant uns projectes ambiciosos de formulació, aval i promoció de la ideologia lingüística, que l'Estat implantarà entre els seus súbdits, de manera prioritària entre aquells que pertanyen a les comunitats nacionals

no reconegudes. Aquesta ideologia –que es fonamenta en l’axioma «eres español, lo tuyo es hablar español»– sosté, per exemple, la necessitat ineludible de parlar espanyol no sols per a triomfar sinó fins i tot per a sobreviure ací. Des d’uns tals paràmetres, qualsevol altra llengua, doncs, ha d’esdevenir subalterna, prescindible.

Com a conseqüència, l’Estat (amb la col·laboració més o menys descarada dels corresponents apèndixs que constitueixen els governs autonòmics) duu a terme una operació general, planificada i sistemàtica, contra les comunitats lingüístiques que aquell considera que poden fer competència a la llengua estatal. De les campanyes actuals contra el català a les Balears i al Principat, segurament n’estem una miqueta al corrent. També a Euskal Herria, no cal dir-ho, el blanc de l’ofensiva és l’èuscar. De Galícia ens arriben veus que clamen «ens estan matant el gallec». Ni tan sols s’estalvia, aquesta croada estatal contra les llengües, de maniobres grotesques, com la que caricaturitza el *lapao*.

Entre els mentors de la política lingüística que ens toca patir els darrers anys no podem ignorar Aznar ni Rajoy, Wert, Bauçà i Núñez Feijoo, Fabra i Rita, la del *caloret*... Heus ací una colla de *neocons*, valedors impenitents de l’intervencionisme estatal en la vida de les nacions indefenses, alhora que es confessen adeptes al liberalisme de mans lliures per a l’economia depredadora. Potser algú hauria d’analitzar si l’embranzida actual dels estats clàssics contra les nacions perifèriques no respon, en part si més no, a la crisi que aquells comencen a experimentar a causa de la seua debilitació, això és, de la reducció de competències que han hagut d’anar amollant en favor d’Europa. En la mesura que puguen sentir-se empetitits de cara a Brussel·les, la seua reacció endins pot adreçar-se a debilitar les llengües altres que la seua, precisament perquè aquestes són el nervi –el canemàs– de les nacions corresponents, qui sap si competidores de la nació triomfant.

Siga com siga, estem en condicions d’establir un diagnòstic difícilment refutable i que fa molta llum damunt el tema que portem entre mans: també al País Valencià –

com al conjunt de la catalanitat– la llengua del poble resisteix, ara mateix, enmig de l'hostilitat oberta per part de l'Estat. Notem, de passada, que aquest context fa que siguem especialment adversos a la normalització sociolingüística dos fenòmens rellevants en el panorama social valencià: el de la urbanització progressiva de la societat i el de la dinàmica dels moviments migratoris. Són dos fenòmens que hem d'afegir al retrat robot de la realitat sociopolítica que avançàvem més amunt.

Ben mirat, som al davant d'una paradoxa estatal, la qual en el nostre cas està constituïda per la dialèctica que s'estableix entre una societat, la catalanoparlant, que vol viure en català i l'Estat que regeix aquesta mateixa societat, el qual ha d'establir-hi una altra llengua, justament l'estatal, això és, l'espanyol. Enfront d'aquesta paradoxa, no fa gaire el professor Josep Gifreu proposava, com a premissa bàsica en el debat sobre la llengua catalana, que l'Estat ha d'actuar com a protector i valedor de l'ús de la llengua. La conseqüència indefugible d'aquesta premissa no pot ser sinó el repte de disposar d'un Estat que siga garantia de la vitalitat social de la nostra llengua, així com del reconeixement de la nostra cultura a Europa i al món. És en aquesta direcció que apuntava Joan Fuster: «Una llengua actual no té una salut certa, si en alguna mesura no és llengua d'Estat». Pel seu compte, el professor Xavier Vila matisa: «Només sobreviuran les llengües amb Estat propi, o propici».

Tinguem en compte que un dels requisits fonamentals perquè una llengua siga funcional al nostre temps és que siga percebuda útil i necessària, una condició, per la seua banda, que alhora planteja l'exigència que la llengua vehicule el sistema escolar i que es consolide als mitjans de comunicació i al mercat laboral. N'és el corollari el requisit lingüístic a l'Administració. Per descomptat, l'escenari que perfilem s'arredoneix amb l'exemplaritat institucional, és a dir, amb la presència exemplar de la llengua en totes les instàncies dels organismes de poder. Salta a la vista que el plantejament que acabe de suggerir descriu en termes esquemàtics una situació de normalització lingüística. Ara: no és menys evident que aquest plantejament està supeditat, en última instància, a la política de l'Estat, la qual, ben mirat, conté una forta càrrega lingüística.

Entre algunes competències bàsiques i el ciberespai

Segurament, l'eventual lector o lectora d'aquestes pàgines ha estat esperant fins ací l'aparició de taules amb dades quantificadores i percentuals, tot confiant que li deixarien satisfeta la curiositat de conèixer el grau de vitalitat que manté la llengua catalana entre nosaltres. No m'agradaria que s'hi sentira decebut, però he d'insistir que l'objectiu d'aquesta exposició és força modest. D'acord amb el nostre propòsit n'hi haurà prou que aportem una informació elemental referent als indicadors de la competència lingüística, extreta dels darrers informes de la Xarxa CRUSCAT, de l'Institut d'Estudis Catalans,

informació basada en l'enquesta de l'any 2008. Notem que es tracta de dades estimatives, segons les quals comptem amb 10.100.000 habitants (el 72,5% de la població) que saben parlar català; amb 12.800.000 (el 91,7%) que l'entenen, i amb 7.300.000 (52,6%) amb capacitat d'escriure'l. De tota manera, són dades globals d'un context demolingüístic heterogeni, marcat per situacions ben diverses i decalatges notoris. Com a mostra, esmentem que al País Valencià (en concret, a la zona catalanoparlant) no saben parlar la llengua del país el 41,63 % dels seus habitants. I, com a complement del nostre quadre, tan sols hi afegim un element més, el referent a la transmissió intergeneracional de la llengua. Així doncs, ens consta que no transmeten el valencià als fills: a Elx, el 17% de les famílies; a València, el 20%; a Castelló, el 21%, i a Alacant, el 38%.

No cal dir que les estadístiques que acabe d'aportar inciten a reflexions abundants, les quals, però, escapen de la circumstància present. Com a mínim, podem afirmar que els percentatges de competència s'han mantingut sense canvis rellevants respecte als informes precedents. Ara: pel que fa a la transmissió intergeneracional, cal reconèixer que els índexs de ruptura constitueixen un toc d'alarma.

Naturalment, la situació que traspuen les dades precedents forma part de la realitat sociolingüística del país, però no deixa de ser una part d'aquesta realitat, la qual es manifesta, sens dubte, prou més complexa i rica. A tall de mostra considere orientatiu de mostrar una colla d'indicadors que il·lustren la presència, més aviat el protagonisme, que la llengua catalana ha assolit a l'interior del ciberespai.

Per començar, remarcuem que entre els nous mitjà exclusivament digitals, *Vilaweb*, el primer diari electrònic en català (1995), figura entre els pioners a Europa. Ben aviat hi aparegué *Softcatalà* (1998), l'organització que fomenta la presència de la llengua en la informàtica, Internet i les noves tecnologies. Dins la dinàmica que impulsa *Softcatalà*, l'activitat de la llengua en les pàgines web ha assolit unes fites espectaculars de debò. Tampoc no hauríem d'ignorar que el primer servidor web, reconegut internacionalment, de tot l'Estat espanyol fou instal·lat, l'any 1993, a la Universitat Jaume I. En efecte, en el rànquing mundial per nombre de pàgines web, el català ocupa el lloc 26, així com el lloc 19 en el rànquing de webs per parlant. Així mateix, de les 10 webs més visitades del món, segons Alexa (Top Sites), 6 tenen versió en català. A banda de les pàgines web, el català és idioma capdavanter a la blogosfera (on ocupa exactament el número 8), pel nombre de blogs que vehicula. De fet, la catosfera (la blogosfera catalana) no para de créixer. Més encara, el nostre és un dels principals idiomes del món amb més activitat en les xarxes socials: Facebook, Twitter, YouTube, MySpace o Tuenti.

Un altre fenomen de dimensions incomparables dins la comunicació digital el constitueix la Viquipèdia en català. Va començar l'any 2001, va superar els 300.000 articles el mes de desembre del 2010 i avui mateix (16 de març de 2015) ha assolit la fita dels 456.060 articles.

De fet, la nostra Viquipèdia nacional ocupa la 17a posició pel nombre d'articles, entre les més de 280 edicions de les llengües presents a l'enciclopèdia lliure Wikipedia. En síntesi, «el 2012, per exemple, el català seguia al lloc vuitè de l'índex de penetració d'Internet, per davant del francès, l'alemany, l'italià i l'espanyol» (J. Gifreu).

Com a reconeixement mundial de l'impacte amb què navega la llengua catalana per la xarxa disposem del privilegi del domini <.cat>, el primer domini genèric (gTLD) que es va atorgar (exactament, fou acceptat per l'ICANN el 16 de setembre de 2005) a una comunitat lingüística i cultural.

De tota manera, el nostre gran repte en aquest àmbit és la segona generació dels serveis d'Internet, l'anomenada web 2.0, que ha començat amb les plataformes dels dispositius mòbils interactius, com ara telèfons intel·ligents, tauletes, etc. Mentrestant la llengua catalana és present a Google Maps, iPhone, al navegador de cotxes, etc. Heus ací la nova situació que ens acaben d'obrir les noves tecnologies, enunciada amb precisió per Josep Gifreu en els termes següents: «S'obren bones perspectives de recomposició d'un espai de comunicació en català lliure de fronteres gràcies a l'eclosió del ciberespai i a l'activisme civil en els diferents fronts i usos lingüístics a Internet». Tanmateix: «Tal com evoluciona el sistema de comunicació, sobretot en l'entorn 2.0 i la proliferació de dispositius mòbils d'alta eficiència, el repte central per a una llengua i cultura de rang mitjà com la catalana serà la producció, edició i difusió de continguts aptes per competir en la xarxa».

Llengua singular al món

Precisament perquè la comunitat catalanoparlant és viva –de fet, exhibeix una vitalitat vigorosa–, la dinàmica de la llengua nacional presenta un panorama força complex, a una distància considerable respecte del llinard que considerem una situació de normalitat

sociolingüística i tanmateix amb uns avanços, sovint espectaculars, en certs àmbits de la cultura i sobretot en les principals plataformes d'Internet.

En aquest sentit, considere il·lustratiu de reportar ara i ací unes poques dades, a tall de mostra, com les que esmente tot seguit. Tot i la situació de crisi econòmica, la producció bibliogràfica en català presenta índexs envejables: el català continua publicant a l'any (les darreres dades disponibles són de 2013) 5.516 títols (que podeu comparar, per exemple, amb els corresponents 742 de l'eusquera o els 739 del gallec). En l'àmbit universitari, hi excel·leix la Xarxa Vives d'Universitats, el pont de projecció internacional de la cultura catalana, que representa i coordina vint-i-una universitats de quatre estats europeus i comprèn més de 500.000 estudiants. Una altra de les eines per a la promoció exterior de la nostra llengua i cultura la constitueix l'organisme públic l'Institut Ramon Llull.

A nivell cívic disposem d'una xarxa formidable, que ací hem d'exemplificar en organitzacions com Òmnium Cultural, Escola Valenciana, Obra Cultural Balear, Acció Cultural del País Valencià o la Plataforma per la Llengua. I encara hi podríem afegir l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, com a exponent de la catalanística al món.

Atès el panorama sociocultural que acabem de perfilar i, d'altra banda, considerant que la nostra llengua no disposa d'Estat que l'haja assumida com a pròpia (el cas d'Andorra no passa de ser purament testimonial), el català emergeix en el context internacional com a fenomen sorprenentment únic i eminent.

I són aquests trets originals els que contribueixen, per damunt de qualssevol altres factors, a configurar la identitat ètnica (això és, cultural, lingüística i, si ho preferiu, nacional) de la comunitat catalanoparlant. Ben mirat, el País Valencià –i el conjunt de la catalanitat– ens podem considerar un poble amb personalitat força distingida, justament perquè la llengua que ens modela és única. Vet ací que, de manera indirecta, se'ns acaba de colar la qüestió de la identitat, un dels temes centrals i recurrents en la cultura de la globalització. Decididament, enfront del risc que tenen les nacions de ser diluïdes dins el fenomen globalitzador, hi emergeix amb ímpetu la necessitat d'afermar i vindicar els trets identitaris que configuren les diverses cultures nacionals. Deixeu-me ara, doncs, que aprofite l'oportunitat present per tenir un record d'homenatge de l'insigne Joshua Fishman (Filadèlfia, 1926 – Nova York, 1 de març de 2015) que acaba de morir, un dels fundadors de la sociolingüística, que va tractar amb autoritat la qüestió identificadora dels idiomes (*Llengua i identitat* s'intitula una obra seua, publicada per Bromera), bon coneixedor de la nostra situació sociolingüística i admirador de la cultura catalana. Precisament, sobre la identitat dels valencians i les maniobres engegades per a erosionar-la alçava la veu, fa poc, el rector de la Universitat Jaume I, Vicent Climent, en

uns termes que paga la pena de reproduir ací: «El menyspreu d'una llengua esdevé el menyspreu d'una cultura i l'afebliment de la identitat col·lectiva de la seua comunitat».

Cloenda

Com que les reflexions que estem compartint al voltant de la situació sociolingüística del país han estat suscitées precisament per la convocatòria de la Festa per la Llengua, bo serà que les tanquem amb alguna proposta d'actuació política, preferiblement que vaja adreçada a dos dels àmbits àlgids del panorama social valencià: l'escola i la comunicació de masses.

Pel que respecta al món educatiu, constatem una política d'hostilitat oberta, progressiva i combinada entre els governs central i autonòmic, enfront de la qual la societat ha estat capaç de generar un moviment formidable, que ací podem exemplificar en organitzacions com Somescola.cat, Escola Valenciana i l'Assemblea de Docents de les Illes, sense oblidar, per descomptat, l'aportació de resistència activa que hi fan els sindicats. Mereix una menció puntual la iniciativa que acaba de dur a terme Escola Valenciana de presentar davant el Parlament Europeu l'exigència de desenvolupar la Llei d'ús i ensenyament del valencià, alhora que hi reclama la creació d'una llei educativa valenciana.

L'altre àmbit que darrerament s'ha vist sotmès a una política nefasta per part de totes les instàncies estatals és, no cal dir-ho, el de la comunicació de masses, les mostres més infaustes de la qual les constitueixen la negació als valencians de connectar amb TV3 i Catalunya Ràdio i sobretot el tancament de Canal-9, una de les decisions més perverses que haja pogut perpetrar un govern els darrers quaranta anys. Sens dubte, «amb l'apagada de la nostra ràdio i televisió, els valencians hem retrocedit als temps predemocràtics, al blanc i negre» (Amàlia Garrigós). De tota manera, aquesta societat no es deixa abatre fàcilment i enfront dels embats contra la comunicació pública que ens arriben del poder establert, la resistència civil hi oposa el diari digital *La Veu del País Valencià* o el programa radiofònic *El Mural d'Escola Valenciana*.

No cal dir que, entre les alternatives peremptòries a aquesta situació, hi ha la creació d'una nova Radiotelevisió valenciana (naturalment, pública, en valencià i de qualitat), la interconnexió del conjunt dels Països Catalans amb TV3 i Catalunya Ràdio i la promoció de la indústria cultural de l'audiovisual.

Al capdavant, entre llums i ombres, la comunitat que conviu amb la llengua catalana es mostra davant el món com un exemple europeu de lleialtat incomparable a la seua pròpia identitat i alhora aporta una contribució singular a la riquesa que representa la diversitat cultural al si de la globalització.

CONTRALLUM

A propòsit de la literatura catalana al País Valencià a primers del segle xx

Vicent Usó

Potser no resulta massa original afirmar que la situació de la literatura catalana al País Valencià a primers del segle **xxi** presenta alhora llums i ombres. Però potser ho és més si reparem en la intensitat que ofereixen totes dues, tan potents que unes –les que fóra– s’haurien de menjar les altres. I, en canvi, conviuen en un contrallum extrem. Contra tota lògica, segurament, però hi conviuen. Si més no de moment.

Fem una mica de panoràmica per a situar-nos. L’eclosió literària en català al País Valencià que es va produir arran de la Renaixença i que es va prolongar durant els primers anys del segle **xx** –amb obres com el *Tombatossals*, per exemple– va quedar estroncada de soca-rel amb el triomf de la rebel·lió franquista en la Guerra Civil. A diferència de Catalunya, on la tradició literària va subsistir de manera precària i va renàixer millor i més prompte, la postguerra va aniquilar al País Valencià qualsevol línia de continuïtat. D’aquesta manera, quan la dictadura va començar a afuixar les regnes del control cultural i, pels badalls, van començar a escolar-se les primeres manifestacions literàries en català, aquestes es van trobar sense una tradició pròxima recent que els servira de fonament sobre el qual pujar l’edifici. En efecte, els autors que comencen a publicar en català al País Valencià en el crepuscle de la dictadura i els primers anys de l’anomenada transició no disposen ni de precedents on recolzar-se, ni d’editorials amb capacitat d’incidència, ni d’un públic massa receptiu. Hi havia el buit, el desert, el no-res i, per tant, s’ho van haver d’inventar tot. Sort de l’energia i la il·lusió dels pioners, de la seua capacitat de lluita.

És la mort de Franco i l’adveniment de la democràcia que permet que comencen a consolidar-se certes passes. Així, les primeres obres de Ferran Torrent, Joan Francesc Mira, Josep Lluís Seguí, Isa Tròlec o Isabel-Clara Simó, entre altres, amb l’ajut d’editorials i l’empena de l’escola, van haver d’obrir un camí que no existia. I van propiciar una eclosió insospitada: autors, editorials i premis literaris, la majoria impulsats per institucions municipals i provincials, van proliferar per tot el territori. I, en poc de temps, al treball dels pioners es van sumar les noves generacions, de manera que, a poc a poc, es va generar un corpus de narrativa, poesia i assaig d’un nivell impensable, només unes dècades abans. Un patrimoni que no ha parat de créixer.

Ara mateix, la salut del català literari al País Valencià és òptima des d’una doble

perspectiva: d'una banda, la nòmina d'escriptors és la més potent de tota la història, abasta tant la narrativa com la poesia o l'assaig, i integra alguns noms d'un prestigi indiscutible; de l'altra, la incorporació de nous autors, més joves i formats ja en valencià, i per tant més preparats, fa pensar que, en el futur, la qualitat de la literatura en català produïda al País Valencià encara pot augmentar.

A més, a la vora d'una producció incontestable, disposem d'editorials amb una llarga tradició que, tot i les dificultats, continuen engrandint el catàleg, i a les quals encara se n'han sumat de noves, els darrers anys. Les xarxes de distribució funcionen raonablement bé; les llibreries, tot i que amenaçades per la crisi, estan en disposició de rebre novetats i s'ha creat un corpus crític que dóna consistència a la literatura catalana que s'ha escrit al País Valencià. De manera que el panorama, vist des d'aquests paràmetres, hauria de convidar a l'optimisme. Les llums, que ja són vigoroses, encara haurien de guanyar potència.

Ara bé, aquesta situació boiant conviu amb la manca d'un mercat que consumisca de manera regular i suficient obres escrites en català. I aquesta és una de les causes de l'excessiu contrast entre la llum i les ombres a la qual al·ludia abans. Efectivament, l'assumpció d'una producció literària homologable –en quantitat i qualitat– a la d'altres territoris europeus semblants, no ha anat acompanyada d'un creixement paral·lel del nombre de lectors: de la creació d'un mercat que consumisca llibres escrits en català. Aquesta situació ha provocat que l'activitat de la gran majoria d'editorials valencianes depenga, en un percentatge elevadíssim, de la seua capacitat de penetració en el territori de les lectures obligatòries als centres docents, l'únic públic lector que la literatura en català al País Valencià ha aconseguit consolidar. Ara mateix, el mercat per a la narrativa d'adults en català és precari, molt precari; el de la poesia, a penes existeix, i el de l'assaig és curt i es restringeix a sectors concrets: literatura d'idees, història, filologia. I més enllà (llibre tècnic, divulgatiu, guies, etc.) a penes hi ha res.

De fet, l'àmbit editorial i literari ha patit la manca de polítiques de foment de la lectura i el desinterés dels governants. La conseqüència és que l'índex de lectura –en qualsevol llengua– ha reulat de tal manera al País Valencià que avui ocupa les darreres posicions del rànquing de territoris. I això dins d'un Estat com l'espanyol que ja figura a la cua d'aquesta classificació en termes europeus. Segons dades de 2012 de la Federació de Gremis d'Editors d'Espanya, només un 56,8% dels valencians es consideren lectors (la mitjana espanyola és del 59,1% i l'europea, del 71%). El marc general, per tant, no acompanya.

Però, si la situació és preocupant en termes globals, encara ho és més pel que fa a la llengua pròpia. Segons el mateix estudi, només un 2% dels valencians compra llibres en català (i hem de suposar que no exclusivament), davant del 28,1% que ho fa a Catalunya,

i el 12%, a les Illes Balears. Però no som els darrers únicament al nostre àmbit lingüístic: a Galícia, compren llibres en gallec un 4,9% de la població; al País Basc, un 5,1% de la població adquireix llibres en eusquera, i a Navarra, un 2,1%. Les xifres, crec, no necessiten cap comentari.

Una part important de la responsabilitat d'aquesta situació cal atribuir-la a les polítiques que s'han dut a terme des de la Generalitat. Les autoritats valencianes no s'han preocupat mai d'impulsar polítiques de suport ni a la lectura ni a l'ús preferent del català en les diferents instàncies sobre les quals tenen incidència. Ben al contrari, en determinats moments, i sempre per qüestions de caràcter electoralista, la llengua ha estat objecte d'atacs per part del Partit Popular, que, quan li ha convingut, i en contra del manament estatutari, ha alimentat el secessionisme lingüístic, ha restringit l'oferta educativa en català, ha censurat els mitjans audiovisuals en la llengua del país i ha atiat enfrontaments per tal d'evitar-ne la normalització de l'ús. Presentada com a polèmica, minvada en el seu prestigi, reclosa en cada volta menys espais i més recòndits, considerada prescindible, la llengua dels valencians ha anat perdent llençols en cada bugada.

D'aquesta manera, i en part com a conseqüència de les polítiques lingüicides i en part de les mateixes inèrcies socials, en els darrers anys el català també ha perdut presència als mitjans de comunicació fins al punt que l'oferta de diaris, ràdios o televisions que parlen la llengua pròpia del país ara mateix és pròxima a zero. De retruc, aquesta manca d'interés afavoreix la invisibilitat mediàtica de la literatura que s'expressa en català, que bé no suscita l'atenció d'aquests mitjans o bé, si el mereix, és sempre en termes de subordinació a la literatura que fa servir el castellà, que es considera de major jerarquia. En paraules d'Isabel-Clara Simó, la llengua catalana al País Valencià disposa de bons solistes, però manca d'altaveus que escampen les seues cançons i les facen populars.

En tercer lloc, la gran potència econòmica, i per tant publicitària, del sector del llibre en castellà, unida a la major preparació d'un nombre gran de lectors per a llegir en aquesta llengua, a la mateixa inèrcia lectora heretada del franquisme i a la percepció del castellà com una llengua literària de més prestigi, han relegat la literatura en català als prestatges més amagats de les llibreries, lluny dels aparadors on s'exposen les novetats més rellevants. La coartada és que no es ven prou, però aquest és un peix que es mossega la cua: com no es ven, s'exposa pitjor i en quantitats mínimes, es reposa poc i malament, de manera que el consum encara es retrau més, afavorit per les dificultats d'accés, i les xifres de vendes no deixen de baixar ni la visibilitat de l'oferta d'encongir-se. I així fins que el llibre en català desapareix de determinades llibreries.

Finalment, s'ha d'assenyalar que una de les conseqüències del vigent Estat de les Autonomies ha estat la fragmentació del mercat del llibre dels Països Catalans. Així, no són poques les editorials del Principat que han decidit prescindir del País Valencià, tot i que és cert que una part d'elles, però no totes, mantenen la distribució de novetats. I, al seu torn, moltes editorials valencianes ni tan sols fan l'esforç d'intentar incidir en el mercat del nord, que perceben com un lloc inhòspit i poc receptiu als seus productes. Val a dir que hi ha excepcions (els esforços de Bromera, en aquest sentit, s'han de reconèixer i aplaudir), tot i que de moment no han aconseguit revertir la situació.

Com a conseqüència d'aquest panorama, l'escriptor valencià que s'expressa en llengua catalana es troba amb una difícil continuïtat professional que l'actual situació econòmica encara ha fet més aguda. Efectivament, la crisi que va esclatar el 2008 ha afectat notablement el sector editorial, que ha reduït el nombre de novetats que publica cada any. A més, s'han reduït –en nombre i dotació– els premis literaris que donaven eixida, i una certa compensació econòmica, a molts autors i, en conseqüència, ha augmentat

el nombre d'obres –i d'autors– inèdits a la força. D'aquesta manera, escriptors que havien anat conformant una carrera regular han caigut en un silenci forçat per les circumstàncies, han hagut de publicar en editorials de nul·la incidència i, en alguns casos, fins i tot s'han plantejat abandonar l'ofici. I d'altres que començaven potser s'han trobat les portes tancades.

A més, la manca de projecció pública de l'obra i la figura dels escriptors valencians deriva inevitablement en falta de reconeixement social. Així, els escriptors valencians són percebuts, en general, com a aficionats que conreen la literatura de la mateixa manera que podrien dedicar-se a la filatèlia: com una afició. Aquesta invisibilitat fa que no estiguen presents en àmbits que els són propis en altres països i que la seua influència social siga escassa, si no nul·la.

Tot plegat, posa en perill la pròpia consciència de ser escriptor i fins i tot l'autoestima, i genera dubtes i una falta de continuïtat que poden reflectir-se en la qualitat de les obres que produeixen. I tot plegat pot posar en greu perill la salut de la literatura catalana al País Valencià.

Llums i ombres, com hem dit. Les unes potents i les altres denses. Un contrast excessiu, aparentment contradictori, que no sabem quant pot durar. Tant de bo comence prompte a canviar.

RTVV, A FER LA MÀ! I la nostra llengua també?

Abel Campos

Un *whatsapp* a la nostra llengua

Li he demanat a la nostra maltractada llengua que em recorde el meu pas per la seua història. Fa unes setmanes li vaig escriure un correu electrònic i un *whatsapp* per a demanar-li que em fera memòria. Com que venia ací a parlar de la salut de la nostra estimada llengua necessitava recordar algunes coses. Em va contestar i aquest és, més o menys, el resultat del correu i del missatge per a la memòria.

L'antic BUP i el COU el vam estudiar a l'institut Francesc Tàrraga de Vila-real. Durant els quatre anys d'ensenyament públic quasi totes les assignatures, llevat de castellà i alguna altra, les impartien en valencià. Vaig aprendre grec, llatí, anglés, matemàtiques, història de l'art, llar, educació física, filosofia ... en valencià. Tot un luxe i un plaer del passat.

En acabar el COU volia ser periodista. Vaig intentar estudiar a Barcelona, al campus de Bellaterra, a la Facultat de Periodisme, però per motius concrets i puntuals de la vida, no vaig poder. Aquell any hi havia una gran demanda per cursar estudis de periodisme i des de la Universitat catalana van decidir canviar la via d'opció per a optar a la carrera. És a dir, en lloc de la meua opció D de lletres pures, com el llatí i el grec, van establir l'opció C amb lletres i matemàtiques. Això va significar que havia de buscar-me la vida en un altre lloc, en altres facultats, en altres universitats. No podia entrar de cap de les maneres.

A València, concretament a Montcada, existia una universitat privada anomenada CEU San Pablo catòlica, apostòlica i propagandista. Va ser un autèntic colp i un xoc passar d'un ensenyament quasi exclusivament en valencià a un altre completament en castellà. Per cert, la meua classe estava formada per 76 alumnes, 6 d'ells parlàvem en valencià. I aquest va ser un altre xoc. A la carrera teníem l'assignatura de valencià durant els tres primers anys. També hi havia una altra anomenada Història del Periodisme Valencià impartida per Antoni Laguna que uns anys després van fer fora de la Universitat per qüestions ideològiques. Recorde l'exemple d'aquesta assignatura amb molta amargura. Estudiàvem la premsa d'abans de la dictadura de Franco com ara *La Traca*, *La Bomba* o altres capçaleres. Era premsa satírica escrita en valencià. Antoni Laguna, amb bon criteri, va decidir donar la primera part de l'assignatura en valencià i la resta en castellà. La sorpresa va ser que al mes i mig de començar l'assignatura va haver de canviar de

registre. Va entrar a classe i va començar a parlar en castellà. Com que normalment a l'aula n'érem uns 10 de 76, hi havia confiança. Algú li va preguntar: “Toni, què t’ha passat? Per què parles en castellà?” La seua resposta va ser tan simple com indignant: “He rebut cartes amenaçadores de l’associació de pares i mares del centre i també alguna xarrada desagradable de part de la direcció”. Tal vegada aquest episodi ens va animar a un grapat d’estudiants a formar una associació anomenada Aljamia. Demanàvem coses tan òbvies i simples com que els cartells, les cartes i els exàmens foren bilingües. Us assegure que ens van fer la vida impossible. Parle de l’any 1990.

Van ser cinc llargs anys sense glòria i amb moltes penes. Arribava el moment de fer pràctiques formatives i molt animat per la meua promesa d’aleshores, hui en dia la meua dona, Carme, vaig llançar el currículum a Canal 9. Jo realment no tenia massa ganes de treballar a Canal 9 però era un dels pocs llocs on pagaven les pràctiques. I això era molt important per a un jove estudiant. En la prova d’accés vaig fer dos exàmens: un teòric i un altre pràctic. En acabar i sense esperar la correcció, recorde que Eliseu Lizarán, director d’informatius i un gran professional, va vindre cap a mi i em va dir: “Lo tienes fácil. De 16 personas, sólo 3 habláis valenciano”. Un era jo i els altres dos eren de Barcelona.

L’etapa de Canal 9, 500 + 200: 700 paraules prohibides

Ja a Canal 9, Burjassot, prompte vaig fer amistat amb un lingüista. Recorde que li vaig demanar aquella famosa llista prohibida de 500 paraules d’Amadeu Fabregat, el director socialista del govern de Joan Lerma. El seu gest el tinc gravat al cervell. Aquell lingüista es va dur el seu dit índex al cap. Em va dir que la llista la tenia dintre del cap. Però, almenys, amb aquell valencià capolat hi havia un aspecte positiu que vull recordar. Aleshores cap persona que no parlara un bon valencià podia locutar. Els periodistes que no obriren bé les vocals o feren correctament les sordes i les sonores o tingueren un valencià deficient no podien locutar. Això va ser un aspecte positiu que amb el temps veureu que es va perdre.

Després de 2 anys a Canal 9, al CPP de programes de Burjassot, arriben les eleccions autonòmiques i les guanya Eduardo Zaplana. A RTVV hiva haver un gran desembarcament de gent. Entre d’altres va aterrar l’impresentable Jesús Sánchez Carrascosa a més d’una colla de deficients professionals. Hi ha una anècdota que no és cap llegenda urbana i m’agradaria compartir amb tots vosaltres. És tan certa com la crisi que travessa la nostra llengua. Entre la rècua de nous companys que van entrar a Burjassot hi havia un individu anomenat Rafa Medina. Aquell home, després d’uns pocs dies d’estar per allí, es va girar de la taula de redacció i va demanar que algú li diguera en quin lloc del teclat de l’ordinador estava la tecla de traducció. Aleshores no existia traductor de Google.

Des d'aquell moment tan lamentable, els correctors i lingüistes es van transformar en traductors. Amb Rafa Medina va arribar una gran colla de periodistes castellanoparlants que tan sols utilitzaven el valencià per a fer les notícies.

Naix Punt 2: un reducte de llengua i llibertat

Amb l'arribada del PP a Canal 9 es va crear Punt 2 o Nou 2. Aquest segon canal ha sigut batejat de diverses maneres al llarg de la història. A un bon grapat de periodistes dels informatius de Canal 9 els van enviar a una sèrie de programes anomenats per alguns directius de la casa com l'aparcament. El sentit d'aquesta expressió és bastant òbvia. Allí havíem d'estar aparcats els periodistes que molestàvem. Però, vegeu que alguns vam tindre molta sort. Jo volia ser biòleg i vaig acabar en un programa d'informació ambiental anomenat *Medi Ambient*.

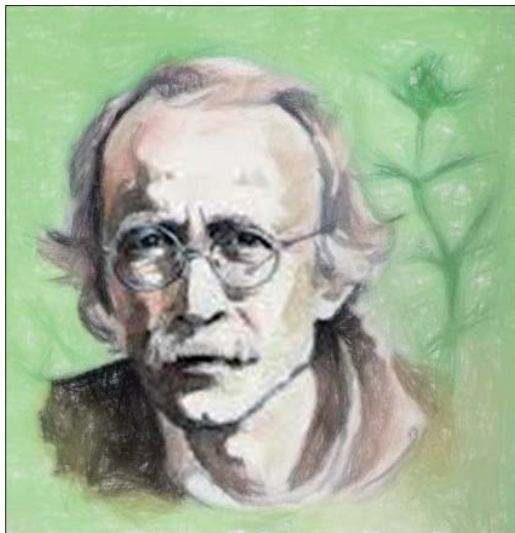
Sou molts qui vau soterrar tot allò que es feia a RTVV. A molts periodistes amb aquesta decisió ens vau deixar abandonats. N'érem uns quants professionals els que intentàvem fer bé les coses però, estàvem sols. Així som els valencians, aquesta és la nostra idiosincràsia, que anem a fer-li!

Naix *Medi Ambient*: públic, en valencià i de molta qualitat

Va nèixer *Medi Ambient* a Punt 2. Un programa magazín d'informació ambiental que va estar 17 anys en antena de forma ininterrompuda. Vam fer moltes coses i molt ben fetes. Vam treballar envoltats per la brutícia de la contaminació i la manipulació informativa de Canal 9. Estàvem aïllats però contents de ser un programa públic, en valencià i de moltíssima qualitat. Els polítics del PP, realment, no tenien fixació per Punt 2 com sí que ocorria constantment amb Canal 9. Ells passaven moltíssim de tot allò que no foren els informatius diaris de Canal 9 i els programes informatius de reportatges tipus *Dossiers*. Punt 2 va ser un reducte de llibertat no sols per als professionals que féiem *Medi Ambient* sinó també per als lingüistes que podien utilitzar, sense massa problemes, alguna de les 500 paraules prohibides pel PSOE i també de les 200 posteriors incorporades pel PP.

Joan Pellicer i Bataller: un poeta de la llengua

Durant els 17 anys de *Medi Ambient* vam tindre la sort de col·laborar amb un personatge anomenat Joan Pellicer i Bataller que feia un programa anomenat *Les Nostres Plantes*. Ell era metge, etnobotànic, poeta de la llengua i rescatador de paraules en perill d'extinció. Li agradava parlar amb la gent del camp, de la muntanya, dels masos, de la ruralia de la Safor, i de la Maria Alta i Baixa. Durant els últims anys de la seua vida va descobrir les comarques castellonenques de l'Alcalatén, els Ports i el Maestrat. Ell sempre duia una llibreta i una gravadora analògica de cinta. Parlava sense parar amb la gent del camp i quan descobria una paraula que desconeixia botava d'alegria. Al següent programa de *Les Nostres Plantes* que li tocava gravar sempre introduïa aquelles noves paraules que havia rescatat de l'extinció. Recorde ara els exemples de paraules com *voliganeta* rescatada a Xodos. També la paraula arraclau apresa d'una masovera de la Todolella, i per últim, la preciosa paraula cocó escoltada d'un masover d'Ares del Maestrat. Les gravacions amb Joan eren eternes, llargues, inacabables perquè ell feia un ús exquisit del valencià. Nosaltres havíem de repetir les gravacions tantes vegades com fera falta, ja que cap programa podia incloure una simple errada de pronunciació. Després de les gravacions solíem

anar a un baret a fer-nos una cervesa o un café. Joan Pellicer durant els últims anys de vida repetia sempre una frase que mai oblidarem: “al valencià, a la nostra llengua, li resten 3 generacions per a desaparèixer completament del circuit comercial”. Ací i ara us trasllade la necessitat de rescatar de l'oblit la memòria de Joan Pellicer i Bataller, un defensor i un amant de la nostra llengua.

El masover de l'Espasa

Anys després de morir Joan Pellicer vam tindre la sort de trobar-nos amb un senyor anomenat Miquel Artola i Giner. Sembla el nom d'un poeta, però no és així, és el masover del Mas de l'Espasa de Morella. Un fadrí de 87 que va nèixer i viu al mas amb els seus animals i els seus gossos. Tan sols va a Morella, de tant en tant, per comprar-se quatre coses. L'equip de *Medi Ambient* anàvem a fer un reportatge a la zona de Vallibona i Morella sobre els càdec. Es tracta d'uns arbres que són com cosins germans dels ginebres, els arbres del ginebre. Ens acompanyava Antoni Aguilera, aleshores director del Jardí Botànic de la Universitat de València. Els protagonistes del reportatge eren aquells preciosos arbres que s'havien salvat d'una tala indiscriminada feta per l'antic ICONA. El masover, Miquel Artola, coneixia la història dels arbres i el motiu pel qual s'havien salvat. El nostre objectiu era fer-li una entrevista curta, de poc més de 3 minuts. Volíem descobrir el motiu de la seua salvació. L'entrevista va durar més de mitja hora. Era la primera vegada, després de 20 anys com a periodista dedicat a entrevistar a gent del camp i la muntanya, que sentia parlar com ho feia el senyor Artola. Estàvem al·lucinats. No enteníem la majoria de les paraules que utilitzava. Però quina llengua parlava aquell bon home? Estava tot el dia sol al mas i parlava amb nosaltres pels colzes. Uns dies després vaig transcriure aquella entrevista que guarde amb bon record. Vaig extraure algunes paraules que m'agradaria compartir amb vosaltres. També m'agradaria plantejar-vos un exercici pràctic de comprensió lingüística. A veure quantes paraules sou capaços de conèixer. Són aquestes: *gargulls, cabirons, trallets, melis tea pura, parrells, emparrellats, melissoset, sagal, griva, lego lego, caçar a la lloseta, barralet, cànter de testo, aixolet, atapidet, xerri, home pinxo, estelletes, bassieta, fura, bureo* i així, fins a 32 paraules en greu perill d'extinció que us anime a buscar i rebuscar pels nostres diccionaris. El meu amic lingüista i jo vam gaudir moltíssim amb aquella entrevista. Vam passar hores buscant-les pels diccionaris. Algunes d'aquelles paraules tan sols s'utilitzen en poblets de Lleida i a un mas de Morella, encara que no sabem per quant de temps. Són paraules en perill d'extinció rescatades per un humil programa de natura anomenat *Medi Ambient*.

El programa *Medi Ambient* de Punt 2 va durar 17 anys en antena. Vam rebre 17 premis nacionals i internacionals a llocs com Pamplona, Madrid, Menigoute (França), València, Alacant, Vila-real... Ens van donar premis per reportatges relacionats amb les aus, la

contaminació lumínica, els oasis, el reciclatge, ... Però hi ha un premi que ens va fer tremendament feliços als membres del programa *Medi Ambient*. L'any 2004 l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana ens va premiar per utilitzar i difondre la llengua en qüestions científiques al nostre programa.

Hi ha una cosa que poca gent sap al voltant de *Medi Ambient*. Vam rebre centenars de cartes de col·legis, instituts, de les quatre universitats valencianes, d'institucions i fundacions agraint el nostre treball. Vam enviar reportatges i imatges de la natura valenciana a més de 150 institucions públiques i privades com ara col·legis, instituts, universitats, fundacions, investigadors. Érem un programa públic, en valencià i de moltíssima qualitat que feia un bon ús de la llengua, un ús divulgatiu. Amb els nostres reportatges s'han impartit infinitat de classes de coneixement del medi, de geografia i història, de botànica, ... Milers de xiquets i xiquetes van fer seues paraules desconegudes com: molsa, grua, cabirol, voltor, àguila de panxa blanca, àguila marcenca, àguila serpera, brúfol, gran duc, tardígrad, pi roig, pi blanc, pi negre, pi pinassa, oró, auro, saüc, saüquera, bon arbre, pòlie, gobi, cap d'olla, zifi, gavina corsa, òliba, òbila, cocó, arraclau, voliganeta i milers d'altres paraules. Ens van arribar centenars de cartes enviades per professors per tal d'agrar el nostre treball. Però no sols volíem contar tot açò. En 17 anys de treball hem estat en el descobriment de noves espècies de fauna i de flora al País Valencià. A més, vam tindre la sort de batejar aquestes noves espècies amb l'ajuda dels lingüistes i de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. Algunes d'aquelles paraules són rata penada d'orelles grans, tramussera nova, socarrat del pi, orquídia abellera, el caragol pelut d'Espadà i algunes altres que ara no recordem. Us recordem que a RTVV no sols es feien informatius més o menys manipulats pel PP, també es feien bons programes a Ràdio Nou o a TVV com *Medi Ambient*, *Europa al Dia*, *Trau la Llengua*, *Fulles Grogues*, *Crònica*, *Llocs i Paratges*, *Gormandia*, *En Connexió* i altres que han respectat la llengua i l'ètica.

Ja coneixeu el final de RTVV. A les 12 hores i 19 minuts del divendres 29 de novembre de 2013 l'ignominiós president de la Generalitat Valenciana, mai votat per cap valencià en cap elecció, Alberto Fabra i Part, acompanyat d'altres dos personatges que, com ell, passaran a la història més lamentable del nostre territori com són José Císcar i Ester Pastor, van decidir el final a RTVV després de 24 anys d'història. No cal que us recorde que Fabra no parla valencià perquè l'odia

profundament. I què ens resta ara? RTVV tancada, amb l'aplaudiment de bona part de la ciutadania, TV3 prohibida, Catalunya Ràdio censurada, i uns poquets mitjans de comunicació que s'atreveixen a comunicar en valencià. El panorama és molt lamentable.

El reciclatge de la vida

Vint-i-dos anys després i ja a l'atur, vaig decidir tornar a la universitat per a fer un màster de comunicació a la Universitat Jaume I. M'havia de reciclar i de renovar. Tot el que havia après a RTVV havia d'anar-se'n *a la merda*. Tota la meua formació, com a periodista ambiental, cara i molt llarga, se n'anava a fer la mà, com RTVV. La qüestió és que tornava a ser estudiant i clar, em van enviar a casa el carnet d'universitari. Em va fer goig, no us penseu. Tenia descomptes, la piscina gratis i altres avantatges. Conserve el carnet d'estudiant a la cartera i el full de benvinguda signat pel rector de la Universitat. El fet cert, com diria mon pare, és que em va caure la llonganissa a la cendra. L'escrit de benvinguda de la Universitat tenia 9 faltes d'ortografia. És una carta insuportable que em va arribar des d'una institució que ha de vetlar per la nostra llengua. Supose que el traductor de Google el fan servir a conseqüència de les retallades.

Gràcies a la nostra llengua per tot!

Després d'aquest gran recordatori del meu pas per la llengua tan sols tinc paraules d'agraïment. Pensem que la nostra senyora llengua està un poc malalta de salut, encara que després de llegir a Vicent Pitarch, creiem que tenim molt de treball a fer per davant.

Per a finalitzar volíem fer un aclariment: la primera televisió local de Vila-real feta exclusivament en valencià la va posar en marxa l'institut Francesc Tàrraga de Vila-real. Abel Campos va ser un dels seus membres. I açò ho hem de dir per més malament que li sàpia als germans Canales.

Situació de la llengua. Sort de l'escola

Manel Pitarch

Si em demanaren de posar-li títol a la situació de la llengua al País Valencià, optaria, crec que justament, pel de “Sort de l'escola”, entenent el terme escola com a representatiu de l'espai d'ensenyament-aprenentatge que es dona als centres educatius de tots els nivells acadèmics, amb desplegament curricular i, en el millor dels casos, un programa lingüístic definit, amb objectius que propicien la vehiculització de la llengua en contextos diferents. És l'escola l'instrument democràtic i democratitzador que ha permés el coneixement del model lingüístic a la població escolaritzada, des de la LUEV (Llei 4/1983 d'ús i ensenyament del valencià) i el Decret 79/1984 sobre l'aplicació de la LUEV. És en la Llei del 83, i en l'Estatut d'Autonomia, on s'assenten les primeres bases per a determinar quina és la llengua dels valencians i quins són els drets que ens protegeixen per aprendre-la i usar-la.

Llei d'ús i ensenyament del valencià

Principis generals. Article 2

El valencià és **llengua pròpia** de la Comunitat Valenciana i, en conseqüència, tots els ciutadans tenen dret a conèixer-lo i a usar-lo oralment i per escrit tant en les relacions privades com en les relacions amb les instàncies públiques.

Article 4

En cap cas ningú **no podrà ser discriminat** pel fet d'usar qualsevol de les dues llengües oficials.

Establint una relació només panoràmica entre la població que aprén (coneix) la llengua i les situacions de la vida en què l'ús és aplicable i en què és aplicat, no convida a pensar que vivim en una societat normal. Des de l'altar legislatiu i executiu del Regne d'Espanya, ja ens arriba la missa feta, perquè és cert que el castellà comparteix el caràcter de llengua cooficial amb el català al País Valencià, però ves per on la cooficialitat pesa més del costat de la balança castellana, i no comparteixen en la pràctica els mateixos galons, atès que al contrari que les llengües nacionals de l'Estat, el castellà porta la càrrega d'obligatorietat i les altres només del dret, segons la Constitució espanyola. Sense arribar a plantejar la convenient actualització de renovar l'articulat de la LUEV, constatem que produiria el

seu benefici el fet senzill del respecte institucional al text vigent i l'acció responsable com a òrgan administratiu. I és precisament en aquest aspecte on la negligència ha estat flagrant per part dels agents que han de contribuir a la normalitat, en especial la institució administrativa pública que té l'obligació estatutària de promoure'n l'ús, la Generalitat.

Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana (2006)

Article 6

2. L'idioma valencià¹ és l'oficial en la Comunitat Valenciana, igual que ho és el castellà, que és l'idioma oficial de l'Estat. Tots tenen dret a conèixer-los i a usar-los, i a rebre l'ensenyament del, i en, idioma valencià.
3. La Generalitat garantirà l'**ús normal i oficial** de les dos llengües, i adoptarà les mesures necessàries per tal d'assegurar-ne el coneixement.
4. Ningú no podrà ser discriminat per raó de la seua llengua.
5. S'atorgarà **especial protecció i respecte a la recuperació** del valencià.

(...)

Durant molts anys els valencians hem fet nostre l'hàbit de manifestar-nos al carrer a tota hora, i no per mostrar el nostre tarannà mediterrani, propens a fer del carrer l'hàbitat social de gaudi, ni per a celebrar la bondat climatològica, sinó per la necessitat irrenunciable de reclamar la plena normalitat lingüística i cultural, per denunciar les males polítiques que han fet de la primera senya identitària un objecte manipulable al servei de la ideologia partidista. La vitalitat de la llengua està directament vinculada a les claus que marquen el sentit d'una cultura que assumeix el poble com a pròpia i del lideratge que –cal esperar– exerceixen les seues institucions. A més, hi ha el factor d'influència dependent del condicionant llengua-estat; els sociolingüistes se n'han referit reiteradament a la qüestió, fa uns moments el mateix Vicent Pitarch en la seua conferència.

Tot i afirmar amb rotunditat que la incidència de l'Administració és crucial, podem convenir que hi ha també un focus del problema de l'ús en les actituds dels parlants. Si volem apuntar algunes causes per les quals no s'estableix un millor paral·lelisme entre l'augment del coneixement de la llengua i el del seu ús normal, la sensació aparent és que els valencians hem engolit amb submissió unes quantes fal·làcies, en àmbits socials

¹ «El nom que la llengua pròpia rep en l'Estatut d'Autonomia és *valencià*, sense cap referència explícita a la resta de la comunitat lingüística ni al fet que en tots els altres territoris el nom oficial és *català*, que és així mateix la denominació general en l'àmbit internacional i acadèmic.» (Alfons Esteve/Francesc Esteve, *Guia pràctica de drets lingüístics al País Valencià*, València, ACPV, 2006, p.19). El comentari fa referència al text de l'Estatut de 1982 (article 7), però en el nou Estatut del 2006 (veieu fragment) torna a aparèixer el nom amb la fórmula "idioma valencià".

diferents, que funcionen amb molta fluïdesa dins d'aquella cadena de transmissió que solem anomenar “la gent del carrer” (tots ho som, val a dir), i que no se sustenten sobre cap fonament de rigor, ni científic ni de cap mena. N'esmentarem un parell només. La primera: fer el canvi de llengua, prejudici heretat, en situacions comunicatives on es decideix no considerar adequat l'ús del català en favor del castellà (primer contacte verbal amb una persona desconeguda sense saber quina llengua coneix o desconeix; adreçar-se a professionals considerats d'alt nivell social, comunicar-se amb agents de l'autoritat...). L'enquesta de coneixement de la nostra llengua publicada per la Generalitat el 2011, realitzada pel sociolingüista Rafael Ninyoles, apunta que el 92% de població resident al País Valencià entén el valencià. Són les mateixes dades que acaba de referir Vicent Pitarch, en aquest cas pertanyents a la Xarxa CRUSCAT, de l'Institut d'Estudis Catalans. Que cadascú obtinga les seues conclusions. I la segona: el fet de pensar que l'oferta cultural en la nostra llengua no està tan justificada com en el cas del castellà, potser alimentat per la justificació enganyosa que al poble se li dóna allò que consumeix; però tenim casos molt recents que desmenteixen la creença; per exemple, l'assistència de públic als actes ha sigut massiva tant al concert de Maria del Mar Bonet, dins del circuit Barnasants promogut per l'Ajuntament de Vila-real, com també a la representació teatral de *Marguerite Gautier*, en versió al català de Vicent Usó (ací present). Ambdós actes han omplert l'Auditori Municipal i ens revelen que sí hi ha demanda de cultura en la nostra llengua, si la qualitat de l'acte la mereix.

Tornant a la idea inicial que la responsabilitat del govern en el poder és determinant, diré que no és casual que entitats cíviques diverses hagen d'ocupar-se d'alertar del deteriorament que acusa la protecció de la llengua o els drets dels ciutadans que han d'usar-la. Per citar-ne un cas, Acció Cultural del País Valencià acaba de presentar aquests dies el document *Per una nova i efectiva llei d'igualtat lingüística. Principis bàsics i àmbits*

d'actuació pràctica, promogut i signat també per les universitats públiques valencianes. El text incideix en l'obligació de tots els poders públics de posar fi a qualsevol tipus de discriminació per raó de sexe, raça o llengua i reclama que els valencianoparlants no siguin discriminats per raons de llengua, que puguin viure plenament en valencià, en totes les situacions i àmbits, amb la mateixa normalitat que viuen les persones que usen el castellà.

En matèria educativa, la Federació Escola Valenciana (institució que més ha treballat i continua treballant per l'educació acadèmica en valencià) ha evidenciat que “les actuacions dels poders públics en els darrers anys han configurat un model d'escola retrògrad pel que fa a la ideologia que el sustenta, antiquat en continguts i propostes pedagògiques, que margina el valencià com a llengua pròpia del país...”.² El document *L'escola que volem* va ser presentat el 7 de febrer d'aquest any i pretén oferir les bases per a elaborar una llei educativa valenciana per al 2016. És molt eloqüent trobar en les primeres línies de la introducció expressions com ara *retrògrad*, *antiquat*, *marginat*, *escandaloses*, etc., referides a l'actual model educatiu valencià dels ensenyaments obligatoris, que cal canviar per obsolet i marginador. Amb independència del color polític o ideològic amb què cadascú vulga identificar-se, espere no anar equivocat si pense que tothom estarem d'acord amb una escola pública (un sistema educatiu) que siga plurilingüe, intercultural, valenciana, gratuïta, laica, inclusiva, democràtica, oberta, participativa, crítica, creativa, innovadora, compromesa amb l'entorn local, global, coeducadora i humana. Són els valors que detalla la proposta de FEV i que es desenvolupa sobre algunes bases d'un document anterior (2011)³ exhaustiu i rigorós, elaborat pel lingüista, professor i actual acadèmic de l'IEC, Vicent Pascual (personatge clau en la introducció dels programes d'ensenyament en valencià al nostre sistema educatiu), on s'establia el full de ruta del model plurilingüe aplicable a tots els centres.

L'escola que volem

Els objectius a assolir parlen de competència plurilingüe i intercultural en els nivells d'educació obligatòria, el valencià com a llengua pròpia del país, el castellà com a llengua cooficial i dues llengües estrangeres. Una competència que gire al voltant del valencià com a nucli organitzador de l'itinerari curricular; no pot ser d'altra manera si volem la convivència i cohesió socials per al nostre país. També ha de ser realment “valenciana”, no solament en el vehicle comunicatiu, sinó en els continguts. I aprofite per a comentar que la idea no va de cap manera en la línia d'inventar redefinicions dels trets d'identitat

² Federació Escola Valenciana, *L'escola que volem. Una escola valenciana per al segle XXI*, València, 2015.

³ Federació Escola Valenciana, *L'escola valenciana. Un model plurilingüe i intercultural*, València, 2011.

valencians, com pretén el govern valencià desafortunadament o cínica, que vol portar-nos al terreny folklòric, en un reduccionisme consistent a igualar en rang algunes pràctiques tradicionals amb els ideals i interessos del poble que l'identifiquen, que estan lligats a una base històrica, això és també del català com a llengua pròpia. I si ha de ser pública, apunta el text, ha de ser necessàriament única, laica i gratuïta; el que no pot admetre's és la diferenciació en xarxes de centres en què les condicions d'oportunitat no són les mateixes, tot i que la llei ho disfresse. Igualment defensa el document que l'educació dels nostres joves ha de ser inclusiva, amb plena integració social de les famílies, democràtica en valors, participativa en ambdues direccions, de projecció de l'escola cap a l'entorn i de major implicació social i familiar en els centres (és comuna la creença que l'ensenyament és una qüestió dels mestres). Demana, a més, una aposta ferma i convençuda per creure que l'ensenyament és prioritari i com a conseqüència cal que siga creativa, crítica, innovadora, per això es fa imprescindible l'enfocament plurilingüe i l'abandó de l'educació transmissora, amb les dotacions tecnològiques i estratègiques pertinents. Compromesa amb els problemes del món, a partir de l'exercici solidari i amb una actitud model en el seu funcionament. Coeducadora, que potencie la igualtat i evite la discriminació per raó de gènere, i humana, per a afavorir el benestar emocional i la felicitat del seu alumnat. Bé, veient quines són les metes perseguides, si els polítics tingueren la temptació de tirar-se la manta al coll, només haurien de copiar i enganxar, perquè els estudis didàctics que avalen la conjunció dels projectes lingüístics

que garanteixen la competència plurilingüe, estan en total harmonia amb els objectius citats en la proposta d'Escola Valenciana.

Per a aconseguir els objectius apuntats, les característiques que defineixen l'educació escolar que volem són definides en el document com a característiques que ha de tenir l'escola valenciana del segle XXI: ha de basar-se en el model plurilingüe i intercultural; ha de construir un únic tipus d'escola –pública–, ben dotada i amb ràtios coherents; un professorat ben format i que gaudezca del respecte social; que assumisca i aconsegueca realment els objectius finals de l'Estatut i els de la LUEV; projectes lingüístics que, des de l'autonomia real dels equips de centre determinen l'itinerari educatiu òptim i concreten l'organització i recursos, que incorporen enfocaments basats en les bones pràctiques en educació bilingüe i plurilingüe (tractament integrat de llengües i tractament integrat de llengües i continguts, TIL i TILC), aplicats en col·laboració amb les universitats públiques; i finalment projectes lingüístics que siguen seguits i avaluats constantment.

Les avaluacions que s'han fet a l'alumnat des de la implantació de la LUEV sempre han demostrat que el programa lingüístic de major èxit és el que incorporava el valencià com a llengua d'ús vehicular majoritari. Algunes de les avaluacions les realitzava la mateixa Administració autonòmica i la causa per la qual no es feia pública aquesta variable és cosa que deixa a la interpretació del públic. Entre les evidències constatables podem afegir la del poc interès de l'Administració per divulgar i fer entendre a les famílies el funcionament i les particularitats pedagògiques, didàctiques, de l'organització educativa i com a conseqüència de les implicacions positives de l'aprenentatge plurilingüe a partir de la llengua pròpia que marca la llei. Una escola valenciana i en valencià –seguint el text– ha de comptar amb un “programa nacional de recerca, innovació i experimentació” per a aplicar, avaluar i perfeccionar el model educatiu plurilingüe.

En un altre aspecte, observem que, fins ara, la gestió exitosa de l'aprenentatge del valencià des de la diversitat i la interculturalitat que es dona a les aules hem d'agrair-la en bona part als professionals, als mestres i als equips directius dels centres, perquè han assumit un repartiment de la població escolar desequilibrat, quant a les característiques socioculturals que la configuren, entre centres de desigual catalogació administrativa, i tanmateix han compensat amb la seua acció moltes mancances en les estratègies legals i organitzatives del suport a l'educació compensatòria. Tot això havent de suportar la llosa del desprestigi que ha abocat sobre el gremi una gestió negligent i desviada dels objectius de qualitat exigibles. Com en el cas recent de la fracassada i mal plantejada consulta a les famílies (sense participació digna d'esment), on es pretenia fer veure el suposat invent de considerar l'elecció lingüística, mentre els anteriors programes d'ensenyament en valencià ja contemplaven de sempre la pregunta a l'hora d'incorporar els xiquets i les xiquetes als centres. Hem assistit a una allau de despropòsits legislatius, tant del Ministeri del ram com també de la Conselleria, que esperem que acaben i que es reconduesca el

seny, sobretot amb la voluntat democràtica de consens en una disciplina de la vida que no acaba d'estar contemplada pel poder com a prioritat social i de progrés.

Com ja s'ha dit a la taula, les dificultats en poder exercir el dret d'usar la llengua en tots els àmbits persisteix, fet que encara dona més responsabilitat a l'acció educativa pública en les competències lingüístiques, que assaja de simular entorns comunicatius que no estan habilitats en la nostra llengua. Els escenaris polítics i socials de la llengua encara han de caminar molt cap a la normalitat, i més encara, com hem escoltat, després d'haver premut el botó del *reset* dels mitjans de ràdio i televisió en català al País Valencià. Les opcions de comunicar-nos oralment i per escrit en tots els llocs comporten peatges i exigència d'esforç, però al mateix costat sempre.

Es pot triar la paraula que més agrada, constància, perseverança, lluita..., però siga la que siga no podem deixar de reivindicar un fet tan natural com és el dret a la normalitat lingüística, en la societat que vivim i en la qual volem sentir-nos identificats.

4

■ Santiago Vilanova Añó

REMEMBER OPENCOR... O COM GESTIONAR LA DECADÈNCIA

Remember Opencor... o com gestionar la decadència

Primera part: Un poc de sociologia

Un local comercial i una conversa amb un llaurador

Recordeu Opencor? Era un local situat a l'avinguda de la Murà, que tenia la cadena El Corte Inglés i que romania obert tota la setmana en horaris de sis o set del matí fins a les dues de la matinada. Quan entraves, te trobaves cua a les caixes i tot de gent –i no cal ser un sociòleg de la talla de Salvador Cardús, per veure-ho– més aviat de mitjana o escassa capacitat econòmica comprant els diumenges allò que s'havia oblidat d'adquirir durant la setmana.

Però eren temps en els quals les butxaques anaven sobrades. Tots en teníem de sobra. Eren els anys prodigiosos del 2000 al 2009.

Després tot se n'anà en orris. I ara el local, després de romandre uns anys tancat, es troba en mans de la cadena Más y Más.

Per quin motiu esmente tot açò? Perquè tot plegat em sembla un símbol del que ha estat la realitat de l'economia local, de l'economia de la Plana i de l'economia valenciana en els anys del *boom*.

Vestigis del *boom* dels anys 2000 al 2009

Eren anys, en paraules de Ferran Torrent, en els quals hi havia tres llocs que et donaven una idea clara del que era el País. Les cases exclusives de *madames*, les marisqueries d'alt preu, com Civera de València i, sobretot, les notaries. Després en tornaré.

Ara posaré un altre exemple. En els terrenys ací al nostre terme que es troben situats entre la via de RENFE i el desviament de la N-340 anava a desenvolupar-se el PAI Solades. L'any 2002 com a professor de Geografia Econòmica de l'IES Francesc Tàrraga, acompanyat dels meus alumnes de segon de batxillerat, vaig fer una visita a algunes parcel·les de tarongers situades en aquesta zona. Creuàvem la via del tren pel pas a nivell del costat del camí de la séquia Vella i encara podíem trobar parcel·les perfectament conreades.

Tots els cursos féiem la classe en un dia determinat ací on us estic dient. Però aquest any 2002 ens vam trobar una sorpresa. El llaurador propietari d'una de les parcel·les més grans de la zona es trobava al costat d'un dels horts, però el que havia estat un camp de tarongers era ara... terra campa.

Jo vaig encetar la conversa amb el llaurador d'una edat ja avançada (més de setanta, segur): "Escolte, jo que li dic, que ha venut l'hort?" "Sí, clar." "Escolte, si no ha de regar més em puc emportar com a record per als alumnes aquesta portella d'obra?"

"Clar home, i tant."

Però el que redacta aquestes línies, com a científic social que no puc deixar de ser, vaig continuar: "Si no és indiscreció, em podria dir quan li han amollat per la parcel·la?" "Clar home, un poc més de cent quaranta quilos". Era la manera llavors de dir cent quaranta milions de pessetes.

"I, quina extensió té aquest hort?" "Unes set fanecades", em diu el sinyó X. "Això vol dir uns vint quilos per fanecada" Jo que li dic. "Això mateix" em diu ell. "Però, ho haurà cobrat ja? No haurà ajornat el pagament?" "Home clar, bo sóc jo! Fins que no he tingut els diners a la mà no he signat res a cal notari".

Aquesta és la conversa tal com la recorde i no crec que me mentira. Qui havia pagat aquesta morterada? Lògicament els promotors i, segurament, en una part important amb crèdits d'entitats bancàries. Però ací, per prudència no esmente quines dues entitats bancàries han estat les més tocades per un PAI que encara no s'ha fet ni es farà.

Podríem argumentar que aquestes són simplement anècdotes. Però no em digueu que no són anècdotes sucoses. Tan sucoses com els plats que podries tastar a l'Albacar. Ara en parlem.

Un dinar qualsevol... en un restaurant qualsevol

Li he manllevat el títol a Ferran Torrent de la seua última novel·la. Excuseu-me. La realitat és aquesta que ara passaré a detallar. I puc assegurar-vos que la meua imaginació com a escriptor és nul·la, zero, inexistent. Que no m'ho invente jo.

La conversa tingué lloc cap a l'abril o el maig del 2008. El lloc, el restaurant Albacar del carrer de Sorní de València, en el seu reservat. Fora del reservat, el restaurant estava tot ple. Dues taules ocupades en el reservat, una la meua esposa i jo i l'altra dos individus de sexe masculí que semblen sogre i gendre. A mesura que avança la conversa aquest fet es ratifica.

El desaparegut restaurant Albacar de València

Es troben parlant de caçar lleons a Tanzània o no sé on. Pare l'orella mentre faig com si menjara, jo. El més jove li diu al més major “Oye, esos adosados que has construido en... (i ací el nom d'un poble de l'Horta oest) ¿por cuánto los vas a sacar a la venta?” “Por cincuenta y uno” (entenc que són milions de pessetes).

“No los vas a poder colocar” li diu el gendre. “Si no los puedo vender los bajaré a cuarenta y nueve y medio y me los quitaran de las manos”.

El més jove continua: “Oye, en confianza, ¿por cuánto los has construido?”. “Todo incluido”, li diu el sogre, “buena madera, buena grifería, gastos de notaría incluidos y mordida (sic)... veinticinco millones de pesetas”.

Que t'ha paregut calçut! De vint-i-cinc a cinquanta! Una bicoca. I *mordida* inclosa.

Només un detall: cadascuna de les dues ampolles de vi que es begueren, i això ho veus a la carta dels vins, valien més que els dos menús degustació de la meua dona i el meu junts, que no eren baratets. Clar: si havia construït, el promotor en qüestió, deu adossadets a vint-i-cinc quilets, s'havia emportant... dos-cents cinquanta milions de pessetes de guanys. Amb aquests rendiments també jo em beuria els vins aquells, que babaus no som.

Aquesta era la realitat: diners fàcils, *mordidas*, restaurants a vessar i Paco Camps presidint tota aquella terreta: el lema ben clar “anem a més”. Ara l'Albacar es troba tancat. Com es troba tancat Ca Sento o el mateix Hotel Reina Victoria –emblemàtic a la ciutat de València–.

Els immensos guanys que va proporcionar la construcció a uns quants directament i a molts indirectament, de notaris a cambrers a putes de luxe, no van servir per a posar en marxa una economia valenciana competitiva que fera front a possibles ensulsiades d'aquell model pervers i perillós.

Segona part: “Y aquellos polvos trajeron estos lodos”

Fem una ullada a les sucursals bancàries del nostre poble

L'any 2010 el nostre Ajuntament publicava una obra col·lectiva titulada *Història de Vila-real*. Allí un geògraf important, que amb el pas del temps adquiriria responsabilitats polítiques com a regidor d'Urbanisme, feia una anàlisi magnífica del sector terciari a la nostra ciutat.

Explicava Emili Obiol com a la ciutat en els primers anys del segle XXI augmentaven els treballadors del terciari que arribaven al 44%, mentre minvaven els treballadors del secundari, un 40%. I encara no havia arribat la crisi industrial.

La ciutat esdevenia terciària i això era un símbol de modernitat. Però, atenció, el que jo crec que no explicava suficientment és que al terciari la disparitat de productivitat i, per tant, de salaris és amplíssima. Que no és el mateix un cirurgià que un treballador dels serveis municipals del pati, que no és el mateix una directora d'una entitat de crèdit que una reposadora de Mercadona, que no és el mateix un enginyer informàtic que un cambrer.

Dintre d'aquest sector terciari ha jugat un paper molt destacat el sector financer. Aparentment amb una forta productivitat, o almenys amb uns salaris importants. Referint-se a ell, Obiol deia aquestes paraules justíssimes i exactes:

Les oficines bancàries són els punts neuràlgics dels serveis financers; com els balanços de les entitats, el pols econòmic del municipi.

Certament és així. I per aquesta raó el nombre d'oficines bancàries en una localitat és una bona radiografia de la realitat econòmica. Com han evolucionat les oficines bancàries (incloses caixes) a la vila?

Anys	2008	2013	2015
Nombre d'oficines	50	37	20

Si ara fa set anys el nombre de persones per sucursal era d'aproximadament mil, ara passen de dues mil, la mitjana de potencials clients per sucursal. Moltes entitats s'han fusionat o han estat absorbides (és el cas del Banc de València per Caixa Bank) i altres a punt de ser absorbides han tancat directament (Catalunya Caixa o Caixa Penedès). Els especialistes parlen de racionalització. Jo parlaria d'ensorrament, que ens ha costat als contribuents més de 47.000 milions d'euros en ajudes via impostos. Les entitats són les mateixes, Bankia molt més reduïda i Cajamar (abans Caixa Rural) amb la meitat si fa no fa d'oficines.

Nova sucursal de la Caixa Rural al carrer de Josep Ramon Batalla

Tot això és així. I ara diuen que la situació millora. Que el crèdit retorna a empreses i particulars. Que el BCE posa en marxa la Quantitativity Easing (l'helicòpter de llançar diners al mercat). Només dues puntualitzacions: el crèdit tornarà a aquells (una minoria) que són solvents i que per tant no necessiten el crèdit (penseu que la taxa d'exclusió bancària es troba ara per damunt del 70%) i una segona puntualització: el preu pagat pels estalvis s'acosta ara al 0,5%. I prompte pagaràs per tenir diners al banc. Quina ganga Manolo!

La distribució per edats de la població: un mal símptoma

Des del principi del segle XXI la població a Vila-real, a la Plana i al nostre País no ha deixat de créixer (veure l'annex estadístic al final del treball)... fins que vingué la catàstrofe.

He estudiat aquesta evolució en diversos articles que han aparegut en aquesta revista *Font*, el darrer en el número 14 titulat "Perspectives econòmiques i demogràfiques de Vila-real i de la Plana (2011-2015)". En conjunt, la població local hauria passat dels 42.300 habitants l'any 2001 als 51.600 durant el 2009, any en el qual s'assoleix el màxim poblacional. I aquest creixement, lògicament, explicable per l'arribada de molta població immigrada. Després, a poc a poc, la cosa s'ha capgirat. Vegeu l'annex al final el treball.

Però els demògrafs distingeixen entre el que anomenen la població dependent (aquella que no treballa i depèn d'algú altre bàsicament família o estat del benestar) de la població no dependent (els que tenen ingressos i *mantenen* el sistema). I dins de la població no dependent, la màxima importància és la que tenen entre els vint i els trenta-nou anys.

Immediatament cal fer referència a una altra qüestió. En les poblacions de forta immigració les edats més sobrerrepresentades, més abundants, són exactament les d'aquest tram d'edat.

Per quins motius són tan importants aquestes generacions? Perquè tenen tres factors molt especials:

Primer: són les que massivament treballen i per tant aporten ingressos als sistemes de previsió social (via cotitzacions).

Segon: perquè són les persones fortament consumidores; consumeixen des de roba fins a cotxes, però sobretot habitatges (en lloguer o en compra); de manera que si emigren del nostre poble és possible que els lloguers baixen de preu i els pisos baixen de preu.

I en tercer lloc: és en aquestes edats quan es tenen els fills. Tot i que les dones retarden l'edat del primer embaràs (ara ja són els 31 anys), és en aquestes edats quan se solen tenir els fills.

La població immigrant també és més nombrosa en aquests trams d'edat. Per dir-ho així, són aquells que s'han de buscar la vida i si les coses no van bé dubtaran menys en marxar a altres llocs. Per això és tan interessant analitzar el quadre següent:

Població del tram d'edat 20/39 anys a Vila-real 2006/2015

Data	Població total	Població 20/39 anys
10/01/2006	48.363	17.002
2/01/2007	49.529	17.323
1/01/2008	51.173	17.658
5/01/2009	51.647	17.418
30/12/2011	51.556	15.852
31/12/2012	51.377	15.279
29/04/2014	50.815	14.382
1/01/2015	50.666	13.911

Font: Servei d'Estadística de l'Ajuntament de Vila-real. Elaboració pròpia

Què observem? Que d'un màxim a principi del 2008, la població en aquest tram no ha parat de baixar fins ara mateix. La població global també ha baixat, però no en la mateixa proporció. Això significa, ni més ni menys, que la taxa de dependència ha crescut. Que hi ha més joves, molts dels quals no treballen (els que no tenen setze anys perquè van a l'escola i els de 17 a 30 perquè es troben amb un cinquanta per cent d'atur) i moltes més persones majors i en canvi s'estreix la piràmide per la part central. Aquesta és, al meu parer, l'autèntica magnitud de la tragèdia de l'economia local. Per aquest fet parlava en el títol de "gestionar la decadència".

I qui són els que han marxat? Ho podeu veure en el quadre de l'annex que porta per títol Estadística d'habitants per nacionalitat a Vila-real (2008/2015). Els vuit col·lectius analitzats perden població.

Però ja us he avorrit suficientment.

I l'atur que no baixa

Què farem amb l'atur? Farem foc o fugirem? Si heu llegit el paràgraf anterior haureu vist que al nostre poble (i a la Plana en general) sembla que la primera cosa que ha fet

el personal és pegar a fugir, apretar a córrer, marxar al seu país –sembla la tònica dels llatinoamericans– o pot ser han marxat a altres llocs de la Unió Europea. Sobretot han marxat, ho heu vist, aquells d'edats situades entre 20 i 39 anys.

Si això és així, el que haguera calgut esperar és que l'atur disminuïra clarament. Com que pràcticament tots aquests estaven treballant en l'època gloriosa era d'esperar que la taxa d'atur baixara considerablement entre 2008/2009 i 2014/2015. No ha estat així.

Malgrat l'intens bombardeig dels polítics del PP, a dos mesos de les eleccions, no sembla que la cosa millore gaire. Allò que és important no és la quantitat en brut d'aturats; aquells que marxen emigrats ja no renoen la seua inscripció a les oficines d'atur. L'atur baixa aparentment.

Allò que és de veritat interessant és la quantitat d'aturats respecte als afiliats a la Seguretat Social. És a dir: quanta gent vol treballar i cerca feina activament i quants llocs de treball tenim. Si la relació entre aturats i ocupats passa del 15% tenim un problema greu, una situació molt perillosa. Perquè d'una banda no es poden pagar les prestacions com el subsidi d'atur i no es poden pagar les pensions a mitjà termini (de fet la vidriola de pagar la *vellea* baixa fortament en cada exercici. El *fondo de reserva* que diuen ells).

Ara sí que en posaré, unes xifres.

Atur a la província de Castelló

Data	Total d'aturats segons l'INEM
31/12/ 2008	37.859
31/12/ 2010	57.495
1/12/ 2012	62.360
28/ 2/ 2014	63.568
31/12/ 2014	55.323
28/ 2 / 2015	58.149

Font: SERVEF i Ministeri d'Ocupació

Per tant, observeu que el 2014 ha estat un bon any. Però al gener i febrer de l'any present no anem bé. “Volvemos a las andadas” que deia el castís.

Torne a insistir, els polítics poden cantar les meravelles que vulguen però la realitat és la que és. Per a reflectir aquesta realitat posaré unes dades d'Espanya i de Castelló.

Dades d'Espanya

Data	Afiliats a la SS (B)	Aturats (Font: INEM) (A)	% B/A
novembre 07	19.393.000	2.094.000	10,7
novembre 13	16.293.000	4.808.000	29,9
agost 14	16.649.000	4.427.000	26,6
febrer 15	16.670.000	4.512.000	27,0

Font: Ministeri d'Ocupació

A Castelló

Data	Afiliats a la SS (B)	Aturats (Font: INEM) (A)	% B/A
febrer 15	204.000	58.149	28,5

Per tant observeu que a Castelló (província) la situació és prou més negativa que al conjunt de l'Estat, com no podia ser d'altra manera perquè les nostres indústries han anat lligades, i ho van, al sector de la construcció. Per tant la recuperació penja d'un fil.

Posats a fer comparacions, per exemple amb els nostres germans els catalans, voldria dir que al febrer del 2015 el % B/A és a Catalunya del 19,69%. És a dir, deu punts més d'atur real a la província de Castelló que a Catalunya.

Epíleg

I què hem volgut demostrar amb aquest miniassaig? Jo diria que res.

Estic convençut que ser optimista és dir la veritat i que per tant aquest és un article/ unes reflexions/ uns pensaments en veu alta que s'acosten molt a la realitat. Hem vist com evoluciona l'atur. Hem vist com s'han comportat les institucions financeres, hem vist què ha passat amb el gruix de la immigració.

I ara què? Prompte seran les eleccions municipals i autonòmiques. Un dels grans problemes dels polítics és creure que poden solucionar coses. Això no és així, les societats obertes són societats molt versàtils. Milers i milers de protagonistes prenen/ prenem decisions contínuament. Emigrem o ens quedem a casa, invertim en un cotxe o en una llavadora, decidim tenir un fill o cap. Les coses ara pugen, ara baixen; o com deia Montaigne “la vie c'est ondoyant”.

Ara ens han tocat viure temps de baixada. Sí que és veritat que els polítics tenen com a funció bàsica administrar, si pot ser òptimament, recursos que són de tots. Quan aquests recursos minven, descendeixen, cal administrar amb més cura. O dit d'altra manera: menys cotxe oficial i més material per a les escoles. Menys fórmules 1 i més vergonya. Menys calatraves i més ajut als dependents. Ara toca gestionar la decadència.

A mi, m'haguera agradat poder titular aquest treball d'una altra manera: “L'enfonsament” per exemple, com a homenatge al magnífic assaig de George Packer *The Unwinding*. O “Anem a menys”; o pot ser fóra més adient “Cinquanta ombres de l'economia”. Em semblaven títols excessivament pessimistes. Per això m'ha resultat un titular *pijo* “Remember Opencor”, així, en anglés.

En realitat estava molt bé dir-li “Quiero que alcemos nuestras copas por toda esa pandilla de imbéciles que nos votan”. Paraules, per cert, d'un conegut polític castellonenc del PP que encara no es troba a la presó. Costa de creure però encara no està a la presó.

Crec, però, que en una propera vegada m'inclinaré per unes paraules del Rei Moro d'Alcoi:

“Això qui ho paga, això?

Això ho pague JO!”

Bona nit i bones festes

Santiago Vilanova
Jubilat i observador de la realitat

Annex estadístic

Població a Vila-real des del 1960

DATA	HABITANTS
31/12/1960	24.516
31/12/1970	33.218
01/03/1981	38.385
01/03/1991	37.927 * Desagregació de les Alqueries
01/01/2000	41.531
01/01/2005	46.696
01/01/2010	51.367
01/01/2011	51.168
01/01/2012	51.357
01/01/2013	51.180
01/01/2014	50.755
01/01/2015	50.666
01/01/2019	49.263 ** Estimació IVE

Fonts: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Vila-real
Institut Valencià d'Estadística. Projeccions de població 2015/2019

Comentari: Observeu que en tota la dècada 2010/2019 la població de la ciutat no para de decreixer. Aquest comportament de baixar la població no havia passat des de feia cent anys. En la dècada de 1910 a 1920 també Vila-real va perdre habitants. Les dades referides al final de la dècada són estimacions, però no preveuen una recuperació de la població, especialment perquè el creixement natural (naixements menys defuncions) serà negatiu.

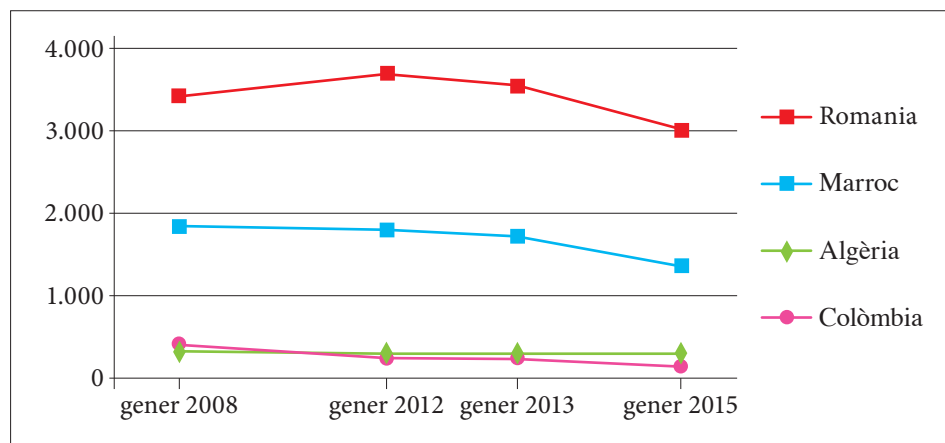
Anàlisi de les vuit nacionalitats més representades a Vila-real entre gener de 2008 i gener de 2015

Nacionalitats	Gener 08	Gener 12	Gener 13	Gener 15
Romania	3457	3736	3607	3016
Marroc	1816	1782	1686	1389
Algèria	368	336	339	318
Colòmbia	430	291	263	184
Brasil	304	185	166	149
Argentina	173	144	152	120
Equador	149	105	81	53
Itàlia	132	158	155	128

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Vila-real

Comentari: Les vuit nacionalitats perden població en aquests set anys analitzats. Alguns fortament com els llatinoamericans. Aquells que han tardat més a baixar han estat els romanesos que eren i són el col·lectiu més nombrós. Fins al 2012 han continuat arribant immigrants d'aquesta nacionalitat, la qual cosa s'explica per l'efecte crida. Després del 2012, els romanesos han baixat fortament.

Pèrdua de població 2008-2015

Font: Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Vila-real

Població activa, ocupació i atur a Espanya

	Desembre 2011 (en milers)	Desembre 2014 (en milers)	Diferència
Població	46.818	46.464	-354
Població activa	23.440	23.027	
Ocupats	18.153	17.569	-584
Aturats (Font EPA)	5.287	5.458	
Pensionistes	8.062	8.429	
Estudiants	2.575	2.461	

Font: www.blogscapitalbolsa.com/article/6770/la-realidad-del-paro-en-espana

La població espanyola ha minvat en 354.000 persones, a causa del retorn sobretot dels immigrants i també a la recerca de treball fora de l'Estat de llicenciats i diplomats. L'ocupació ha baixat en 584.000 llocs de treball; així hem passat de més de 18.150.000 quan va arribar el Sr. Rajoy al poder, a un total de 17.570.000 a finals del 14. De manera que es confirma la destrucció d'ocupació a Espanya.

Els ocupats afiliats a la Seguretat Social han minvat en 460.000 persones, i el que és més greu, els salaris pels quals cotitzen són ara molt més baixos que fa tres anys. L'augment

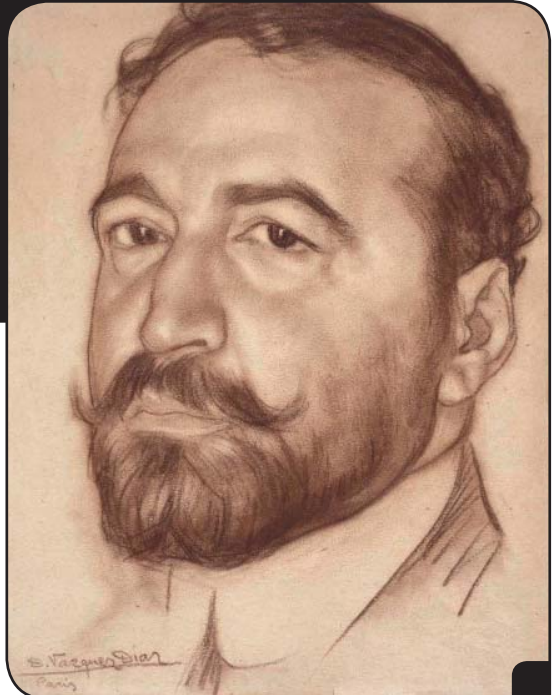
continuat dels pensionistes fa que cada 100 afiliats a la Seguretat Social hagen d'alimentar 50,61 pensionistes, quan tres anys abans solament havien d'alimentar 47,11 pensionistes.

Aquestes són les dades d'una pàgina web, la de *blogscapitalbolsa.com* de 13/3/2015, que no són precisament analistes d'esquerres.

5

Pascual Mezquita Broch

VICENTE BLASCO IBÁÑEZ I VILA-REAL: UNA RELACIÓ COMPLICADA

Vicente Blasco Ibáñez i Vila-real: una relació complicada

Introducció

Fa ja uns quants anys, Josep Conill, assagista castellanenc i company de treball, em va fer notar les duríssimes paraules que en els seus articles periodístics etzibava Vicente Blasco Ibáñez envers el poble de Vila-real. En concret, ell es referia a un article del diari blasquista i republicà *El Pueblo*¹, que reproduesc a continuació, i en el qual he remarcat en negreta el més interessant per al meu article:

LA CONJURACIÓN CLERICAL. Los hechos ocurridos el domingo en diversas poblaciones de España indican de un modo claro y categórico que la reacción clerical sigue un plan de guerra para renovar las luchas religiosas que tanta sangre han costado a los pueblos latinos.

En un mismo día y casi a la misma hora desfilaron procesiones jesuíticas del Corazón de Jesús en la capital de España, en Pamplona, en Tortosa, en Málaga y en otras muchas poblaciones, según noticias que se están recibiendo.

En Pamplona presidían la procesión cinco individuos con mitras que cobran sendas asignaciones del Estado y que públicamente y con escándalo hacen propaganda carlista. En Tortosa ha figurado en la procesión un estandarte ostentando el grito sedicioso de Viva el Papa Rey; **según tenemos entendido, en Villarreal, la población levítica que tan gran contingente de asesinos da a los presidios, también se ha celebrado procesión, figurando en ella millares de niños**; en Málaga, la manifestación jesuítica dio origen a muchos desórdenes y terminó a palos. No es posible dudar de que los clericales tienen un plan de combate esencialmente liberticida siendo la resultante de él los actos organizados el domingo.

La procesión celebrada en Madrid condensa el espíritu de la reacción religiosa. El famoso padre Montaña sigue imperando en altas regiones. Así se explica que haya sido tolerada por el gobierno una manifestación de cuyo carácter no podía dudar y que más tarde ha calificado de neocatólica, aunque mejor merece titularse jesuítico-carlista.

Tanmateix, jo conservava en la biblioteca familiar les obres completes de l'escriptor valencià, algunes de les quals havia llegit i a les quals s'havia afegit, darrerament, *La*

¹ *El Pueblo*, 18-6-1901.

Esbozo de cartel per al diari *El Pueblo* de Joaquín Sorolla, Museu de Belles Arts de València

*araña negra*² en no estar inclosa dins el recull de les seues obres que havia fet l'editorial Aguilar³. Mon pare, seguint la seua fidelitat republicana, considerava l'escriptor valencià com una font d'autoritat i, per aquest motiu, va llegir no sols les obres completes sinó també d'altres com *Anti-Restauración y pro-República*⁴, recull d'articles periodístics, o assajos sobre el contingut ideològic de la seua proposta política⁵. Resumint, per una banda, dins del meu context familiar es veia amb bons ulls l'escriptor republicà i valencià però, per altra banda, les seues manifestacions públiques respecte al poble de Vila-real eren clarament ofensives. Aquesta doble vessant, respecte a la figura de Vicente Blasco Ibáñez, ha estat la raó que justifica aquest article, que vol esbrinar quin era el motiu dels impropis llançats per l'escriptor contra el meu poble.

Vila-real a les acaballes del segle XIX

A) Demografia i economia

En el cens de 1900 Vila-real comptava amb 16.068 habitants (encara que 2.287 persones corresponien a les que habitaven els caserius que avui anomenem les Alqueries). La població menor de 21 anys representava el 30% mentre que la major de 60 anys només

² BLASCO IBÁÑEZ, V. *La araña negra*. Barcelona: ATE, 1975, 2 v.

³ BLASCO IBÁÑEZ, V. *Obras completas*. Madrid: Aguilar, 1949-1977, 4 v.

⁴ BLASCO IBÁÑEZ, V. *Anti-Restauración y pro-República*. València: León Roca, 1979.

⁵ CUCO, A. *Sobre la ideología blasquista*. València: Tres i Quatre, 1979.

el 6%, és a dir, que tenia una estructura per edats molt jove, que es corresponia amb una taxa altíssima de natalitat del 30 per mil, però encara més alta en la de mortalitat, ja que superava el 34 per mil, a causa de la presència d'un dels últims atacs epidèmics que va sofrir la vila durant el mateix hivern de 1899 a 1900 ocasionat per la meningitis que es va cebar amb la població infantil. Encara que aquest any, el 1900, mostra les característiques demogràfiques d'una població encara submergida dins del cicle demogràfic antic, ja en la dècada anterior es donaven alguns indicis de canvi demogràfic, com era la reducció dràstica de la taxa de mortalitat, que es farà evident, amb daltabaixos, en les quatre dècades següents. Pel que fa a l'estructura familiar, és aclaparador el domini del tipus nuclear (aquell format pels pares i fills), que abasta fins al 80% de les famílies en el padró de 1892.

Sobre l'estructura professional de la població activa al poble a les acaballes del segle XIX podem prendre també com a referència l'estudi del padró de 1892⁶. Com era lògic pensar, el sector primari, en què estan inclosos els llauradors i els jornalers agrícoles, és el més nombrós amb el 70% de la població activa dedicada al conreu de la taronja. El sector secundari, amb un 5%, és poc important i es refereix, majoritàriament, a activitats de caràcter artesanal relacionades, per descomptat, amb el treball al camp, però també al de l'alimentació o al del tèxtil i el calçat. El sector terciari també és molt reduït, un 6%, ja que abasta activitats relacionades amb l'administració estatal o municipal, professions liberals, eclesiàstics o de serveis. Finalment, trobem un grup molt nombrós, fins a un 20%, en què trobem les persones que treballen a casa, les quals són la meitat, més altres com minusvàlids, els que es declaren pobres o els que simplement manifesten que no realitzen cap activitat.

Un altre aspecte interessant, referit a la dècada de 1891-1900, és intentar esbrinar si va haver-hi moviments migratoris d'importància al poble. La comparació entre el creixement vegetatiu (és a dir, els naixements menys les defuncions) i el creixement real (la xifra de població anotada en el cens al final de període) ens diu que durant el decenni se'n van anar 323 persones de Vila-real, xifra no molt elevada però negativa. Per altra banda, una altra dada ens diu que de tots els casats en el mateix decenni, el 93% declaren que han nascut a Vila-real, el 4,5% a pobles de la província de Castelló i el 2,5% a la resta d'Espanya.

En conclusió, una població que està eixint del règim demogràfic antic, però que sofreix encara atacs epidèmics, una població molt jove, dedicada fonamentalment a les tasques agrícoles i amb un comportament matrimonial fortament endogàmic.

⁶ MEZQUITA BROCH, P. *La familia, entre la vida doméstica y la actividad pública. Demografía y sociedad en Vila-real, 1831-1935*. Madrid: 2008. Tesi doctoral sense publicar.

B) Context polític i social

El marc polític, d'abast nacional, en què podem englobar els fets que ací comentarem és el de la Restauració, període que havia començat el 1875 amb la tornada de la monarquia, com a forma de govern, i dels Borbons, amb la persona d'Alfons XII com a cap d'Estat. El règim polític ideat per Antonio Cánovas del Castillo buscava encetar un període d'estabilitat després del sexenni revolucionari en el qual s'havien succeït ràpidament un govern revolucionari, una monarquia i una república, que havia estat primer federal i després unitària, amb quatre presidents, en el curt espai d'un any. El model escollit va ser el liberal britànic, en el qual es produïa una alternança de poder entre dos grans partits (liberal i conservador), que arribaven al poder després d'unes eleccions en què participava un cos electoral bastant representatiu de l'opinió política del país, mentre que el monarca tenia un paper simbòlic i moderador entre les diferents opcions polítiques.

A Espanya es va copiar el sistema, però es va falsejar el seu funcionament a causa de la manipulació de les eleccions (primer amb sufragi censatari i, des de 1890, amb sufragi universal masculí) mitjançant el caciquisme (no exclusiu en aquells moments a Espanya, ja que el podem trobar, amb major o menor intensitat, en molts països europeus), cosa que permetia obtenir majories favorables per al govern que convocava les eleccions al Congrés dels Diputats. La intenció era crear dos grans partits; el conservador, dirigit per Cánovas, que aglutinaria els antics moderats, i el liberal, encapçalat per Sagasta, que reuniria els antics progressistes i radicals del sexenni. Tanmateix, fora del sistema van quedar dos grans grups, els quals van tenir un protagonisme destacat en la nostra història. Per una banda, els catòlics, organitzats com un moviment polític de masses, als quals podem afegir, segons les regions i amb una intensitat variable, els carlistes i, tots plegats, amb una concepció del que havia de ser el sistema polític lligat a una forma autoritària del poder i un estat confessional on el catolicisme pretenia que l'evangeli fóra la norma de conducta per a tots els ciutadans. Per altra banda, tenim els republicans que encara recorden les vivències de la Primera República i basen el seu ideari en la democràcia i el laïcisme, seguint el model de la Tercera República francesa i amb una certa importància numèrica a les ciutats, com per exemple València, on cap a final de segle apareix un moviment de masses, al voltant del lideratge de Vicente Blasco Ibáñez, que aconseguirà controlar el poder municipal durant molt de temps. En un sentit, paregut però de dimensions més modestes, tenim el cas de la ciutat de Castelló on, després del precedent que marca el republicà federal Francisco González Chermá, aconseguirà un control del poder municipal durant un gran període Fernando Gasset Lacasaña, que es convertirà en el líder dels republicans provincials.

En l'àmbit municipal, com a la resta d'Espanya durant la Restauració, la composició dels diferents ajuntaments no representava la diversa opinió pública en què carlistes i republicans eren els grups polítics que tenien més simpaties, mentre que la maquinària

del cacic provincial Victoriano Fabra i els seus descendents, anomenada *el Cossi*, va controlar, quasi de forma total, la composició dels diferents ajuntaments i la seua política municipal fins a 1893. A partir d'aquesta data, el repartiment del poder provincial entre el Cossi (la Diputació) i els republicans de Fernando Gasset (la ciutat de Castelló) convertirà Vila-real, situada dins del districte electoral de Castelló, en el focus de les forces carlistes i catòliques, unides o separades, que feien l'oposició al republicanisme de la capital⁷, i alimentarà una certa rivalitat entre les dues ciutats que els fets que comentem ara no faran més que incrementar.

Els fets

A) Antecedents

Tot comença arran de la campanya, encetada el 1898, per a la revisió del procés judicial sobre l'atemptat del carrer dels Canvis Nous de Barcelona contra els participants en la processó del Corpus, el diumenge 7 de juny de 1896, i que va provocar la mort de 12 persones, entre les quals hi havia dos xiquets, dones i persones majors, i els adults eren tots treballadors. L'opinió pública va demanar un càstig exemplar i va dirigir el dit acusador contra els anarquistes que havien realitzat actes semblants, anteriorment, tant a Espanya com a l'estranger. El cas va passar a la jurisdicció militar (en resultar ferit un soldat en acte de servei), que va començar a detenir de forma indiscriminada els sospitosos, en total 558, i va desarticular tot el moviment anarquista català. Els interrogatoris i el procés judicial es van desenvolupar dins del castell de Montjuïc, a Barcelona, i es va utilitzar la tortura per a arrancar les confessions. El consell de guerra, celebrat entre l'11 i el 15 de desembre de 1896, a porta tancada, va condemnar a mort 8 acusats; a penes de presó entre 8 i 20 anys, a 66 acusats, i en deixava lliures a 12. Tanmateix, el Consell Suprem de Guerra i Marina, el 28 d'abril de 1897, va reduir les condemnes a 5 penes de mort, 20 penes de presó, i va absoldre 61 acusats, ja que eren molt evidents les extralimitacions dels militars durant el procés, les quals havien estat denunciades per la premsa estrangera i nacional, així com per instàncies dirigides pels acusats al Govern. Finalment, el 4 de maig de 1897, van ser afusellats al vall del castell de Montjuïc els cinc condemnats a mort, quatre dels quals van morir proclamant la seua innocència. Posteriorment, el Govern va decidir, mitjançant una reial ordre, desterrar del territori nacional gran part dels absolts en el procés, la qual cosa donà ales a la campanya internacional de denúncia, que començà a l'estiu de 1897 contra les barbaritats comeses en els interrogatoris del procés al castell de Montjuïc. Durant el mateix estiu, el president del Govern Cánovas del Castillo

⁷ Per a conèixer la situació política local durant els primers anys de la Restauració, cal consultar el minuciós treball d'Eduardo Pérez Arribas. *Los Ayuntamientos de la Restauración (Vila-real, 1877-1887)*. Vila-real: Ajuntament, 1991.

Bust de Vicente Blasco Ibáñez del Museu de Belles Arts de València

morí assassinat per un anarquista que va declarar que ho havia fet perquè el considerava responsable de les tortures de Montjuïc. El nou Govern de Sagasta es trobà davant de noves peticions de revisió del judici que quedaren temporalment aturades a causa de l'esclat de la guerra contra els Estats Units. Amb la derrota, la campanya per la revisió del procés de Montjuïc agafà major volada, com demostra el gran míting celebrat a Madrid el 24 de juny de 1899, en el qual ja apareix, al costat de destacats polítics republicans i socialistes (Alejandro Lerroux, Nicolás Salmerón, Pablo Iglesias), el nostre personatge, Vicente Blasco Ibáñez⁸.

Seguint aquest moviment *revisionista*, ja que demanava la revisió del judici de Montjuïc, es va convocar a Castelló la celebració d'un d'aquests mítings, el diumenge 15 d'octubre de 1899 al Teatre Principal, en el qual havien de participar un bon grapat dels prohoms republicans de les nostres contrades a més d'alguns forasters. La comissió organitzadora de l'acte va difondre en la premsa un comunicat en el qual explicava els motius d'aquest i la identitat dels principals oradors.

Castellonenses. Los tormentos atroces de que han sido víctimas en el castillo de Montjuich los procesados en la causa de Cambios Nuevos de Barcelona, ha levantado un grito de protesta en España y en el extranjero, en demanda de la revisión de la sentencia condenatoria. Castellón no podía permanecer indiferente a este movimiento de la opinión y al efecto ha organizado un *meeting* que tendrá lugar mañana domingo a las nueve de la noche en el Teatro Principal. Para tomar parte en dicho importante acto público, llegarán a esta ciudad mañana a las dos de la tarde procedentes de Valencia y Barcelona, los distinguidos hombres públicos señores Junoy, Blasco Ibáñez, Soriano, Gascó, Castrovido, Barral, Pardo, Lloret y otros. En nombre de Castellón a todos os invita. La Comisión organizadora. Castellón 14 de octubre de 1899.⁹

⁸ Cal dir que, finalment, tots els condemnats van ser indultats el 25 de gener de 1900, encara que van ser obligats a exiliar-se del país. Si voleu conèixer més sobre aquest cas o sobre el terrorisme anarquista de finals del segle XIX, us recomane l'excel·lent llibre de Juan Avilés Farré que apareix en la bibliografia.

⁹ *Heraldo de Castellón*, 14-10-1899.

Els dos principals personatges esmentats, Junoy¹⁰ i Blasco Ibáñez, eren aleshores diputats republicans en el Congrés dels Diputats a Madrid. En un paper secundari, apareixen esmentats altres personatges que haurien de fer el paper de complement dels primers. Així, tenim Rodrigo Soriano¹¹, que, curiosament, farà la seua primera aparició pública com a orador en aquest míting; Roberto Castrovido¹²; Gascó¹³, Barral, Pardo i Lloret, que eren representants dels republicans del cap i casal.

Pel que ens conta la premsa, la recepció dels oradors a la capital de la Plana va ser apoteòsica.

Para esperar a estos últimos salieron ayer a la estación, los socios del Casino de Artesanos, los socialistas y un numeroso grupo republicano, acompañados de los cuales y de una banda de música se dirigieron todos al Casino de Artesanos por las calles de san Vicente, san Joaquín y En medio. Durante toda la carrera la música no cesó de tocar el *Himno de Riego* y *La Marsellesa* y al llegar la comitiva al Círculo de

¹⁰ Emili Junoy i Gelabert (Barcelona, 1857-1931) fou un periodista i polític català. S'inicià com a periodista en *Or i Grana* i *La Campana de Gràcia*, però assolí la seua popularitat com a redactor i director de *La Publicidad* (fou conegut com *el Negret de la Rambla*). D'idees republicanes i proper a Nicolás Salmerón, fou contrari al fet que el Partido Demócrata Posibilista ingressara en el Partido Liberal, i fou escollit diputat pel districte de Manresa en les eleccions generals espanyoles de 1893. El 1897 ingressà en el Partit de Fusió Republicana, amb el qual fou escollit diputat per Barcelona en les eleccions generals de 1898. Durant el seu mandat parlamentari va participar en la campanya que demanava la revisió del procés de Montjuïc. El 1901 va fer amistat amb Alejandro Lerroux i fou diputat per Unión Republicana en les eleccions generals espanyoles de 1903 i pel Partido Republicano Radical en les de 1905. El 1906, però, deixà el partit i formà part de l'Esquerra Catalana, amb la qual fou escollit diputat per la Solidaritat Catalana en les eleccions generals de 1907 i senador per la província de Barcelona el 1908. El 1910 va ingressar en la Unió Federal Nacionalista Republicana. El 1928 intentà una entesa entre Francesc Cambó i Miguel Primo de Rivera que no es va arribar a concretar.

¹¹ Rodrigo Soriano y Barroeta-Aldamar (Sant Sebastià, Guipúscoa, 1868 - Santiago de Xile, 1944) fou un polític i escriptor espanyol. Pertanyia a una família aristocràtica basca d'ideologia liberal. Començà com a periodista i crític d'art a Madrid en les revistes *Vida Nueva* i *La Época*, fins que el 1898 ingressà en el Partido Republicano Radical i marxà a València, on el 1893 s'havia fet amic de Vicente Blasco Ibáñez. Participà en la redacció del diari *El Pueblo*, en el qual es va fer famós per la seua demagògia. El 1903, però, quan Blasco Ibáñez va fundar el PURA, va trencar la relació amb ell i fundà un altre diari, *El Radical*. Va oposar la seues tesis polítiques (sorianisme) a les del blasquisme i fou diputat en les Corts Espanyoles per València de 1901 a 1909, i per Madrid, el 1911, on s'instal·là definitivament i creà el diari *España Nueva*, d'orientació republicanosindicalista. El 1923 va pronunciar unes conferències sobre les responsabilitats del desastre d'Annual i de la guerra del Marroc per les quals les autoritats espanyoles el deportaren a les illes Chafarinas i a Fuerteventura. El 1924 aconseguí fugir a París amb Miguel de Unamuno, i allí va participar en totes les activitats dels exiliats contra la dictadura de Miguel Primo de Rivera. Quan es proclamà la Segona República Espanyola tornà a Espanya i en les eleccions de 1931 fou escollit diputat republicà federal independent per Màlaga. Fou nomenat ambaixador a Xile fins que acabà la Guerra Civil espanyola el 1939, però ja no en tornà.

¹² Roberto Castrovido (Madrid, 1860 - Mèxic, 1941) va ser un escriptor i periodista madrileny que arribarà a dirigir el diari republicà *El País* de Madrid, on acabarà integrant-se en partits republicans dins dels quals serà escollit diputat tant sota la monarquia alfonsina com durant la Segona República.

¹³ Segons *Heraldo de Castellón* i *Las Provincias* (16-10-1899), era el representant del socialisme a la ciutat de València.

Artesanos el señor Gasset salió al balcón y presentó como distinguidos publicistas a los señores Junoy, Blasco Ibáñez y Rodrigo Soriano. Junoy y Blasco Ibáñez dirigieron breves frases al público, saludando el primero en nombre de Cataluña a los republicanos de Castellón y haciendo lo propio el segundo en nombre de los de Valencia, después de elogiar el liberalismo de esta tierra. Al grito de ¡Viva la República! que dio el director de *El Pueblo*, se dispersó el grupo, desfilando ordenadamente a los sones de *La Marsellesa*. A las ocho de la noche se sirvió en los salones del Casino de Artesanos el thé en honor de los oradores forasteros y una hora después empezó el mitin en el Teatro Principal. Al thé asistieron unos 250 comensales y al mitin unos 2.000 porque el teatro de la plaza de la Paz, atestado anoche como estaba, no tiene capacidad para más.¹⁴

Com podem veure, l'expectació davant del míting era gran, possiblement a causa que durant els dies anteriors se n'havia fet una preparació adequada a la capital on, com és sabut, l'organització del Partido Republicano, liderat per Fernando Gasset, estava molt preparada i controlava les formes de mobilització popular, atenent el seu control de l'Ajuntament.

Per a poder contrastar-ho, afortunadament tenim una altra font periodística: es tracta del diari madrileny de tendència republicana *El País*¹⁵, que també fa una narració dels prolegòmens del míting, mitjançant el seu corresponsal a Castelló (Forcada), molt semblant a l'anterior i sols discrepa en el nombre d'assistents a l'acte al Teatre Principal, ja que els augmenta fins als 6.000 i afegeix que els que no van entrar van fer esforços inaudits per a poder accedir-hi.

Sense cap dubte, l'orador més esperat era Vicente Blasco Ibáñez a causa de la seua ben guanyada fama de propagandista republicà i anticlerical i, de fet, el seu discurs anà més en aquesta línia que no pas la demanda de la revisió dels judicis de Montjuïc.

Blasco Ibáñez es aplaudido y aclamado al levantarse para hablar. Empezó diciendo que Castellón ha sido las Termópilas del carlismo y recuerda a González Chermá y Fletcher Puerto. Dice que para hablar de lo de Montjuich es preciso hacer historia de otras cosas pasadas y culpa a la monarquía de los Borbones y al clericalismo de todos los males que afligen a España. Dice que la Inquisición no puede compararse con lo de Montjuich porque siquiera aquella no ocultaba sus actos. Como Santacruz y otros oradores dijo que todo lo esperaba de la ayuda de las mujeres que por egoísmo propio deben ponerse al lado de los hombres, para saber algo más que orar y rezar que es lo único que ahora saben. Ocupose de política internacional,

¹⁴ *Heraldo de Castellón*, 16-10-1899.

¹⁵ *El País*, 16-10-1899. Diari madrileny de tendència republicana, tindrà una llarga i tumultuosa vida entre 1887 i 1921, i serà també un dels més llegits i referent de la premsa d'orientació republicana a tot Espanya.

pronosticando que Inglaterra se apoderará de España si todos los hombres no se agrupan para hacer la revolución, esponja que borrará todo el pasado. Terminó aconsejando al pueblo que tenga fe y constancia para esperar el triunfo de la República.¹⁶

De tota manera, la vessant anticlerical i republicana va ser la tendència predominant en els discursos dels diferents oradors del míting amb unes característiques tan accentuades que un diari de caire liberal i, per tant, dins del sistema de la Restauració, com *Heraldo de Castellón*, en la mateixa crònica sobre l'esdeveniment, no tindrà més remei que manifestar la seua protesta per la deriva revolucionària, anticlerical, republicana i antisistema de l'acte celebrat al Teatre Principal. I ja advertia que el poble de Vila-real estava preparant una sorollosa protesta al pas per la seua estació del tren que havia de portar cap a València els oradors d'aquella ciutat i, especialment, Vicente Blasco Ibáñez.

Como se ha dicho que el pueblo de Villarreal preparaba hoy una ruidosa protesta contra Blasco Ibáñez al paso de éste por la estación del ferrocarril, se ha advertido esta tarde gran ansiedad por saber lo que haya podido ocurrir.

Noticia apareguda en l'*Heraldo de Castellón* el 16-10-1899, abans dels incidents (Arxiu Municipal de Castelló)

És interessant que contrastem la informació anterior del diari local amb la del madrileny que és més detallat en l'explicació del discurs, encara que hem de tenir en compte la seua filiació republicana. Així podem saber que Rodrigo Soriano va fer a Castelló el seu primer gran discurs davant d'un auditori i va parlar, preferentment, sobre els processos de Montjuïc; el diputat Emili Junoy va atacar el règim de la Restauració i pronosticà la proximitat de la *revolució*; Vicente Blasco Ibáñez va fer una lloa al republicanisme de la ciutat de Castelló i llançà, després, dures paraules per al Govern, per com va portar els successos de Montjuïc, i per a l'Església catòlica, per la seua intransigència; finalment, el cap del republicanisme castellanenc Fernando Gasset va fer un dur atac als carlistes i a l'Església catòlica i va criticar la instal·lació de les plaques del Cor de Jesús, com a mostra de fanatisme i que portarà a aguditzar les rivalitats entre Vila-real (on eren abundants) i Castelló (on eren menyspreades). També ens comenta els incidents després del míting, on pareix que es van llançar, pel carrer, visques a la República i va ser detinguda la persona que els va cridar.

¹⁶ *Heraldo de Castellón*, 16-10-1899.

PROCESO DE MONTJUICH. El "meeting" de Castellón (Por telégrafo. De nuestro corresponsal). Nuestro inteligente corresponsal en Castellón Sr. Forcada, nos remitió ayer por telégrafo los discursos pronunciados en el *meeting* de revisión del proceso de Montjuich, celebrado la noche del domingo en el teatro de aquella capital. La modificación establecida por el Sr. Dato en los servicios telegráficos, nos privó ayer de la satisfacción de dar a conocer a nuestros lectores los interesantes discursos pronunciados en dicho acto por los señores Junoy, Blasco Ibáñez, Gasset, Rodrigo Soriano y otros oradores (Advertencia de la redacción).

Los discursos. Castellón, 16 (9,19 m.). A las nueve en punto de la noche, como telegrafía ayer da comienzo el *meeting* de revisión celebrado en el teatro Principal. Al comenzar el acto dióse cuenta de las adhesiones enviadas por los Sres. Lletget, Morayta y Salmerón invitados al *meeting* por los organizadores del mismo. Los Sres. Gascó y Pardo, que representaban a Valencia, pronunciaron enérgicos discursos. El primero estableció un paralelo entres los castigos que se han impuesto a los generales que han tenido la culpa de nuestros desastres en las guerras coloniales y el de los supuestos autores de los crímenes anarquistas. El Sr. Pardo entró de lleno en los sucesos de Montjuich, censurando con frases muy acertadas la miserable conducta de Portas y el sargento Botas. El Sr. Rodrigo Soriano, que hablaba en público por primera vez, se declaró republicano revolucionario, haciendo una brillante síntesis de los sucesos de Montjuich. Al atacar a Portas, tuvo frases felicísimas que le valieron una gran ovación. El Sr. Junoy pronunció un hermosísimo discurso de carácter revolucionario. Dijo que iba a la revolución, porque los desastres de Cavite y Santiago, le habían hecho comprender que no había otra redención para España, que la que salga de las barricadas. Añadió que la revolución se hará tan pronto como Cataluña, Valencia, Aragón, Andalucía y las provincias del Norte, se unan para arrollar al régimen actual, causa de las desdichas que pesan sobre España. En medio de una gran expectación, levántase para hacer uso de la palabra el diputado republicano por Valencia, Sr. Blasco Ibáñez. Comienza diciendo que siente un verdadero cariño por Castellón, porque lo ve dispuesto a llegar al sacrificio por el triunfo de las ideas democráticas. Compara a Castellón, por sus entusiasmos y valentía, con Numancia y Sagunto, haciendo un párrafo elocuentísimo y brillante. Entre los aplausos entusiastas del público, dedica Blasco Ibáñez un recuerdo sentidísimo a González Chermá y Fletcher Puerto, de quien dice que no murió de la enfermedad que le aquejaba, sino de un mal peor, la intransigencia del obispo. Se ocupa de los sucesos de Montjuich y califica de vergonzoso y humillante el espectáculo que está dando el gobierno ante la protesta unánime de la España entera. Termina su discurso el Sr. Blasco Ibáñez, con un párrafo hermosísimo, que es aplaudido con entusiasmo. Por último, hace uso de la palabra el diputado por Castellón, Sr. Gasset, quien define con palabra elegante y precisa el cristianismo mal entendido y peor interpretado por los fanáticos que la ridiculizan. Dice que en las placas del Corazón de Jesús que ostentan algunos edificios, se lee el lema "Tú reinarás", a pesar de que Cristo dijo: "Mi reino no es de este mundo". Fustigó a la reacción, causa primordial de nuestros males. Terminó dando las gracias, en nombre de Castellón, a los representantes de las demás provincias que han asistido al *meeting*. El Sr. Gasset es muy aplaudido, sobre todo en los párrafos en que ataca

a la reacción triunfante. A las doce de la noche termina el *meeting* que ha sido muy ordenado a pesar del número extraordinario de personas que han concurrido al mismo. Ya en la calle, el gobernador civil detuvo, personalmente, a un individuo que daba vivas a la República. La detención de este individuo produjo gran excitación en la muchedumbre, que prorrumpió en exclamaciones de protesta. El gobernador, temiendo que ocurriera un conflicto ordenó que la Guardia Civil tomase las avenidas del teatro. La medida resultó innecesaria, pues pasados los primeros momentos de excitación a que dio lugar el acto policiaco del gobernador, el público se retiró ordenadamente, dando pruebas de gran sensatez. Ya de madrugada, la benemérita volvió a sus cuarteles, presentando la población el aspecto pacífico de todos los días.- Forcada.¹⁷

B) El clímax

Els esdeveniments de Vila-real contra Vicente Blasco Ibáñez van ocórrer el dilluns 16 d'octubre de 1899 i una primera narració dels fets la trobem en el principal diari provincial, el ja esmentat *Heraldo de Castellón*.

El digno gobernador civil de la provincia ha dado cuenta al juzgado de los tumultuosos sucesos ocurridos ayer en el cercano pueblo de Villarreal. Creyose en aquel pueblo que Blasco Ibáñez pasaba por allí en el tren de las diez de la mañana y al detenerse en la estación el tren fue asaltado con el propósito que supondrán nuestros lectores, teniendo en cuenta la tendencia política de la mayoría de la vecina población. Blasco Ibáñez no pasó en ese tren y esto exacerbó más los ánimos de los villarrealenses, a la vez que hizo comprender a todos el peligro que ofrecía el paso por la estación de Villarreal del director de *El Pueblo* de Valencia. Para explicarle este peligro vino ayer el alcalde de Villarreal. Hubo conferencias entre el señor Mañas y Gasset, entre la autoridad de Villarreal y el jefe del carlismo en la provincia don Francisco Giner y entre éste y algunos caracterizados republicanos de Castellón. El resultado de estas conferencias fue la ida a Villarreal del señor Giner para calmar a sus amigos y las disposiciones que se adoptaron en aquel pueblo para que no ocurriera nada al paso de Blasco Ibáñez en el tren de las cuatro de la tarde. Así y todo salieron a la estación numerosos grupos que la presencia de don Francisco Giner y de la guardia civil pudo contener para que no asaltaran el tren, como parece que querían, y todo se redujo a aclamar al Corazón de Jesús y a gritar abajo a la masonería, cuando llegó a la estación el correo de Barcelona. Un grupo que esperaba el paso de Blasco Ibáñez en un sitio próximo a la estación fue dispersado por la benemérita y así que el tren se alejó el gentío inmenso que fue a esperar su llegada se dirigió al pueblo y durante largo rato, a ciencia y paciencia de las autoridades, estuvo recorriendo aquellas calles, con gritos y aclamaciones de

¹⁷ *El País. Diario republicano*, Madrid, 17-10-1899.

todas las clases. Un individuo fue atropellado y no hubo más incidentes porque a los manifestantes y manifestantas no les dio la gana ¿Quién lo hubiera impedido? De todos modos hay que dar las gracias a don Fernando Giner porque con su presencia en Villarreal evitó la colisión que se temía y cuyas consecuencias sabe Dios el alcance que hubieran tenido.¹⁸

La crònica, com podeu comprovar, deixa molts interrogants importants a aclarir, entre els quals el més destacat és l'autoria dels inspiradors d'aquest intent de linxar un diputat nacional mitjançant l'assalt a un tren ordinari al pas per l'estació de Vila-real. Per altra banda, la descripció dels fets dóna a entendre que només va consistir en uns simples xiulets al pas d'un tren, agraeix al cap provincial dels carlistes la tasca realitzada i menysprea l'assalt a un tren anterior, l'exercici de la violència contra ciutadans de Vila-real o la impunitat amb la qual van actuar els violents. Si ampliem la notícia anterior, altres fonts ens diuen que l'individu assaltat pels carrers de Vila-real va ser l'excalcalde republicà José Ramón Latorre Batalla, a més de metge, incident del qual la premsa recriminava als exaltats que no havien tingut en consideració els seus serveis durant l'atac de còlera de 1885 al costat dels malalts. Els altres personatges que apareixen en la notícia són Mañas, el governador civil, i Francisco Giner, el cap dels carlistes castellonencs.

Curiosament, l'única actuació policial que relata la premsa no serà contra els responsables dels fets a l'estació de Vila-real sinó contra alguns participants en l'acte *revisionista* i republicà anterior, celebrat a Castelló. Així, *Heraldo de Castellón* conta que "Por llevar más pasajeros que los correspondientes, el digno gobernador civil de la provincia ha impuesto una multa de 15 pesetas a los dueños de los coches que salieron de esta capital con dirección a Villarreal y Burriana la noche del último domingo, después del mitin de Montjuich"¹⁹. És evident que el zel en l'acompliment de la llei va anar lligat a la filiació política dels infractors.

Capçalera de l'*Heraldo de Castellón*, Arxiu Municipal de Castelló

La premsa forastera rebrà la informació bé dels seus corresponsals bé per telègraf a través de les agències de notícies (Mencheta, Almodobar, per exemple). Com és lògic, la premsa de Madrid marcarà les línies mestres de la informació sobre la notícia dels fets

¹⁸ *Heraldo de Castellón*, 17-10-1899.

¹⁹ *Heraldo de Castellón*, 18-10-1899.

ocorreguts contra el diputat Vicente Blasco Ibáñez a l'estació de Vila-real. Així, un dels diaris madrilenys més prestigiosos, que no podem qualificar de republicà, dona la notícia dels fets de la manera següent:

CONTRA BLASCO IBÁÑEZ. (Por telégrafo. De nuestro corresponsal. Valencia, 16, 11,50 n.). Esta noche han regresado del mitin revisionista de Castellón los Sres. Blasco Ibáñez y D. Rodrigo Soriano, quienes, al llegar a la estación de Villarreal, fueron objeto de una manifestación hostil, que pudo tener fatales consecuencias. Dícese que un cura predicó en la plaza de Villarreal guerra y exterminio contra Blasco Ibáñez, y que los fanáticos, excitados por la predicación, acudieron en tropel a la llegada de los tranvías procedentes de Castellón, armados muchos de ellos con palos y hachas. Al saber que el Sr. Blasco Ibáñez venía en el tren, los manifestantes acudieron a la estación. Pudo evitarse una desgracia, porque el Gobernador de Castellón, enterado de lo que ocurría, protegió a los viajeros, escoltándolos con un sargento y ocho guardias civiles, los cuales despejaron la estación de Villarreal al llegar el tren. Los grupos daban gritos de ¡Muera Blasco! y ¡Viva el Corazón de Jesús! La confusión que se produjo fue muy grande y aumentó al partir el tren, pues hubo una silba horrorosa. Al hacerse público en Valencia lo que había ocurrido, los amigos del Sr. Blasco Ibáñez acudieron en gran número a visitar a los excursionistas, felicitándoles por haber salido ilesos.²⁰

A partir d'ací, ja coneixem qui fou l'instigador de l'intent d'agressió contra el diputat republicà: un capellà que havia predicat prèviament contra Vicente Blasco Ibáñez amb expressions, pareix ser i com veurem més endavant, molt agressives, ja que mobilitzà els seus conciutadans perquè expressaren el seu descontentament contra el polític esmentat amb garrots i destrals. Gràcies a la premsa de províncies podem anar afegint detalls a l'episodi violent, així des de Salamanca comenten el succés de la forma següent:

Telegramas. Sucesos graves. (Madrid 17). En Villarreal, Castellón, al pasar el tren que conducía al señor Blasco Ibáñez, procedente de aquella capital, la muchedumbre que llenaba el andén, lo recibió a silbidos, dando muertas a la masonería y vivas al corazón de Jesús.

La guardia civil, prevenida, impidió la agresión que se preparaba contra el diputado republicano.

Detalles. Madrid 17. La excitación entre el vecindario de Villarreal provoca el pánico del pueblo que, según los informes de aquella localidad, excitaba a las masas a matar a Blasco Ibáñez. El populacho, armado de pistolas, hachas y garrotes, asaltó el tren, registrando los coches en busca del diputado republicano. A un viajero republicano le pusieron una pistola en el pecho, amenazándole de muerte. Varias señoras que iban en el tren se desmayaron. La guardia civil pudo, por fin,

²⁰ *Heraldo de Madrid*, 17-10-1899. També podem trobar cròniques semblants en altres diaris madrilenys de diferent tendència com *El Liberal* o, de forma més reduïda, en *La Época*, dels dies 17 i 18 d'octubre.

imponerse a los alborotadores teniendo necesidad de apuntarles con sus fusiles para obligarles a desalojar el andén.²¹

A les dades ja conegudes ara s'afegeix el fet que els violents pertorbadors de l'ordre públic van arribar a apuntar amb una pistola un viatger que alguns periòdics identificaran com el mateix Rodrigo Soriano. Tanmateix, els diaris catòlics presentaran el fet d'una forma més intranscendent, sense donar-li excessiva importància i llevant tots els aspectes més evidents que pogueren deixar en evidència membres de l'Església catòlica.

Servicio telegráfico (Madrid 17 a las 2 m.). Meeting. En el celebrado en Castellón varios individuos en actitud hostil lanzaron gritos de "Abajo los masones" "Viva el Corazón de Jesús". Fuerzas de la Guardia Civil disolvieron los grupos que se habían formado. Se han hecho detenciones y el asunto ha sido sometido a los tribunales.²²

Els comentaristes polítics faran directament responsables dels aldarulls els carlistes en relacionar-los amb la forta influència que tenien entre grups de camperols i petits propietaris a la zona de la Plana i, més concretament, a Vila-real. A la vegada, aquest esclat de violència anava lligat a l'augment de la propaganda republicana a la zona, més concretament a la ciutat de Castelló, que dirigia els atacs tant contra el sistema de torns de la Restauració com contra els rivals ideològics més evidents, els carlistes i els catòlics, que per a ells quedaven identificats en un mateix grup polític.

Castellón 16. En esta región en parte carlista, la propaganda republicana ha suscitado agitación notable. Los fanáticos del pueblo de Villarreal registraron los coches del tranvía de vapor que va del Grao de Castellón a Onda, sospechando que encontrarían a Blasco Ibáñez. Luego apedrearon los salvajes el tren de Valencia, que pasa también por Villarreal, mientras una turba de facciosos capitaneados por cuatro curas salía a la estación con el propósito de silbar y apalea a los republicanos expedicionarios. La autoridad ha tomado algunas disposiciones para reprimir a los rabiosos carlistas. Blasco, Soriano y Junoy siguen para Valencia.²³

La premsa de Madrid aporta una nova informació sobre l'aldarull en comentar que els amotinats havien assaltat el tren de via estreta, d'àmbit comarcal, conegut popularment com *la Panderola*, ja que pensaven que hi venia Vicente Blasco Ibáñez per a visitar els republicans vila-realencs, tal com havia comentat que faria en el míting de Castelló. L'assalt

²¹ *El Adelanto. Diario político de Salamanca*, 17-10-1899. La notícia és proporcionada per l'agència Almodobar.

²² *El Áncora. Diario católico - popular con censura eclesiástica*, Palma de Mallorca, 17-10-1899. *El Defensor de Córdoba. Diario católico*, 17-10-1899.

²³ *La Autonomía. Diario republicano. Defensor del partido único*, Reus, 17-10-1899.

va anar seguit de l'escorcoll, un per un, dels passatgers i en no trobar el propagandista republicà es van limitar a llançar, en forma de crits forts, els seus eslògans.

Meeting revisionista. Por telégrafo. Castellón 16, 6.35 t. Excitados los ánimos en Villarreal por el meeting de anoche, salieron esta mañana hasta el tren algunos grupos, con ánimo, al parecer, de cortar el paso al Sr. Blasco Ibáñez. Este no iba en dicho tren y los alborotadores se limitaron a dar vivas al Corazón de Jesús y mueras a la masonería. El gobernador de la provincia adoptó precauciones para que no pudiera ser agredido el tren de las cuatro de la tarde en que salió el Sr. Blasco, enviando preventivamente algunas fuerzas de la guardia civil. El tren pasó sin novedad. *Walterio*. En un telegrama recibido anoche del gobernador civil de Castellón se dice que al pasar por la estación de Villarreal el tren en que regresaba a Valencia el Sr. Blasco Ibáñez, fue éste objeto de manifestaciones de hostilidad, habiendo dado unos grupos mueras a la masonería y vivas al Corazón de Jesús. El despacho no indica que haya sido agredido el referido periodista. Solo añade que se enviaron a Villarreal fuerzas de la guardia civil y que el juzgado entendía el asunto.²⁴

La narració dels fets que realitza el diari madrileny i republicà *El País* expressa de forma més completa la sensació dels protagonistes que van sofrir l'atac i l'ambient convuls, violent i perillós que va rodejar el succés i que molts altres diaris van agafar per a narrar l'episodi que ens conta un corresponsal (Jorge), molt segurament present durant el motí.

DESPUÉS DEL "MEETING". DESDE VALENCIA. MOTÍN CLERICAL. UN ENERGÚMENO. ASALTO DE UN TREN. OTRAS NOTICIAS. Valencia 16 (12.44 m). Al regresar del meeting revisionista celebrado en Castellón, los señores Blasco Ibáñez, Junoy y Rodrigo Soriano, salieron a su paso en la estación de Villarreal, numerosos grupos de fanáticos, capitaneados por varios sacerdotes. Estos arengaban a los que les seguían y todos gritaban desaforadamente mueras a la libertad y al gobierno y vivas a Cerralbo y al Corazón de Jesús. La Guardia civil ocupó militarmente el andén; pero los grupos no depusieron por eso su actitud amenazadora, llegando casi a una colisión con la fuerza pública. El suceso ha indignado a las gentes sensatas y son unánimes las censuras contra los sacerdotes, verdaderos culpables de lo ocurrido. La causa determinante del suceso fue un discurso pronunciado sobre un tonel por un sacerdote de Villarreal predicando la necesidad de matar a Blasco Ibáñez. Como consecuencia de esto, grupos de fanáticos exaltados registraron todos los tranvías y tartanas procedentes de Castellón buscando a Blasco Ibáñez, y en vista de la inutilidad de sus pesquisas dirigiéronse a la estación, donde armados de hachas, pistolas, garrotes, etc., asaltaron el tren mixto de la mañana, registrándolo escrupulosamente, dispuestos a matar a Blasco Ibáñez y aterrorizando con semejante actitud a los viajeros. Muchas señoras se desmayaron. Los fanáticos pusieron un revólver al pecho de un republicano que viajaba en el

²⁴ *La Correspondencia de España*, Madrid, 17-10-1899.

tren mixto. Aquí ha producido gran indignación el hecho inusitado de que se asalte impunemente un tren.- Jorge.²⁵

Un altre periòdic castellà, de tendència republicana, ens informa de més detalls com, per exemple, que l'arenga que va originar l'amotinament va sorgir d'un sermó realitzat per un sacerdot damunt d'un tonell. D'altra banda, la descripció de l'amotinament té més detalls per a fer-nos visualitzar la gravetat del succés. Finalment, apareixen també reproduïts nous eslògans que ratifiquen la seua vinculació tant al moviment carlista com al catòlic.

Al regresar del meeting revisionista celebrado en Castellón, los Sres. Blasco Ibáñez, Junoy y Rodrigo Soriano, salieron a su paso en la estación de Villarreal grupos de fanáticos capitaneados por varios sacerdotes. Estos arengaron a los que les seguían y todos gritaban desafortadamente mueras a la libertad y al gobierno y vivas a Cerralbo y al Corazón de Jesús. La guardia civil ocupó el andén; pero los grupos no depusieron por eso su actitud amenazadora. La causa determinante fue un discurso pronunciado sobre un tonel por un sacerdote de Villarreal, predicando la necesidad de matar a Blasco Ibáñez. Como consecuencia de esto, grupos de fanáticos exaltados registraron todos los tranvías y tartanas procedentes de Castellón buscando a Blasco Ibáñez y en vista de la inutilidad de sus pesquisas dirigiéndose a la estación, donde armados de hachas, pistolas y garrotes, asaltaron el tren mixto de la mañana.²⁶

Ací cal explicar el perquè dels visques al marquès de Cerralbo i al Cor de Jesús, que apareixen de forma repetida en les informacions que publica la premsa sobre l'incident a l'estació de Vila-real.

Estació del tren de Vila-real

Membre d'una aristocràtica família de gran fortuna, Enrique Aguilera y Gamboa, nom del marquès de Cerralbo, havia nascut a la capital el 8 de juliol de 1845 i, des de la infantesa,

²⁵ *El País. Diario republicano*, Madrid, 17-10-1899.

²⁶ *La Democracia: órgano de la fusión republicana*, Segòvia, 18-10-1899.

mostrà inquietuds intel·lectuals i passió pel col·leccionisme. A més del de Cerralbo, heretà de son pare i del seu iaio títols importants. Estudià Dret i Filosofia i Lletres i es va casar amb María Manuela Inocencia Serrano, viuda del militar i polític Antonio del Valle, que aportà dos fills a la nova família. Als 24 anys inicià la militància en el partit carlista i, el 1872, fou escollit diputat per Ledesma (Salamanca) com a representant d'aquesta formació. El 1884 va ser escollit senador. Un any després, l'infant Carles (Carles VII) el nomenà el seu representant i president de la Junta de Carlistes Lleials, per a tractar de frenar l'empenta dins del partit de Cándido Nocedal. Tanmateix, prompte sorgiren discrepàncies i es retirà el 1890 de la política activa per a dedicar-se a les seues activitats privades (agricultura i cria cavallina) que sempre barrejà amb investigacions històriques, una tasca constant de mecenatge i de col·leccionisme d'obres d'art. Fou membre de la Reial Acadèmia de la Història i de la Reial Acadèmia de Belles Arts. Reprengué una certa activitat carlista com a representant de l'infant Jaume (Jaume III en la llista dels pretendents carlistes) entre 1909 i 1919, data en què hi renuncià definitivament. El 1893 manà remodelar dins del gust arquitectònic historicista de finals de segle el seu palau familiar al carrer de Ventura Rodríguez que hui acull el Museu Cerralbo de titularitat pública i on es mostren moltes de les seues col·leccions, així com testimonis gràfics i bibliogràfics de la seua tasca política i cultural. Pel seu testament, el marquès de Cerralbo va cedir la major part del seu patrimoni artístic a l'Estat. Amb la mort del XVII marquès de Cerralbo, produïda a Madrid el 27 d'agost de 1922, desapareixia no sols una de les figures més significatives del carlisme a Espanya, sinó un referent de la vida cultural madrilenya.

La veneració al Cor de Jesús, dins de l'Església catòlica, té un origen medieval encara que agafarà una major volada arran del segle xvii quan la Companyia de Jesús estén la seua devoció difonent les paraules que, segons les revelacions del confessor de santa Margarida, Jesús li va dirigir a aquesta: "El meu cor regnarà a pesar dels meus enemics". Pels mateixos jesuïtes, el culte i la devoció envers el Sagrat Cor de Jesús arribarà a Espanya, on al segle xviii tornarà a repetir-se l'aparició, segons l'Església catòlica, de Jesús a un estudiant d'un col·legi dels jesuïtes, a qui diu: "Regnaré a Espanya i amb més veneració que en altres llocs". La consagració pública d'Espanya al Cor de Jesús, ja al segle xix, la va fer per primera volta el pretendent carlista Carles VII i, després, ja al segle xx, la repetirà Alfons XIII. Així que la paraula "regnaré" que apareix a les plaques del Cor de Jesús que trobem al poble fan referència a les paraules de Jesús en les seues aparicions. En les zones d'Espanya on la presència del carlisme va ser més patent en les dècades finals del segle xix, la veneració al Cor de Jesús, manifestada en la col·locació de les famoses plaques que, encara hui, podem veure als nostres carrers, a banda del seu component estrictament religiós, va ser utilitzada com a cavall de batalla en la pugna política tant contra el liberalisme, representat en els partits dinàstics de la Restauració, com contra el republicanisme, vertader *dimoni* per als carlistes i catòlics que, d'altra banda, hem d'aclarir que no van mostrar una unitat d'acció, com les seues coincidències ideològiques

Placa del Cor de Jesús a Vila-real

podrien haver-nos fet presumir. De tota manera, i més en les nostres contrades, carlistes i catòlics formaran el nucli bàsic del que serà la dreta política des de finals del segle XIX fins a la dictadura de Franco.

Seguint amb les reaccions de la premsa sobre l'incident, com era lògic per la proximitat geogràfica i les relacions administratives i religioses (Vila-real pertanyia al bisbat de Tortosa), la premsa de la província de Tarragona en dóna molta informació. Primer, podem veure com dos diaris de la mateixa tendència política fan descripcions lleugerament diferents.

Los carlistas de Villarreal. Al pasar el tren procedente de Castellón por Villarreal unos sujetos formando grupo, arengaron a la turba aglomerada en la estación, aguardando a los propagandistas republicanos. Del gentío, en que abundaban tanto mujeres como hombres, salían gritos incesantes de ¡Muera la libertad! ¡Viva el Corazón de Jesús! ¡Viva Cerralbo! ¡Muera Blasco! ¡Abajo el Gobierno! Tuvo que intervenir la Guardia Civil que ocupó el andén, evitando a duras penas una colisión.²⁷

El gobernador de Castellón telegrafía al ministro que al pasar por Villarreal el tren que conducía a los Sres. Blasco Ibáñez, Rodrigo Soriano, Junoy y otros oradores que tomaron parte en el *meeting* fue apedreado. Numerosos grupos desde unos terraplenes cercanos a la vía arrojaban piedras de gran tamaño y gritaban: ¡Abajo los masones!²⁸

²⁷ *Diario de Tortosa: órgano del Partido Liberal-dinástico*, 17-10-1899.

²⁸ *Diario del Comercio: órgano del Partido Liberal Dinástico*, Tarragona, 18-10-1899. A banda dels diaris tarragonins, altres diaris de tot Espanya de diverses tendències polítiques es manifestaran en un sentit molt paregut: *El Eco de Navarra: Diario independiente* (Pamplona, 17-10-1899), *Heraldo Astorgano: periódico católico bisemanal* (Astorga, 17-10-1899), *La Región extremeña: diario republicano* (Badajoz, 17-10-1899), *El Regional: diario independiente de la tarde* (Almería, 17-10-1899), *La Rioja: diario imparcial de la mañana* (Logronyo, 17-10-1899), *La Unión Democrática: diario político y de intereses materiales. Órgano oficial del partido Republicano Progresista de la Provincia* (Alacant, 18-10-1899), *La Unión Republicana* (Palma de Mallorca, 17-10-1899).

Com podem veure, l'una incideix en la responsabilitat dels carlistes en els fets i afig una nova frase, ara contra el Govern, entre els violents. Per la seua banda, l'altra centra la informació sobre la identitat republicana dels oradors i l'aparició d'un nou crit (maçons) contra ells. Alguns periòdics diuen que “los revoltosos armados asaltaron el tren, corriendo grave peligro los señores Blasco Ibáñez y Rodrigo Soriano quienes se vieron con un revólver en el pecho. La benemérita los salvó de una muerte cierta”²⁹.

C) Reaccions

Els republicans de tot Espanya no deixaran escapar l'ocasió per a llançar tot el pes de la seua potència dialèctica per a atacar els que consideraven els seus adversaris polítics i causants de l'endarreriment d'Espanya, entre els quals estaven carlistes i catòlics, en un *totum revolutum*, però també el sistema de la Restauració, que no deixava marge a la participació en les decisions polítiques als grups que estaven fora del sistema, com eren els republicans. Podem veure com en la premsa republicana aprofiten els aldarulls a l'estació de Vila-real per a fer una lectura de major profunditat del succés i atacar el Govern, que representava els partits dins del sistema, com a col·laborador necessari perquè es desenvolupen atacs contra les persones que defensen idees contràries a les dels governants. També dirigirà atacs contra l'Església catòlica, com a institució que participa activament en la política, així com contra la seua concepció del que és la religió: luxe, hipocresia i vacuïtat.

Cría Cuervos. Sí, señor Silvela y demás sacristanes que componen este reaccionario gobierno; ahí tienen el fruto de vuestra bochornosa protección a gente desalmada y sin conciencia. Esta gente negra, que necesita muy poco para abusar de todo el mundo, en cuanto se les da la más pequeña confianza, ha visto que nuestro cobarde gobierno por temor y hasta si se quiere por simpatías, autoriza y protege con inusitado cinismo todas cuantas provocaciones han querido y quieren hacer al pueblo liberal y que menos han de procurar que ahogar villanamente el grito de libertad arraigado en los corazones nobles y leales que al salir de los labios honrados de sus dignos defensores, hierde muerte a las almas ruines y pequeñas. Lo sucedido hace pocos días en Villarreal con nuestro amigo Blasco Ibáñez, no tiene ejemplo. Un ciudadano honrado, valiente, propagador incansable de la República, que ataca fuerte y duro a sus enemigos, pero siempre con nobleza, solo bien en la prensa, en reuniones públicas, o en el parlamento, donde tiene ocasión de hacer, con dignidad e hidalguía, prosélitos para su causa, es asaltado por una cuadrilla de bandoleros y de cobardes criminales, capitaneados por un desalmado cura, con el propósito de asesinarlo, gritando al mismo tiempo: ¡Viva el Corazón de Jesús! ¡Siempre los mismos! Para robar, matar o asesinar, han de escarnecer el Corazón

²⁹ *La Unión Republicana*, Palma de Mallorca, 18-10-1899.

de Jesús; si estos son los cristianos ¡maldita mil veces la religión que cobija a tan repugnantes seres! Pero no; esa no es la religión del mártir del Gólgota, ni aquella tan sublime del que al morir inicualemente crucificado y entre ladrones, imploraba de su padre perdón para sus enemigos; esta religión es otra muy distinta; esta no cabe en almas miserables; esta religión se basa en la conciencia y se practica sin hipocresía, de ella no se alardea, pero se demuestra en todos los actos de la vida; se aparta de la pompa y fastuosidad, porque para acercarse en algo al que nos redimió con su vida, es necesario ser humildes y practicar la pobreza; en una palabra, la verdadera religión cristiana no está, por lo que se ve, en los que se llaman apóstoles del Señor o representantes suyos en la tierra, pues, si bien es verdad que sus labios pronuncian alguna vez, y cuando les conviene a sus fines, las hermosas palabras que extendió Cristo por la tierra, su conciencia y modo de ser las repele hasta el punto que raro es el caso de que sus actos están conformes con sus predicaciones. ¡Y todavía nuestros gobiernos se llaman liberales! Cinismo y desvergüenza grande se necesita para apellidarse liberal y estar, no sólo tolerando, sino protegiendo descaradamente los desplantes de los jesuitas, a cuya sombra se cobija y se aprovecha toda la gentuza reaccionaria. ¡Pero qué ha de suceder! Hablar a Silvela, Pidal, Durán y Bas y a todo el ministerio, de *Libertad*, es tanto como querer hermanar a los salteadores de montes y caminos con la guardia civil. La República y la libertad los han de juzgar mañana y no es mucho suponer que procuren asesinarlas, sea de un modo o de otro. Hacerlo de frente, declararse francamente reaccionarios, sería demasiada nobleza en ellos; así es que no tienen más medio para llevar a cabo sus infames propósitos, que alentar y dar protección a los que han sido siempre enemigos declarados de la libertad y del progreso y mucho más de la República. Así vemos a cada paso que mientras a los republicanos se les prohíbe toda clase de manifestaciones y hasta de contestar con dignidad a las provocaciones de sus enemigos, a estos se les consiente todo, desde la provocación cobarde y rastrera, hasta la manifestación hostil y el infame atentado a las cosas y personas que alguna relación puedan tener con la República y la libertad. Sigán por ese camino, que si al fin de jornada, y lo que nadie espera, por ser imposible, triunfase la canalla obscurantista, ellos recibirían el pago de sus protegidos, pues estamos seguros que a los primeros que arrojaban a puntapiés lejos de sí, era a los gobiernos de la restauración, siquiera fuera por tener que repartir con ellos los mendrugos que con tanta ansia desean devorar. Y nosotros los que siempre hemos defendido la República en todas y cuantas ocasiones hemos tenido, ya lo sabemos, o damos al olvido nuestras diferencias y como un solo hombre hacemos el último esfuerzo para arrojar de esta patria todo cuanto la envilece y la deshonor, a la par que la consume y roba sus fuerzas vivas, o de lo contrario, preparémonos a morir asesinados traidoramente por las cuadrillas de forajidos que públicamente nos insultan y nos provocan, bajo el amparo de estos gobiernos, que como mujer rabanera, una vez perdido el honor, nada le arredra y espanta, con tal de que la dejen sacar producto de su tráfico, aunque sea a costa de humillaciones y miserias. Pero lo volvemos a repetir; que le darán su pago de un modo o de otro, pues nada más cierto que el adagio con que titulamos este artículo: "Cría cuervos y... te sacarán los ojos".³⁰

³⁰ *El Combate. Semanario Republicano*, Salamanca, 22-10-1899.

Altres diaris republicans de províncies també fan un comentari sobre els fets en una vessant més vulgar i ressalten el tret més popular del pensament republicà: l'anticlericalisme.

El republicano que no esté bien con su *pelleja* que se dé una vueltecita por Villarreal (Castellón). En este pueblo, según dice *El País*, los *carcas* se han querido merendar a Blasco Ibáñez, azuzados por un Sr. Sacerdote que les disparó un discurso subido en un tonel. Supongo que estaría vacío. El tonel, digo. Porque el estomago del clérigo apostaba yo algo a que estaba lleno. De lo que hubiera contenido el tonel. Bien fuera vino, aguardiente o petróleo.³¹

En la mateixa línia de l'anticlericalisme, però amb una major qualitat literària i conceptual, és el d'un diari lleonés en què està present el qualificatiu de salvatges i violents (Zululandia, hordes, armats de destrals, pistoles, garrots) per als vila-realencs, que estarà present en molts dels articles d'escriptors forasters quan parlen del nostre poble. Fins i tot dóna noms de possibles instigadors dels fets, com el sacerdot castellanenc Juan B. Martínez. L'article acaba apel·lant el vertader significat de la religió catòlica i amb una demanda al Govern perquè defense amb vehemència les llibertats constitucionals.

SIEMPRE LOS MISMOS. Sucesos de suma gravedad se han desarrollado en la estación de Villarreal con motivo del viaje del elocuente diputado de la minoría republicana Sr. Blasco Ibáñez, provocados por el elemento carlista a cuyo frente figuraba media docena de sacerdotes, curas de almas, encargados según la santa Religión Católica, de predicar la paz y humildad por do quiera que dirijan sus pasos. Los periódicos monárquicos, cual si patrocinaran tan vandálicos hechos, los han pasado desapercibidos y si alguno ha dicho algo, lo ha hecho nada más como un mero narrador, sin poner un comentario en que constara su protesta, siquiera ésta fuera débil e insignificante. Allá en la Zululandia, entre las hordas del célebre Cetywayo, suelen acaecer hechos semejantes, disculpables hasta cierto punto, por la barbarie de los seres que los llevan a cabo: pero en España donde la civilización y la cultura se proclaman por todas partes, estas salvajadas merecen todo género de censura y sus autores el desdén y el desprecio más soberano. Al pasar el tren mixto procedente de Castellón, por la estación de Villarreal, fue aquel asaltado por más de mil fanáticos capitaneados por cuatro curas armados todos de hachas, pistolas y garros dando gritos desaforados de ¡Viva el Corazón de Jesús! ¡Muera la libertad! ¡Muera Blasco Ibáñez! ¡Mueran los republicanos! Muchas viajeras se desmayaron y hasta hubo quien puso un revólver al pecho a un caballero que en el tren venía. La Guardia Civil apunto con los Maüser y tuvo necesidad de apearse del tren y desalojar la estación a viva fuerza. En todos aquellos contornos se han censurado duramente la conducta de esos sacerdotes que han cometido un hecho tan bárbaro como asaltar un tren. No solo ha pasado esto; sino que hace días, el gobernador de Castellón viene recibiendo anónimos provocativos e insultantes excitándole a poner coto a las demasías de los librepensadores, anónimos que enviados al juzgado por aquella

³¹ *La Idea: semanario republicano*, Toledo, 21-10-1899.

autoridad han dado por resultado ser el autor don Juan B. Martínez, coadjutor de la parroquial iglesia de Castellón, sacerdote muy conocido por sus intransigencias. El gobierno sabe esto, porque el gobernador se lo habrá comunicado y el gobierno debe castigar con mano firme y sin contemplaciones a personas altas o bajas, a los que perturban de manera tan salvaje el país desprestigiando la Religión Católica, de la que esa gente es tan mala guardadora. Si no lo hace así el Sr. Silvela, día llegará en que aunque lo pretenda, no lo pueda llevar a cabo y tendremos, con esa debilidad y esa apatía de este gobierno que armarnos los ciudadanos pacíficos y tomar la justicia por nuestra propia cuenta. No se quejen luego los clérigos de que los liberales les hacen la guerra ¿quién no ha de hacerla a esa gente que olvidando su sagrado ministerio se convierte en salteadora de trenes y perturbadora del orden público? Nosotros no podemos menos de protestar de esos hechos propios de países salvajes y pedir al gobierno seguridad para nuestras personas, contra las provocaciones de esa gente, desprestigio de nuestra nación.³²

En la mateixa línia s'expressa un diari republicà alacantí en què es fa una acalorada defensa de les virtuts polítiques de Vicente Blasco Ibáñez, les falses llibertats del sistema canovista, així com una desqualificació dels sacerdots de la religió catòlica i dels seus violents i salvatges acòlits entre els habitants de Vila-real.

LO DE VILLARREAL. ¿No decían algunos *sensatos* que España había conseguido todas las libertades? Ahí está el hecho brutal de Villarreal. Mediten sobre él y rectifiquen el error que padecieron. España no goza de libertad. Está en poder de reaccionarios y la libertad es una mentira. En Villarreal han querido una turba capitaneada por curas asesinar a Blasco Ibáñez. El telégrafo nos transmitió la noticia que nos resistimos a creer, porque a pesar de conocer el gobierno que padecemos y los progresos que ha hecho la reacción jamás creímos se cometiesen salvajadas como la de Villarreal. ¡Bárbaros! ¿Cómo queréis que se os considere como personas si obráis como los bárbaros, los salvajes, los pieles rojas? ¡Y unos curas capitaneando a los cafres de Villarreal! Esos clérigos han olvidado el Salmo 109, salmo en que se lee este versículo "Maldigan ellos, bendice tú". Indigna y avergüenza lo ocurrido en ese pueblo de la provincia de Castellón. Nada más común que ver revueltos y en asqueroso maridaje el fervor religioso más exaltado y los crímenes más atroces. Los bandidos de la Calabria y los bandidos andaluces apoyan el trabuco sobre el escapulario, quizá para que sus tiros sean más certeros. Personas hay que colocadas en los últimos límites de la abyección, hacen gala de ciertas devociones en medio de sus liviandades, y otras, quizá más criminales aún, celebran costosísimas funciones religiosas dedicadas al símbolo de la pureza en la tierra. El Cristo y el trabuco manejado por el mismo brazo y ambos al servicio de ambiciones mundanas en los combates políticos. *La infalibilidad, la santidad*, el cañón, la guillotina y el trabuco dándose mutua ayuda para defender un trono terrenal y la inquisición y las cadenas. ¡Muera la libertad! ¡Muera Blasco Ibáñez! Aullaban las hordas fanáticas de Villarreal al llegar el tren procedente de Castellón, y en el

³² *El Porvenir de León: órgano del partido republicano*, Lleó, 21-10-1899.

que decíase iba el propagandista republicano y orador elocuente Sr. Blasco Ibáñez. ¡Mentira, esos gritos no redimen! Eso que han hecho los fanáticos de Villarreal es una infamia, que debe castigarse severamente pero que quedará impune. Por algo es poder el partido conservador, y se protege y ampara el jesuitismo, por eso el fanatismo intolerante y trastornador de los antiguos dogmáticos piden sangre y exterminio del hereje. Si hubo un tiempo en que se cohonestaron las más tiránicas violencias con los nombres de patriotismo y libertad; si se proclamó como universal panacea de los males de los pueblos, la tabla de derechos, y como fecundo principio de gobierno la soberanía popular, en el día oímos hacer mofa de los principios democráticos, escarnecer de la libertad y de la igualdad, y proclamar como único ídolo de esta política descreída, la legitimidad de la fuerza y la respetabilidad de la sotana. En el punto a que hemos llegado [il-legible] bastanos saber que debemos combatir lo que más de cerca nos amenaza. Hechas estas ligerísimas indicaciones protestando como protestamos del hecho vandálico ocurrido en un pueblo carlista, veamos ahora si es posible restaurar la conciencia, si es posible llevar una idea más clara de la moral a las inteligencias y un sentimiento más puro del deber a los corazones. Hechos bestiales como el que acaba de ocurrir son la voz de alerta a los demócratas y republicanos para que se unan enfrente del enemigo. Sabido es que el carlismo no tiene prosélitos en España, que es una causa muerta. ¿Qué gobierno, qué creencias, qué orden de ideas podrá levantar la conciencia, regenerar la patria, desvanecer tanta duda y llevar la tranquilidad a todos los espíritus? El gobierno del pueblo por el pueblo, la democracia. Menester no será luchar, hacer titánicos esfuerzos, pero menester será también decir a los que nos calumnien e infamen cobardemente, que todo por la idea y para el triunfo de la República. Para terminar y como epílogo acerca del hecho inaudito de Villarreal pondremos estas líneas de nuestro estimado colega *El Pueblo* de Valencia, a cuyo director Sr. Blasco Ibáñez felicitamos por haber salido ileso de la acometida rifeña: "¿Comentarios?... Pues que esto es muy propio de nuestra época y que el suceso de Villarreal debe enseñar mucho a los que no siendo reaccionarios se gozan en ayudar indirectamente a la reacción, combatiendo a los republicanos que por sus trabajos de propaganda merecen las iras del carlismo y el jesuitismo. Y que en tiempos que según Silvela son de libertad, a un hombre como Blasco Ibáñez, diputado y escritor ilustre que en uso de su derecho va por una línea férrea en vez de ir en el tren de la tarde va en el de la mañana, se *lo cargan* los místicos buenos de Villarreal capitaneados por los curas. Puede hablar de regeneración el gobierno de Silvela. Ya van regenerándose las vías férreas. En adelante no bastará tomar billete. Habrá que comprar un salvoconducto a los curas párrocos y comités carlistas de todos los pueblos de tránsito. A pesar de esto Blasco Ibáñez –como nos decía anoche– no teme volver a pasar por Villarreal. Pero cuando pase, llevará al *Bomba* o a otro torero amigo y correligionario que les eche un capote a los devotos de Villarreal que se encargan en sus casas de hacer las delicias de frailes y curas."³³

La premsa republicana de Madrid també farà articles de contingut polític, aprofitant els fets de Vila-real, dins del corrent anticlerical que estava, en aquests moments, en

³³ *La Unión Democrática: diario político y de intereses materiales. Órgano oficial del partido Republicano Progresista de la Provincia, Alacant, 19-10-1899.*

l'actualitat política nacional. Aquest diari, *El País*, solia començar els articles editorials en primera plana amb un titular impactant ("Curas criminales") per a passar després a comentar, de forma dialogada, la influència soterrada de l'Església catòlica i els carlistes sobre el Govern i que, en definitiva, els incidents no suposaran cap càstig per als incitadors d'aquests.

Curas criminales. En los sitios de Madrid donde se reúnen curas, la mayoría de éstos reprobaba la conducta de sus colegas de Villarreal, soliviantando a las masas con excitaciones al asesinato.

- Así nos hacemos aborrecibles todos por unos cuantos fanáticos o malvados: luego, justos y pecadores pagaremos los vidrios rotos, esto es insoportable, decía un presbítero.

- Tan malos compañeros son esos desgraciados, instrumentos burdos de ajenos designios, que donde ellos dominan, pobre del sacerdote que caiga en sus manos, sino está afiliado a la secta, repuso un castrense.

- Sí, en el Maestrazgo, en las montañas de Cataluña y las provincias vascas, el clero carlista profesa un odio feroz a los demás sacerdotes españoles porque los cree masones y liberales. En Guipúzcoa y Vizcaya dicen muchos curas a voz en cuello, que los obispos españoles pertenecen a la masonería, y se fundan en que no corren a conspirar, ostensiblemente, por D. Carlos o por Nocedal. Ese clero es una deshonra para España y el mayor enemigo del catolicismo.

- Y de nosotros todos compañeros... si cayéramos en sus manos.

- Lo peor es que luego, si examinamos su conducta, deja bastante que desear. Ahí están en Madrid los pocos curas carlistas que conocemos demasiado por sus faltas y sobras...

Convengamos en que esta vez el clero tiene razón. Su mayor desgracia es que a todo él se le tenga por igual a esos energúmenos brutales. Empleen los intelectuales de la reacción los argumentos que quieran para justificar la conducta de esos curas, no hay texto sagrado ni razón de buen sentido que siquiera excuse el hecho de predicar un cura subido en un tonel la perpetración del asesinato y de todo género de violencias. Capitanear turbas armadas de puñales y pistolas que asaltan un tren buscando furiosas las víctimas señaladas para el homicidio, será muy carlista, pero no es cristiano siquiera. Y que no se alegue ninguno de esos tumultos que a veces determina la indignación popular, porque o son explosiones muy naturales de la justicia ofendida, o consecuencia de excitaciones hechas secretamente por sectarios interesados, nunca por los que deben ser ministros de paz y perdón. El cura que en tales algaradas no figure como pacificador, es un miserable mil veces digno del presidio. Cuando se lea en el extranjero que cuatro o cinco sacerdotes han dirigido el asalto de un tren por turbas dispuestas al asesinato de quien no ha hecho más que emitir sus ideas, nuestra fama de pueblo inculto y grosero, subirá

muchos grados en el termómetro de la humana barbarie. Esto es monstruoso y no puede, no debe continuar o habrá que avergonzarse de ser español. A tales extremos no ha conducido el cariño de la regencia a los mayores enemigos de nuestra nacionalidad. El vaticanismo polaviejista, el nocalismo dirigiendo en la sombra la marcha política y el carlismo infiltrado en todos los órganos vitales, no podrían producir otros frutos. El castigo que esos curas merecen no hemos de decirlo nosotros, hallándose consignado en el Código penal y en el Derecho canónico. Pero estamos seguros que los culpables no sufrirán pena alguna. El arzobispo de Valencia es liberal, tuvo siempre al carlismo aversión profunda, le debe serios disgustos que recibió de él siendo obispo de Vitoria, pero dudamos que se atreva a hacer un escarmiento. Sancha fue más enérgico y contundente con los Corbató y Monescillo, con los Fayos y Compañía menos culpables que estos curas de Villarreal. De la autoridad judicial y gubernativa tampoco esperamos nada. Está visto que esos delitos, aquí impunes siempre, hay que apuntarlos para cuando llegue la hora de las grandes justicias... catalanas.³⁴

Tal vegada, pareixeria que un testimoni de primera mà sobre els fets seria de gran interès per a conèixer el que va passar. Malauradament no s'han conservat els exemplars del diari *El Pueblo*³⁵ de València, en què estic segur que Vicente Blasco Ibáñez i els seus col·laboradors van donar rèplica escrita als violents vila-realencs. Tanmateix, sí que ens ha arribat un article de Rodrigo Soriano, un dels acompanyants del líder republicà, que va aparèixer en un altre diari tarragoní, per descomptat, republicà³⁶.

De Valencia a Castellón... con vistas a Cafreria. [...] Sabíamos que los gritos maories pronunciados en Burriana (que por algo se llama Burriana), que el salvaje coro a lo Dahomey lanzando en Gandía, que los brutales gritos de regocijo, hermanos de los que lanzarán allá en las pampas de América los antropófagos cuando se recreaban el oído con el rechinar de las carnes fritas de sus semejantes en la hoguera, iban a tener resonancia en ese istmo de salvajería y barbarie, que avanza en las civilizadas y hermosas costas de la Valencia republicana; en ese istmo cuya vegetación se compone de trabucos y boinas. [...] Rápidamente cruzó el tren por Nules, patria de la nulidad, puesto que ha escogido por diputado a un hijo del señor Fabié. Pasamos después por Villarreal, lugar que a nosotros nos pareciera ameno y hasta bello si los naturales de esa localidad no estuvieran cuando nosotros pasábamos rumiando en lo más oscuro de sus pesebres el magno rebuzno con que a nuestro regreso pensaban obsequiarnos. Algo así como anticipo, algo como reclamo y olor de cebada y paja se nos metió por las narices cuando al pasar rápidamente el

³⁴ *El País: Diario republicano*, Madrid, 18-10-1899.

³⁵ És curiós que no apareguen els exemplars del diari *El Pueblo* de València entre octubre i desembre de 1899 en les tres grans col·leccions hemerogràfiques del cap i casal: Hemeroteca Municipal, Biblioteca Valenciana i Universitat de València. He d'afegir que també he fet gestions en altres hemeroteques a Madrid i a Barcelona, amb resultat negatiu.

³⁶ *El Eco de la Fusión: periódico republicano*, Tortosa, 22-10-1899.

tren por aquellos vergeles de luz, de aroma y de hermosura, algunos asnos de la localidad daban tranquilamente vueltas a las noria, frunciendo el cejo a semejanza de canónigo cerril que no supiera leer, a través de sus lentes turbios, un latín nunca aprendido y siempre pregonado. Fue Castellón de la Plana para nosotros como hermoso oasis de la civilización y de la cultura. [...] No he de referir la última parte de nuestro viaje, cuando los salvajes de Villarreal quisieron vengarse de las delicias que nos habían proporcionado en fraternal banquete y en blancos lechos nuestros correligionarios queridísimos. Salimos en conducción escoltados por la guardia civil, después de haber hecho testamento solemne de no reconocer ni vivos ni muertos, ni el ingenio de Silvela, ni la cristiandad del padre Montaña, ni el poder milagroso de esas placas que en reñida e interesada lucha con los bubones de la peste, no han conseguido acabar con estos. Como si se hubiera tratado de una monstruosa apuesta en que se juntaran los pieles rojas de las fronteras americanas, los cofrades de aquellas procesiones marroquíes que yo vi, que comen estopas, desgarran carnes, se arrancan el cabello y cierran sus ojos ajenos a toda luz, los bárbaros de Villarreal, faltos de un Atila que los dirigiera, pero seguros de que donde ponían la planta no había de nacer la hierba, seguros de que habían de comérsela todo ellos, salieron a los andenes capitaneados por seis sacerdotes a quien un Gobierno protector paga sin duda para que insulten a los ciudadanos indefensos y asalten trenes como en la época de los Juanillones o en novelas de Julio Verne. Contemplamos asombrados aquel cerril y salvaje clamoreo, solo comparable al de los rebaños sedientos que se precipitan tumultuosos al pesebre entre relinchos, rebuznos y mugidos. Fue pastor de ellos la guardia civil, que por excepción no quiso ser en este caso guardia religiosa. Olvidemos lo pasado. Ya el tren recorre silbando, como protesta de tan vergonzoso atropello la hermosa huerta de Valencia. Cae la tarde, iluminanse las barracas con blanquecinas luces, a cuyo resplandor se juntan las familias trabajadoras. Dibújanse en el crepúsculo las casas de la ciudad libertadora y los abrazos de nuestros amigos nos hacen olvidar que junto a la ciudad civilizada campa por sus respetos una tribu cafre en libertad amparada por el Corazón de Jesús, que dio la libertad al mundo. Rodrigo Soriano. 16 de octubre de 1899.

En l'article apareixen les qualificacions negatives contra el nostre poble i que després es repetiran en altres articles sobre l'incident que farà la premsa republicana: salvatges, cafres, ases, pellrogos americans, salvatges marroquins, bàrbars... També cita la relació de l'Església catòlica com a incitadora dels violents en la figura de sis sacerdots. Fa referència al paper salvador de la Guàrdia Civil, digne de ressaltar, ja que, segons l'autor, no era habitual. Finalment, també és palesa la contraposició entre un Vila-real catòlic i retrògrad, enfront d'un Castelló republicà i civilitzat, que servirà per a ficar més llenya al foc a la rivalitat entre les dues poblacions.

Per la seua banda, la premsa dinàstica castellonenca, en aquest cas liberal, no donarà gens d'importància al míting ni als successos posteriors a Vila-real: "Se celebró el meeting

llamado revisionista; se marcharon los oradores invitados, y... aquí no ha pasado nada. Enzarcados según *El Clamor* y *El Regional* sobre si fue o no republicano y anticlerical. La polémica terminará, y... aquí no ha pasado nada”³⁷.

La rèplica des del bàndol carlocatòlic no es farà esperar i arribarà en una forma tan agosarada i desllenguada com havien estat els republicans més furibunds. Un bon exemple, per a començar, és la premsa catòlica tortosina lligada evidentment a la seu episcopal, demarcació dins de la qual es trobava Vila-real en aquella època.

CRÓNICA. Al dirigirse Blasco Ibáñez a Castellón por hacer de las suyas en el *meeting* socialista, tres o cuatro individuos del libre-pienso que vejetan [*sic*] en Villarreal, le ofrecieron sus personas y casas y le invitaron a detenerse en dicha importante villa. Blasco prometió complacerlos a su regreso, y les manifestó lo mucho que agradecía su atención porque de este modo podría satisfacer los deseos que tenía de hacer uno o más discursos de propaganda en población que, como Villarreal, es refractaria a las ideas modernas. Sabedores los de Villarreal de la oferta y de su aceptación por parte del demagogo, determinaron recibir a Blasco Ibáñez con santa libertad cristiana, y, al efecto, el día que el socialista debía volver de Castellón, a la llegada de cada tren esperaban en la estación dos mil a tres mil católicos, con el escudo del Corazón de Jesús en la mano y victoreando al que es Rey de cielos y tierra. Blasco salió en el tren de la tarde, y como el Gobernador tuvo conocimiento de la digna manifestación - protesta de los de Villarreal, dispuso que a la hora de la tarde en que el tren había de llegar a Villarreal, estuviese el andén de la estación ocupado por la Guardia Civil de dicha villa, de los pueblos inmediatos y de Castellón. Los de Villarreal saludaron la llegada del tren con un atronador ¡viva el Corazón de Jesús! y levantando más de dos mil brazos el Sagrado escudo de Aquél que reinará en España mal que les pese a los masones y por guerra que le hagan unos hablando, otros callando y las autoridades tolerando o transigiendo. Muy bien por los católicos hijos de Villarreal. Así, con la entereza católica de que han dado evidéntísima prueba, se contesta a las blasfemias de los enemigos de la Religión y de España. Lo que nadie puede alabar, ni darle nombre propio por lo excesivamente ridículo, es el haber dispuesto el Sr. Gobernador la manifestación de la Benemérita en el andén de Villarreal, a favor de un enemigo de Dios y de la Patria, y justamente cuando está realizando un viaje de propaganda anti-española.³⁸

L'article és un recull dels tòpics més barroers i insultants de la premsa catòlica envers els republicans, comença per qualificar-los de socialistes i acaba etiquetant-los com a antiespanyols. Pel mig s'alava el comportament agressiu i violent de les masses contra els rivals polítics i es critica la Guàrdia Civil per defensar els republicans. Els atacs viscerals contra Blasco Ibáñez i els republicans continuaran en el diari tortosí els dies següents, apareixerà una carta al director del diari dirigida per un lector de Borriana en la qual

³⁷ *Diario de Castellón. Órgano del partido liberal dinástico de la provincia*, 19-10-1899.

³⁸ *El Estandarte Católico*, Tortosa, 19-10-1899.

fa una burla desqualificadora dels republicans borrianencs, entre els quals sols he pogut reconèixer el futur diputat republicà, el sastre Vicente Cantos Figueroa³⁹; les burles continuaran fins al punt de dedicar-li una poesia a Vicente Blasco Ibáñez.

Agridulce. A Blasco *Bañeta* le van por ahora saliendo un poco desiguales sus aventuras andanzas. Días pasados fue por lana a Castellón y según malas lenguas resulta que estuvo en un tris no lo trasquilaran en Villarreal. Sr. Bañeta:

No hay bolo sin coscorrón
Ni hay ínsulas sin azotes
Ni hay triunfos en Castellón
Que no cuesten palitroques
Por ley de compensación⁴⁰

Per a acabar les reaccions al succés hem d'afegir les aparegudes en els diaris satírics, abundants a l'Espanya de l'època, encara que em centraré en el valencià *L'Infèrn*, el qual farà una explotació del tema durant diferents números. Com podrem comprovar, a banda d'estar escrit en un valencià apitxat prenormatiu, és d'orientació republicana encara que fa un article en negatiu per a exaltar els ànims polítics del poble perquè prenga part per la *revolució*.

¡Viva el cor de Chesus! ¿Qué? ¿Causa estraña que els dimonis, enemigos d'eixes manifestacions, ixquen per peteneres y aventachen á cuantsevol carcunda? ¿Si?... Pos prepareuse a ohuirne de mes groses. Eixe ¡viva! el donem de tot cor; mes, molt mes que eixos chesuites de á dos dines la tirera. Si. ¡Viva el Corason de Jesús! Ell nos traure de penes; ell nos animara; ell, sols ell fomentara la revolusió y ell será el desidit campeó de la República ¿Probes? Ahí teniu els de Villarreal. ¿Qué mes elocuent, que mes bonico que vore a eixos llops tornant per el decaigut prestichi nostre? España ha sufrít moltes inchuries... pero el seu espírit ha permaneixcut mort. Vingué el deixar pédre Cuba y Filipines per abandó o per... desidia y entonces confiabem en qu'el poble no aguantaria tant y vindria la revolusió. Pasó allá y al vindre els repatriats, este fon el pensament que tingerem:- Van a vindre dossents-mil españoles. Se repartirán per tots els àmbits de España, contarán tot lo que sosoí, les penes, la miseria, la fam... ¡y el poble s'alsará, vaya que s'alsará! Y efectivament... el poble s'alsá del llit pea anar á treballar. Pero hui ha variat la cosa. Hui, els dimonis se tornen igual als de Villarreal y cridem en tot l'ànima: ¡Viva el Cor de Chesus! ¡Fora els republicans! ¡Son uns lladres, uns asesinos! ¡A matarlos!... Aixina se fá. Qui aguanta tant y pasa per tantes miserias, hia que escupirli en la cara, y amenasarlo de mort per cobart. Unicament será posible que estos ixquen de les seues casetes y cumplixquen en lo seu deure ¡Visca el Cor de Chesus, ya que ell mos portará a la revolusió! Els dimonis.⁴¹

³⁹ *El Estandarte Católico*, Tortosa, 21-10-1899.

⁴⁰ *El Estandarte Católico*, Tortosa, 20-10-1899.

⁴¹ *L'Infèrn. Semanari, satíric, bilingüe pera la chent de fòc y flama*, València, 29-10-1899.

Capçalera del setmanari *L'Infern* (Arxiu Municipal de Castelló)

La setmana següent introdueix una sèrie de cartes al director (*naipes*, en diuen) en les quals abunda sobre el tema, amb durs atacs anticlericals, a més de qualificatius molt despectius sobre el poble de Vila-real (Villabrutanda, borratxos, jugadors, les dones segueixen fanàticament els cures, ignorants), es basa en la ficció d'una carta al director dirigida per un veí del poble que conta els esdeveniments passats.

NAIPE DE VILLARREAL
 Habent Onofrot estat
 de pas per Villabrutanda
 al qu'escriu se la deixát
 anrollát d'una *bufanda*
 per aixó s'ha retrasát
 á donar explicaciós
 pero may aplega tart
 al tratar d'eixos bacons.

Señor Belcebú, director de L'Infern: Molt señor meu: Per la prensa ya s'habrá vosté enterát de la gran canallá que feren els brutos d'este poble. Yo, francament señor Belcebú, era dels reaccionaris aunque chamay me fiquí en el pensar dels atres; pero hui que contra la mehua voluntat y contra el bon nom d'este poble, una recua de besties mal educaes exiren a l'estació de ferro-carril al front d'uns cuants representants de l'Iglesia Católica que per sert y pera honra de la clase anaben bufats de lo mes, renegue de tot cor de lo que yo pensaba y m'en vaig de cap en

vostés, si es que soc digne pera que vostes me resibixquen. No es nesasari li conte lo que pasá en l'estasió, puesto que "*El Pueblo*" ho contá prou bé, pero li s'olvida añadir al tal diari, qu'así, les fadrines lo mateix que les casaes, abandonen novios, marits o fills per acompañar a cualquier puesto al flaret que vullga ferse en elles. Así l'alcalde com els demés que estan al front del poble, fan milacres y si nó, péguelos un menechonet y vora vosté cuantes bellotes tiren per dalt y cuans boñigos per baix. Pera que vostá sapia, que aunque de poble, se distinguir y alcanse un poquet, la culpa de tot quan pasa y pasará a la nostra España la te eixa *Compañía de sapos* qu'el vulgo coneix per *chesuites*, que protechits p'el Govern y uns cuants hipocrites y negreros qu'han fet les fortunes á costa de la sanc y honrades del pobre, no paren d'achuchar com gosos als ignorants, fentlos creure que la salvació del ánima l'alcansen asesinant als honrats lliure pensaors y deshonorant a les inocentes fadrines. Este public está a l'altura dels cafres de Frajana. Sols se preocupen d'emborracharse, chuarse hasta la dona y anar a l'Iglesia: mentres que l'educació y la mala fe reina ques un prodigio. Abans d'acabar esta mal escrita carta, en permís de vosté, déixem exclamar per tres voltes diguent: ¡Cafres, cafres y cafres tots els que anaren a l'estació pera atentar contra la vida d'un pasacher! Pot manar del seu nou servidor. El dimoni groc. P.D. Pronte s'obriran pera educar als ignorants y fer caure la cuorfa als vehins d'esta, una capella protestant y un temple masonic.

En el mateix número apareix una nova col·laboració, en forma de carta ("naipe") al director, en la qual passa a atacar el diari catòlic castellonenc *La Verdad* i abunda en les desqualificacions grolleres cap al diari ("periodicucho"), el poble de Vila-real ("Villabrutanda", "Villakabilandia", "borregos") o els sacerdots catòlics de Vila-real ("mentecatos", "cobardes"), entre els quals assenyala el responsable primer de la prèdica contra Vicente Blasco Ibáñez, el qual identifica com un frare del convent de Sant Pasqual, pel seu malnom Coca, i el qualifica de "zulu". També es conta ací l'atac contra el cap dels republicans de Vila-real que, segurament, es tractaria del metge Latorre i antic alcalde del poble, d'uns 60 anys per aquelles dates. Finalment, exigeix al governador la mateixa energia en l'aplicació de la justícia contra els carlocatòlics que la utilitzada contra els republicans.

NAIPE DE CASTELLÓN DE LA PLANA
A "LA VERDAD" DE CASTELLÓN
QUE ES ORGANO DEL "CORAZON"

Hoy nos hamos encontrao en ganas de buscarli la llengua a vosté, *queridísima Verdad* y vamos á hacerlo. Este periodicuchito que se publica en Castellón, lo digo para que se enteren propios y extraños es el defensor de los cobardes cafres de *Villabrutanda*, digo, *Villakabilandia*, más claro ¡Villarreal! Sí señores. Es el que defiende a los brutos kábilas y a los mentecatos y cobardes curas de dicho pueblo y es el que los anima para que maten a *Bou* y *Bañes* (en este nom califiquen al valent propagandiste Blasco Ibañes), á Gasset, á Belen, y a los demás corifeos del *averno*. No quero pegarli por lo serio pues yo no l'entiendo. Vamos a lo chistoso. Cuando caigan en nostras manos ya les contaremos unos cuentos. Figurense

vostés, un curita ó curota (no le *conejo* ni ganas) que nos ha hecho más amigos á los del infierno que Blasco y Gasset. Li dihuen al fulano *Coca* 'n valensià, pues en castellano los brutos que parlan en él le llaman *Torta*. Pues este zulú arengó desde la capillita de San Pascual á sus borregos para que matasen a los *impíos* y *hereches*, después de resar él.

Corasón santo
tu reinarás
etc. etc.etc. (1)

(1) De así anirán varios chovens amichs de L'INFÉRN á Villabrutanda pa dependreu.

¡Ay pobrets, ya caureu en les nostres mans! Li demane, señor director de L'Infèrn, el dret de la força mes gran per a mi y aixina podré atisarlos mes ñeñe quan vinguen a NOS, á tots eixos del "corasonsito". Y el mateix señor Coca damunt de una bota de sardinas desia: Hamos de matar a los masones ¡Hamos d'haser botifarras de su carne, pues a mi ama nomás la queda le mehua! Y por allí salía *Pipo* y otros cafres cantando *Corason san* etc. etc. Y estos *valientes*... cafres, solo al ver a OCHO guardias de los *setriles* se contuvian... por la prudensia, sino se lo *comen* y no pudieron haser botifarras para el ama de *Coca*. Pero no para á qui y esto va en serio, aunque contra mi voluntad. A un anciano venerable por su edad, según me cuenta un testigo, por ser republicano, le escupieron, siendo ellos 2.000 y él UNO solo. ¡A curas de Villarreal! Miserables. Ese Dios que desis defensor, os premiará el haber insultado siendo vosotros 2.000 á UN respetable anciano ¡Ese Dios de la justicia os pedirá cuentas de vuestros actos, como vosotros decís! ¡Caiga sobre vosotros todo el peso de la ley aquí en la tierra y que Dios os lo premie en la otra! Al Gobernador de Castellón, desde lo mas amagao de L'INFÉRN, li demanamos que haga cumplir la lley que debe ser lo mismo para carlistas y curas, que para masones y republicanos, y como el sabe, los cafres de *Villabrutanda* dieron vivas a Carlos y á Serralbo. Todos iban armados, (esto va para ti, *Verdad* de mis entretelas) con cuchillos, palos y armas de fuego. Carelo.⁴²

Quasi un mes després, el setmanari satíric valencià encara li trau punta amb una nova carta al director, ara des de Castelló, en referència a les característiques dels habitants de Vila-real com a salvatges ("Villabasta") o animals ("cuadrumanos", "bacones"), i relaciona l'incident contra Vicente Blasco Ibáñez i l'escàndol que van organitzar a Onda, on l'alcalde no va voler celebrar el bou embolat (segons pareix, també era tradició no celebrar-lo).

Naípe de Castellón de la Plana. Castelló 1 de noviembre de 1899. Señor Belcebú: Mi espantable hermano en Anfierno: Demprés d'algunos días de güelga forsoza, güelgo á coquer la forza para decirle como los capellanos son molt convinensiales. Mire y vorá ostet: Que van esos endemoniaos de R. Soriano, Blasco Ibañes, etc. etc.

⁴² *L'Infèrn. Semanari, satíric, bilingüe pera la chent de fòc y flama*, València, 5-11-1899.

por eixos poblos perdicando la democracia como lo hacia nuestro amigo Nelito de Nasarete, de enllustrada memoria, protestan aquellos y pataleyan y chillan como los bacons coando les quita el abeurage alguno que tiene deseyos dirlos. Que cuatro cuadrumanos de Villabasta (per qué hamos de dirle...rial) pormueben un escándalo en l'important villa d'Onda porque l'ascalde mira claro y ve que es propio de cafres torear (i) un bouito con las forcas anquitradas...⁴³

Cloenda

De tota manera i com ara veurem, l'escàndol pels incidents a l'estació de Vila-real no es va acabar amb els diferents articles que van sorgir com a conseqüència dels fets, sinó que les repercussions arribaran fins molt lluny en el temps. Ja hem vist al principi de l'article com Vicente Blasco Ibáñez, quasi dos anys després, encara guardava en la memòria el record dels fets quan esmentava els vila-realencs com "la población levítica que tan gran contingente de asesinos da a los presidios". Els incidents tornaran a aparèixer esmentats, un mes després, en un debat parlamentari a Madrid entre el diputat republicà castellonenc, Fernando Gasset Lacasaña, i un diputat de la minoria carlista que negava l'evidència, admesa fins i tot pels diaris catòlics, que Vicente Blasco Ibáñez havia sofrit un intent d'assassinat a l'estació de Vila-real per part d'elements carlotatòlics.

Sesión del Congreso. En el banco azul los señores Moret y Urzáiz. Se da lectura a la enmienda presentada por la minoría carlista, solicitando el establecimiento de la unidad católica en España y la supresión de la tolerancia de cultos. La Cámara pierde animación.

El señor Irigaray afirma que la cuestión religiosa ha sido movida por fines políticos, pues los sentimientos del país son católicos. Cita el caso de la señorita Ubao como prueba de su aserto, y se ocupa del estreno de "Electra" y de la campaña seguida por parte de la prensa. En su discurso niega la afirmación del señor Blasco Ibáñez, de que los integristas pretendieron matarle al pasar por la estación de Villarreal.

El señor Gasset (don Fernando): Es rigurosamente exacto.

El señor Irigaray: Puede serlo, pero yo no debo creerlo. En uno de sus párrafos habla del atropello cometido contra los católicos por el Gobierno conservador.

El señor Ugarte: No debe S.S. confundir a los carlistas con los católicos.

El señor Irigaray: ¿Y esto lo dice S.S. que cobra una subvención por ser católico?

⁴³ *L'Infèrn. Semanari, satiric, bilingüe pera la chent de fòc y flama*, València, 12-11-1899.

El señor Ugarte: Explique S.S. esas palabras.

El señor Irigaray: El alcance de estas palabras es que S.S. cobra sueldo como secretario de los círculos católicos: ¿esto es cierto o no?

Un diputado: Exacto.⁴⁴

En la polèmica anticlerical del moment, les referències als incidents de Vila-real contra l'escriptor valencià són bastant nombroses, preferentment en les publicacions periòdiques valencianes. Vegem a continuació, tres anys després, com es lliga un fet ocorregut a Vila-real, el llançament de pedres contra la casa del capellà per part de les membres d'una associació religiosa del poble (no queda clar si les puríssimes o les rosarieres, encara que podrien ser les dues a la vegada), amb els fets de l'estació i es torna a qualificar els vila-realencs com a salvatges.

Las "Hijas de María" de Villarreal pueblo el más católico de España, han apedreado la casa del cura ¿Qué habrá hecho ese cura para que descarguen contra él su furor las hijas de María? Comprendemos que en Villarreal se apedreen trenes; se intente asesinar a propagandistas republicanos, se disparen armas contra indefensos viajeros, pero que se tiren piedras a la casa del cura, eso no lo comprendemos, a menos que Villarreal se haya descatozizado y sean las muchachas las que principien a sublevarse contra curas, frailes y toda esa gente por la que se ha tenido a Villarreal como un pueblo semisalvaje.⁴⁵

Més de deu anys després, seguint la mateixa lluita entre l'Estat i l'Església catòlica per controlar la societat espanyola, es va encetar la discussió sobre qui havia de controlar l'ensenyament. L'Església catòlica va encetar una campanya de gran abast en contra de les escoles no controlades per ella a les quals denominava *escoles laiques*, a les quals relacionava amb els actes terroristes de finals del segle XIX i principis del segle XX. Els catòlics, a banda d'una gran campanya de premsa i al parlament per part dels seus partidaris, encetaran una sèrie de mítings, per tot Espanya, per a fer arribar les seues idees al poble, almenys als que eren els seus partidaris. Com és evident, un d'aquests grans mítings se celebrarà a Vila-real i, per descomptat, en els parlaments dels oradors tornaran a eixir els fets de l'estació, però ara en un sentit positiu, i s'alabarà el catolicisme del poble que va saber fer front a un dels grans rivals del catolicisme polític espanyol del moment.

⁴⁴ *La Vanguardia*, Barcelona, 9-7-1901.

⁴⁵ *Gandia moderna, Semanario republicano*, 28-9-1902.

GLORIOSO TRIUNFO EN VILLARREAL. LA PLANA CONTRA LAS ESCUELAS LAICAS. Los dos mítines católicos. Entusiasmo indescriptible. 20.000 concurrentes. (De nuestro redactor). Es ciertamente imposible reseñar detalladamente un espectáculo cuyos pormenores, por lo grandioso del acto no pueden ser debidamente apreciados ni aun por la mirada más perspicaz y que habrá causado admiración en los mismos ángeles que lo habrán contemplado, satisfechos desde el cielo, y que la causará también en España toda con la sola lectura de su reseña, pálido reflejo de la sublime realidad. En toda la Plana, que no solo en Villarreal, se veía palpar de entusiasmo el pecho de todos sus habitantes, católicos decididos y entusiastas. En todos sus pueblos se preparaban ya de muchos días para asistir al mitin de Villarreal cuyo éxito miraban como cosa propia, como cuestión de honor de toda la Plana. Villarreal, la que se sintió orgullosa al verse elegida como trono de asiento y lecho florido de descanso por uno de nuestros más gloriosos reyes, cuya espada no se envainó ni apeteció la paz hasta rescatar para Cristo esta hermosísima región de las garras de la morisma, Villarreal orgullosa por sus timbres gloriosos de hija predilecta [...]. D. Antonio Guillen. Ya es conocido de nuestros lectores este joven Congregante de la de Valencia que, incansable apóstol, ha tomado parte en muchos mítines, durante esta campaña contra las escuelas laicas. Recoge los aplausos que le dedica el público antes de hablar, y dice que los deposita en el pedestal de las grandezas de Villarreal, aludiendo a la joya que posee con el cuerpo incorrupto de San Pascual Bailón y a las glorias de su brillante historia. Dedicar un aplauso a Villarreal por la energía y religiosidad de que dio pruebas al no querer recibir a Blasco Ibáñez, a quien llama salteador de la literatura. Ataca al liberalismo por sus crímenes sangrientos.⁴⁶

Durant la Segona República, ja mort Vicente Blasco Ibáñez, es produiran al poble una sèrie d'actes que qualificaria de reconeixement a la figura de l'escriptor valencià i republicà, que es convertirà en una espècie de *sant laic* del nou règim. Entre el mes d'abril de 1931 i el d'octubre de 1938, l'actual passeig de l'Estació va rebre el nom de Vicente Blasco Ibáñez i va substituir el d'Alfons XIII que portava anteriorment⁴⁷. Realment el canvi es produeix en la sessió ordinària de l'Ajuntament de 17 d'abril de 1931. És curiós que el carrer al qual s'adjudica el nom és aquell més proper al lloc dels incidents (l'estació del tren) de 1899, però també pot tenir a veure el fet de buscar un personatge d'alçada per a substituir el del rei abdicat i destronat pel moviment republicà. Pocs mesos després, el setembre de 1931, es farà al poble un homenatge a l'escriptor, al qual assistiran autoritats locals (alcalde, regidors, el comandant de la Guàrdia Civil a Vila-real), provincials com el cap dels republicans (Fernando Gasset), el governador provincial (Francisco Escola), el president de la Diputació (Selma), l'alcalde i un exalcalde de Castelló (Peláez i Morelló) i vindrà fins i tot el capità general de València, José Riquelme. Es descobrirà una placa commemorativa i es faran discursos⁴⁸. Dins de la confrontació en la política municipal, entre els republicans radicals que controlaven l'Ajuntament i els catòlics agrupats en la

⁴⁶ *El restaurador. Diario de propaganda católico-social y de avisos*, Tortosa, 18-4-1910.

⁴⁷ HEREDIA, J. *Els carrers de Vila-real*. Vila-real: Ateneu 21, 2007.

⁴⁸ *Heraldo de Castellón*, núm. 72, 15-9-1931. *La Vanguardia*, 15-9-1931.

Derecha Regional, tornen a aparéixer referències a Vicente Blasco Ibáñez i els incidents de 1899. La premsa provincial, propera al partit radical, es queixa del setmanari *Villarreal*, controlat pels catòlics de la Derecha Regional, per atacar els radicals i els insults contra personatges republicans com Blasco Ibáñez. Finalment, els diu que són descendents dels “pieles roja de Villabrutanda, como les dijera Rodrigo Soriano, con motivo de un acto propio de cafres, hace más de veinte años”⁴⁹. Pocs mesos després, el mateix diari es farà ressò dels actes que es van celebrar a València per a rebre les despulles de Vicente Blasco Ibáñez, que van ser traslladades des de l'exili francès on va rebre la primera sepultura fins al cementeri del cap i casal. Per a assistir als actes esmentats, tres autobusos marxaran a València des de Vila-real, per a rebre les despulles de l'escriptor⁵⁰.

Casa de Vicente Blasco Ibáñez a la Malva-rosa, València

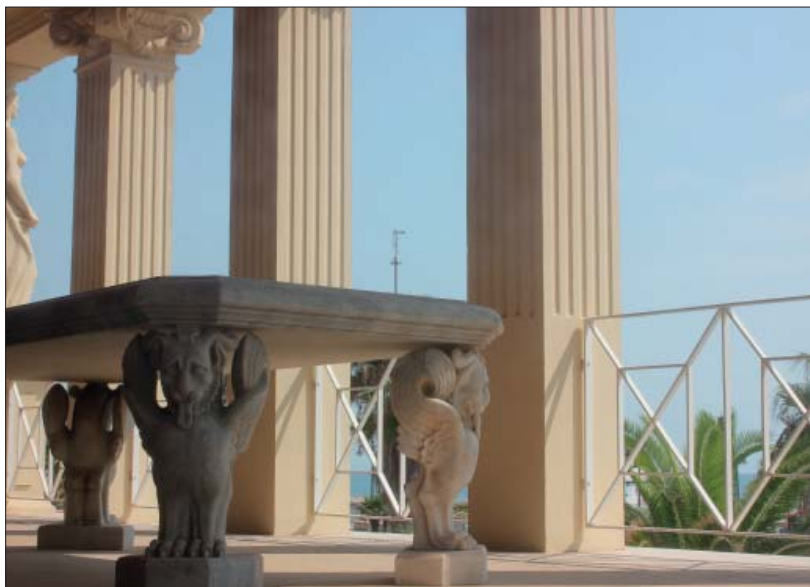
L'arribada del franquisme suposarà l'eliminació del nomenclàtor viari del nom de Vicente Blasco Ibáñez, ja que estava estretament relacionat amb la *nefanda* República, que els militars franquistes i els seus col·laboradors conservadors i catòlics havien destruït, i que consideraven bressol de tots els mals d'Espanya. Durant aquest període no apareixen referències escrites sobre els fets esmentats, però sí, ja mort el dictador, a mitjan anys vuitanta, quan es qualifica l'intent d'assassinat d'un diputat nacional organitzat per sacerdots i frares com “un gesto defensivo asaz inocente, aunque pueda parecernos hoy poco elegante y un tanto agresivo”⁵¹, i es passa a continuació a donar tot

⁴⁹ *República*, Castelló, núm. 57, 23-6-1933.

⁵⁰ *República*, Castelló, núm. 97, 2-11-1933.

⁵¹ JUAN, M. *Historia siglo XX*. Vila-real: Imprenta Miralles, 1985, v. 1, p. 84-85.

tipus de justificacions per a aquesta conducta violenta d'un grup de vila-realencs dirigits per capellans i frares.

Porxe de la casa de Vicente Blasco Ibáñez a la Malva-rosa

Pocs anys abans, al principi de la transició a la democràcia, les autoritats municipals, de nou democràtiques, van decidir recuperar per al nomenclàtor viari el nom de l'escriptor valencià; així, per acord del Ple de l'Ajuntament de 28 de desembre de 1979, es posà el nom de Vicente Blasco Ibáñez al carrer situat entre el camí de l'Ermita i el de Dolores Cano⁵². El nou carrer, si bé allunyat del centre del poble, anirà lligat a una intensa activitat, ja que hi dóna la façana principal de tribuna del camp de futbol El Madrigal.

Placa i vista del carrer de Blasco Ibáñez a Vila-real

⁵² HEREDIA, J. *Els carrers de Vila-real*. Vila-real: Ateneu 21, 2007.

Bibliografia

Fons hemerogràfiques

El Adelanto (Salamanca), *El Áncora* (Palma de Mallorca), *La Autonomía* (Reus), *El Combate* (Salamanca), *La Correspondencia Alicantina*, *La Correspondencia de España* (Madrid), *El Defensor de Córdoba*, *La Democracia* (Segòvia), *Diario de Castellón*, *Diario de Tortosa*, *Diario del Comercio* (Tarragona), *El Diario Palentino*, *El Eco de la Fusión* (Tortosa), *El Eco de Navarra* (Pamplona), *La Época* (Madrid), *El Estandarte Católico* (Tortosa), *Gandía Moderna*, *Heraldo Astorgano*, *Heraldo de Castellón*, *Heraldo de Madrid*, *La Idea* (Toledo), *L'Infèrn* (València), *El Liberal* (Madrid), *El País* (Madrid), *El Porvenir de León*, *Las Provincias* (València), *El Pueblo* (València), *La Región Extremeña* (Badajoz), *El Regional* (Almeria), *República* (Castelló), *El Restaurador* (Tortosa), *La Rioja* (Logronyo), *Semanario Católico* (Alacant), *La Unión Democrática* (Alacant), *La Unión Republicana* (Palma de Mallorca), *La Vanguardia* (Barcelona).

Articles i llibres

AVILÉS FARRÉ, Juan. *La daga y la dinamita. Los anarquistas y el nacimiento del terrorismo*. Barcelona: Tusquets, 2013.

BLASCO IBÁÑEZ, Vicente. *Obras Completas*. Madrid: Aguilar, 1949-1977, 4 v.

— *La Araña Negra*. Barcelona: ATE, 1975, 2 v.

— *Anti-Restauración y pro-República*. València: León Roca, 1979.

CUCO, Alfons. *Sobre la ideologia blasquista*. València: Tres i Quatre, 1979.

GARRIDO HERRERO, Samuel. “1910: Vila-real contra les escoles laiques”. *Cadafal*. Vila-real: maig de 1984, s. p.

HEREDIA ROBRES, Jacinto. *Els carrers de Vila-real*. Vila-real: Ateneu 21, 2007.

JUAN NEBOT, Manuel. *Historia siglo XX*. Vila-real: Ajuntament de Vila-real, 1985, volum 1.

MEZQUITA BROCH, Pascual. *La familia, entre la vida doméstica y la actividad pública. Demografía y sociedad en Vila-real, 1831-1935*. Madrid: 2008. Tesi doctoral sense publicar.

PÉREZ ARRIBAS, Eduardo. *Polítics i cacics a Castelló*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1988.

— *Los ayuntamientos de la Restauración (Vila-real, 1877-1887)*. Vila-real: Ajuntament de Vila-real, 1991.

REIG, Ramiro. *Blasquistas y clericales*. València: Institució Alfons el Magnànim, 1986.

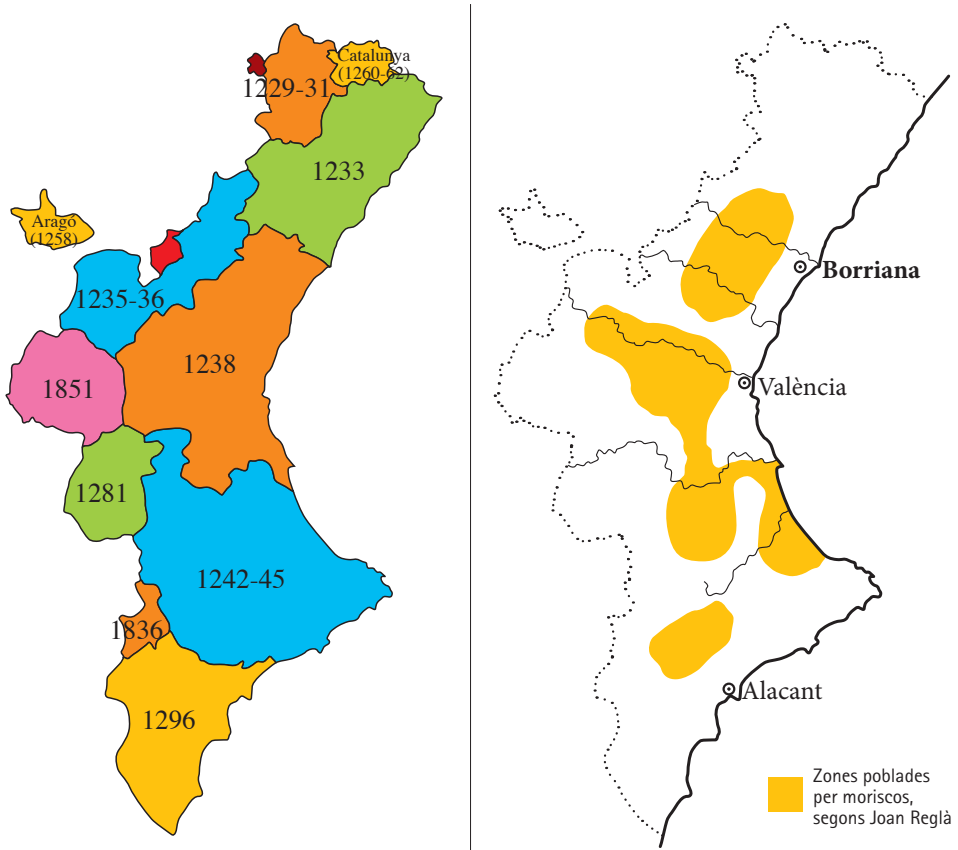
6

Antoni Pitarch Font

ELS PRIMERS VILA-REALENCs DE LA HISTÒRIA

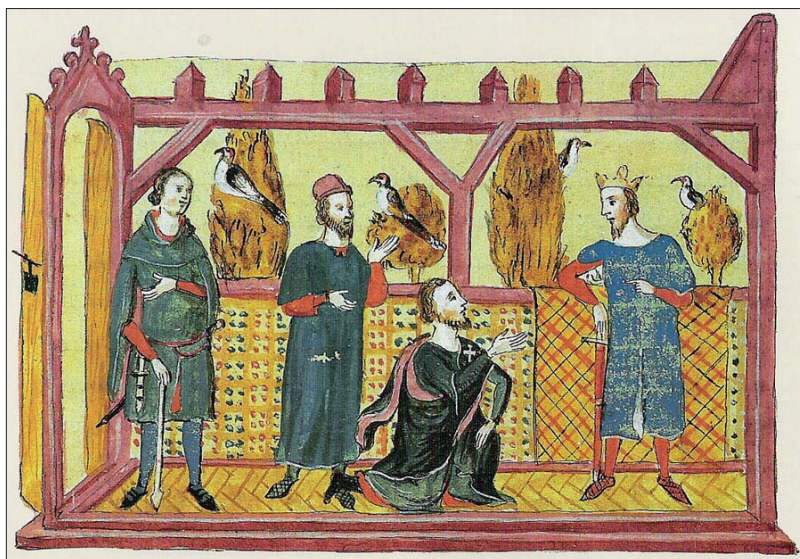

Els primers vila-realencs de la història

En temps antics, totes les cultures s'imposaven per la força de les armes: grega, fenícia, cartaginesa, romana, visigoda, musulmana, cristiana... A les Corts de Tortosa del 1225, el rei Jaume I acordà amb la seua noblesa la necessitat d'expansió cap a les terres del sud, aleshores dominades per febles governants àrabs. El procés de conquesta va començar amb el greu fracàs del setge sobre Peníscola, en no comptar amb la presència militar aragonesa.

Una vegada conquerides les Illes Balears, els esforços militars de Jaume I es redirigiren cap als territoris islàmics del sud. L'any 1233 es planificà la campanya des d'Alcanyís, desenvolupada en tres etapes: Borriana, València i fins als límits estipulats en el tractat d'Almirra, encara que Jaume I, fins i tot, arribà a conquerir les actuals terres de Múrcia.

Còpia moderna d'una miniatura perduda del manuscrit de la Crònica, en la qual es fa la proposta a Jaume I per a conquerir València. En ella podem veure agenollat l'occità Hug de Fullalquer, mestre provincial de l'orde hospitaler, mentre li fa la proposta de conquerir el regne moro de València al rei En Jaume, que l'escolta amb atenció. El noble aragonés Blasc d'Alagó (que coneixia el terreny ja que hi havia viscut desterrat) fou convidat per ell a informar de l'estat del territori, cosa que féu, i se sumà a la proposta del mestre de forma entusiasta, amb un gran elogi del regne: E és la meylor terra e la pus bela del món...

(Llibre dels Feyts de Jaume I, núm. 127-131)

«I perquè sàpiga la gent quantes persones hi havia a Burriana, entre homes, dones i xiquets, foren set mil trenta-dos. I durà el setge dos mesos. Vull dir els nobles que eren en la host: Don Ferrando, el meu oncle, el bisbe de Lleida, En Berenquer d'Erill, el de Tortosa, el mestre del Temple, el de l'Hospital; també hi eren Don Blasco d'Alagó, En Guillem de Cervera, senyor de Juneda, i En Guillem de Cardona, també Don Rodrigo Liçana, Don Pero Ferràndes d'Açagra, senyor d'Albarrasí, Don Pero Cornell, En Bernat Guillem, que era oncle meu, el prior de Santa Cristina, i el comanador d'Alcanyís i de Montalbà, i el consell de Daroca i de Terol. Més tard van venir els de Calataiud, els de Lleida i els de Tortosa; i els de Saragossa venien, però vam prendre Burriana abans que arribassen»

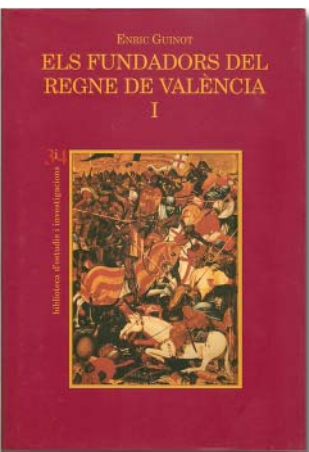
Del Llibre dels Feyts de Jaume I

Al terme històric de Borriana arribaren les tropes cristianes de Jaume I al maig de 1233 però fracassaren, en principi, en voler atacar les muralles amb un castell de fusta. Així, la plaça musulmana més important del nord de les terres valencianes no fou acabada de conquerir fins al mes de juliol, entre els dies 15 i 22, concretament el 16 (dia de la Mare de Déu del Carme) segons la tradició, aquest fet provocarà l'emigració de 7.032 sarraïns, a més de la població dispersa al llarg d'aquell terme històric. Cal recordar que el 1233 Borriana també s'estenia pels actuals termes de Vila-real (fundada per Jaume I en la part interior del terme de Borriana, amb Carta Poble de 1274) i les Alqueries (segregada de Vila-real el 1985), amb una extensió total de més d'11.506 ha (més de 138.455 fanecades).

BORRIANA (s.XIII-XIV)	1240-1280	1300-1340
Catalanoparlants	18% - 80%	80%
Castellanoparlants	70% - 12%	11%
Indistints	12% - 8%	9%
Proporció catalans/aragonesos	1/4 – 7,5/1	8/1

Font: GUINOT, E. *Els fundadors del Regne de València*, vol. 1, p. 285

La conquesta cristiana de Borriana comportà, per tant, no solament un canvi d'organització política (amb el naixement del Regne cristià de València), sinó també econòmica, tècnica, cultural i, sobretot, demogràfica. Borriana, l'antiga capital mora de la Plana, passà en pocs anys d'un percentatge del 100% de població musulmana a un percentatge majoritari de població cristiana (en convivència amb els jueus o sefardites que seran expulsats pels Reis Catòlics el 1492) que prompte, a partir de 1609 (expulsió dels moriscs per Felip III), serà oficialment del 100 per 100.

PRIMERS REPOBLADORS DE BORRIANA, 1233-1244

(Lista parcial)

Ager, Arnau d'	Noguera
Agon, Domigo d'	Saragossa
Ahuero, Fortun	Osca
Arbaus, Bartomeu	?
Arquer, Guillem	?
Asisa, Ramon	?
Assallito, Guillem d'	?
Atorella	?
Ayerbe, Pere	Osca
Calatayud, Bartomeu de	Saragossa
Calatén, Andreu de	?
Caldes, Vidal de	Bages / Penedés
Castellar, Guillem de	Aragó / Catalunya
Cellas, Domingo de las	Osca
Cellas, Joan de las	Osca
Celma, Arnau de	Alt Camp
Cutanda, Guillem de	Terol
Díeç, Ferrando	?
Diegueç, Pere	?
Eimeric, Joan d'	?
Escrivà, Bernat	?
Esparza, Llop d'	Navarra
Eximeno de Belxit, Martín	Saragossa
Eximeno de Luésia, Rodrigo	Saragossa
Eximeno de Tauste, Ruy	Saragossa
Ferràndeç d'Albarrasí, Pedro	Terol
Ferrer, Guillem	?
Fraga, Ramon de	Baix Cinca
Gallur, Maram de	Saragossa
Garcés, Ferrando	?
Garcés, Gil	?
Garcés, Martí	?
Garcés, Sanxo	?
Garcés de Roda, Ferrando	Ribagorça
Garcés de Roda, Gil	Ribagorça
Gascó	Occitània

Lleida, G. de	Segrià
Luésia, Eiximen de	Saragossa
Lópeç, Marco	?
Lópeç de Pomar, Domingo	Oscà
Martorell, joglar	Baix Llobregat
Montalt, Pere de	Maresme
Montsonís, Domingo	Noguera
Oliva, Llop d'	Navarra
Palasí, Ferrando	?
Pere, notari reial	?
Pereç, Domingo	?
Pereç, Guillem	?
Pereç d'Harafa, Ferrando	Saragossa
Pereç de Luésia, Eiximén	Saragossa
Pereç de Pina, Ferrando	Saragossa
Pereç de Pina, Garcia	Saragossa
Pereç de Pina, Guillem	Saragossa
Pereç de Sarreca, B.	?
Pereç de Sarreca, Ferrando	?
Pereç de Tarassona, Blasco	Saragossa
Peseta, Dalmau	?
Pont, Guillem de	?
Rapaz, Bernat	?
Ribera, Maimó de, escrivà reial (i Ermessenda)	Pallars / Segrià
Romeo, Garcia	?
Sabater, Andreu	?
Sabater, Joan	?
Sant Martí, Domingo de	Penedés / Gironés
Vall, Sancho de	?
Vallés, Pelegrí de	?
Vilavert, Bernat de	Conca de Barberà
Vinaixa, Ramon de	Garrigues
Ximénez, Rusarani	?
Ximénez de Castellot, Llop	Terol
Ximénez de Lerda, Martín (i Jordana)	Saragossa

Font: Donacions de Jaume I (publica: R. de Maria, *El Repartiment de Burriana y Villarreal*, 1935); OM, Pergamins de Montesa, carpeta 512, núm. 17-P.

Font: GUINOT, E. *Els fundadors del Regne de València*, vol. 2, p. 263-264

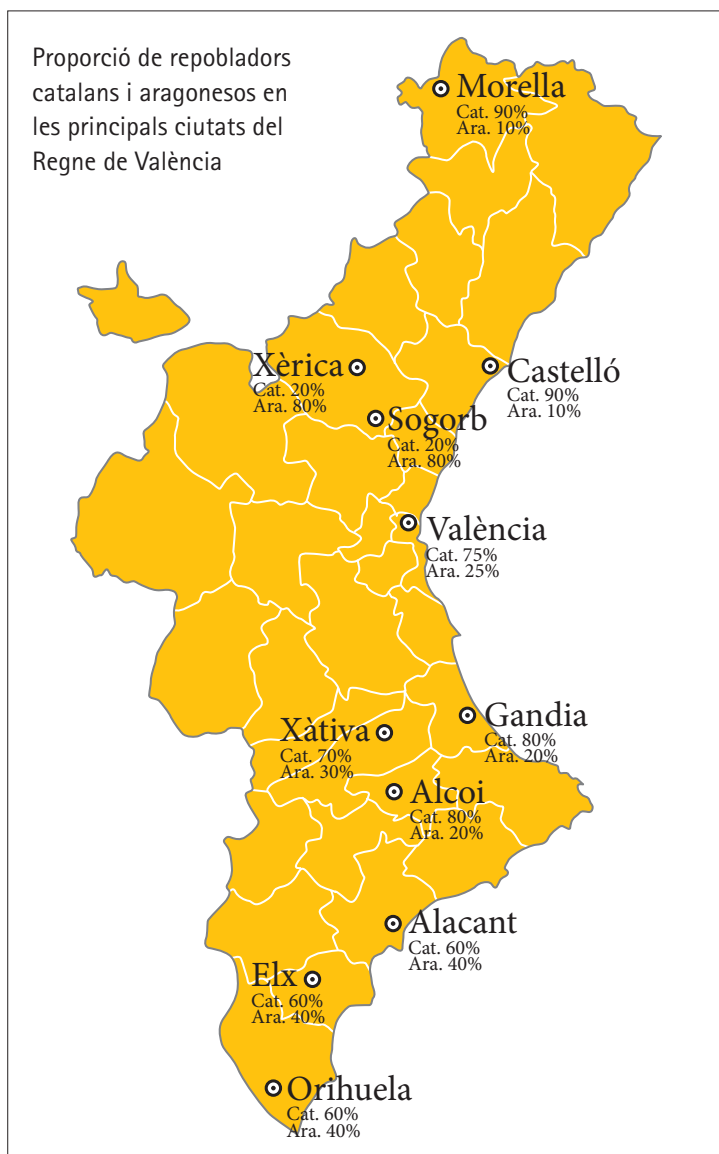
Evidentment, per l'actual terme de Vila-real ha passat tota classe de gent, cultures i civilitzacions, però si distingim entre terme, institucions i habitants, haurem de concloure que Vila-real va nèixer, legalment i política, el 20 de febrer de 1274 per voluntat de Jaume I i, per tant, només podem considerar vila-realencs els seus habitants a partir d'aquesta data. Aleshores, tampoc podríem parlar de prehistòria i d'edat antiga a Vila-real sinó, com a molt, del nostre actual terme.

De tota manera, malgrat els elements feudals característics de les cartes pobles del segle XIII, Vila-real acabarà sent una ciutat reial que s'acull als Furs de València a partir del 24 d'octubre del 1329, amb representant a les Corts Valencianes i ciutadans molt més lliures que els habitants de pobles de titularitat nobiliària o eclesiàstica on han de rendir comptes davant els amos, a cada moment, i passar el sever examen del règim senyorial. És per això que, en principi, la vila tardà a arrancar demogràficament, en els primers anys de la fundació, davant la negativa dels cortesans catalans que jutjaren excessives les contraprestacions personals i econòmiques del monarca. Fou així com el primer batlle de fet, el jueu Salomó Vidal, inicià una sèrie de proclames per a acollir habitants durant les primeres dècades d'existència de la nova vila de la Plana: a poc a poc, però, anaren arribant els primers contingents de morellans, aragonesos i, finalment, els catalans que des del segle XIV començaran a ser els repobladors majoritaris.

La historiografia clàssica sobre Vila-real, és a dir, les obres de Traver, Sarthou, Ramon de Maria o el mateix Doñate, aporten les proves que troben als arxius de la Corona d'Aragó i, sobretot, al ric Arxiu Municipal de Vila-real. Així, com explica Bernat Esplugues (1), a més del Llibre de Claveria (d'ingressos i pagaments del Consell) de 1348-1349, hi ha un document anterior, el d'afermament o nomenament dels sequiers de 1307, excepcional per la seua antigor i perquè conté 27 noms, entre ells els càrrecs del govern de la vila, jurats i consellers. Aquests són els habitants de Vila-real que apareixen en el document esmentat:

- Jurats: Borraç Colomer, G. Ocello, R. Guasch i Bernat Galí.
- Consellers: Bernat Çafint, Berenguer de Cardona, G. Juneda, Jacme Amill, P. Escuder, Arnau de Soler; Bertholomeu Peyró, Bertran de Calaceyt, G. Escolà, P. Giner, R. de Conques, O. Tremunt, R. de Guardiola, R. Comes, Bernat Verdet i Bernat de Calvera.
- Sequiers: Johan de Berbegal i O. Senthilari.
- Avaladors dels sequiers: Folch Miquel, P. Pineda i P. De Senthilari.

A més, trobem referències de l'heretat d'en Bernat d'en Ocell i del frare Bernat.

Després de la fundació de Vila-real, per tant, podem concloure que van haver de passar molts anys per a repoblar-la, des que el primer batlle, Salomó Vidal, organitzà el municipi.

El primer llistat exhaustiu d'habitants de Vila-real que hem trobat, amb noms, cognoms i, fins i tot, ofici i procedència es deu a l'historiador Enric Guinot (2) que va investigar més de 40.000 patronímics per a aclarir els orígens dels repobladors medievals del Regne de València. La proporció de repobladors a la comarca de la Plana i, en concret, també a Vila-real és d'un 90% de catalans davant el 10% d'aragonesos, a banda d'algun navarrès i occità però, això sí, en nombre molt inferior.

Veïns de Vila-real i de la Pobla de Bellaguarda, any 1415 (llista completa)

A.- ADSUARA, Joan (Saragossa); AGUILELLA, Garcia d' (Baix Urgell); AGULLÓ, Pere (Noguera); AIMAR, Jaume; AÍS, Arnau; ALAGÓ, Jaume d' (Saragossa); Alfonso, el menescal (miserable); ALFONSO, Jaume; ÀLIES, Domingo d'; ALÓS, Arnau, major (Noguera); ALÓS, Arnau, menor (Noguera); ALTÉS, Pere (Alt Urgell); AMETLLA, na Dolça, viuda de Guillamó; AMETLLA, Guillamó; AMETLLA, Pere; ANDREU, Bernat; ANDREU, Domingo; ANDREU, Martí, Antonieta, filla d'en Giner; Antoni, el pintor; ANYÓ, Miquel d' (Saragossa); APARICI, Pere; ARAGONÉS, n'Aldeta, viuda de Domingo (Aragó); ARAGONÉS, Guillamó, procurador fiscal (Aragó); ARANYÓ, Pere (Segarra); ARGENT, Domingo (Terol); ARGENT, Joan (Terol); ARGENT, Gràcia, filla d'en Joan (Terol); ARNAU, Guillamó; ARNAU, Joan; ARNAU, Pere; ARRUFAT, Joan.

B.- BAGÓ, Jordi; BAGÓ, Ramon; BALLESTER, Antoni; BARBERÁ, Bernat (Conca de Barberà / Vallés); BATLLE, Bernat; BATLLE, Domingo; BELLINA, Guillamó; BELLOTA, na; BELSA, na; BELSA, Pere (Sobrarbe); BENET, Pasqual; BENET, Pere; BERBEGAL, Antoni (Osca); BERGEGAL, Bernat (Osca); BERGA, na, viuda de Pere Giner (Berguedà); BERNAT, Pasqual; BLASCO, Bernat; BLASCO, Joan; BLASCO, Martí, àlies Bellot; BLASCO, Miquel; BLENDÀ, Joan de; BOIX, Joan; BONET, Joan, fuster; BONET, Romeu; BONSHOM, n'Asensi; BONSHOM, Pasqual; BORRÀS, Bernat; BORREDA, Pere, barber (Berguedà); BOSCH, Arnau; BOSCH, Arnau, teixidor; BOSCH, Pere; BRUSQUETA, na.

C.- CABRERA, Jaume (Maresme / Anoia); CALACEIT, Ferrando de, notari (Matarranya); CALACEIT, Joan de, notari (Matarranya); CALACEIT, Jordà de (Matarranya); CALACEIT, Marc de (Matarranya); CALACEIT, Margalida, viuda de Ferrando de (Matarranya); CALACEIT, Marc de, notari (Matarranya); CANALS, Antoni (Pallars / Barcelonès); CARBÓ, Ramon; CARDONA, el cisteller (Bages); CARRETES, na; CARRETES, Mateu; CAVERO, Bertomeu; CAVERO, Garcia (miserable); CAVERO, Garcia, menor; CEBRIÀ, Guimerana, viuda d'en; CERDÀ, Guillamó (Cerdanya); CERDÀ, Guillamó (Cerdanya); CERDÀ, Jaume (Cerdanya); CIFRE, Berenguer; CIFRE, Francesc; CIFRE, Francesc, menor; CIFRE, Jaume; CLARET, Arnau (Pallars / Solsonés / Noguera); CLIMENT, Joan; COGOMA, Joan; COLOMER, Ferrer, notari; COMES, Domingo; COMPTE, Bernat; COMPTE, Pere; CONILLA, na (Segarra); CONQUES, Ferrando de (Pallars / Occitània); CONQUES, Pere, major (Pallars / Occitània); CONQUES, Pere, menor (Pallars / Occitània); CORTÉS, Bernat, menor; CORTÉS, Bernat, notari, i la seua amiga; CORTÉS, Bernat, de Bonretorn; CORTÉS, Jaume; CORTÉS, Joan; COSTA, Bernat; La curta que té lo bordell.

D.- DESGRAUS, Gilabert; Dolça, na; DOMINGO, Joan; DOTOS, Na.

E.- ESBLLADA, Miquel; ESCUDER, Bernat; ESCUDER, Guillem; ESCUDER, Pere; ESPARÇA, na Franca d', de paratge (Navarra); ESPELT, Aparici; ESPELT, Domingo; ESPELT, Guillamó, major; ESPELT, Guillamó, menor; ESPELTA, n'; ESQUERRE, Guillamó; ESQUERRE, Pasqual; ESTANDINA, Arnau; ESTANDINA, Bernat, major; ESTANDINA, Bernat, menor; ESTANDINA, Ferrer; ESTANDINA, Joan; ESTANDINA, Joan, menor; ESTANDINA, Molesa, viuda de Pere; ESTANDINA, Pere; ESTOPINYÀ, Domingo (Ribagorça); ESTOPINYÀ, Jaume (Ribagorça); EXEA, Tristany d' (Saragossa / Terol); EXIMENA, n'; EXIMENA, n', àlies Saura; EXIMENA, n', viuda de Pere Exemenó; EXIMÉNEÇ, Rafael; EXIMENO, Bertomeu; EXIMENO, Francesc; EXIMENO, Francesc; EXIMENO, Jaume; EXIMENO, Pere.

F.- FERRAGUDA, Na; FERRANDO, Andreu; FERRANDO, Joan; FERRER, Berenguer, especier; FERRER, Jaume; FERRER, Joan; FERRERES, Bernat; FIGUERA, Bertomeu; FILLOLA, na; FLORENÇA, na, viuda de Ferrando de Calaceit; FOCES, Miquel (Osca); FOCMANY, Berenguer; FOCMANY, Pere; FOGONA, Bernat; FOIX, Alexandre (Penedés / Occitània); FOIX, Jaume (Penedés / Occitània); FOIX, Miquel (Penedés / Occitània); FOIX, Pasqual (Penedés / Occitània); FOIX, Pere (Penedés / Occitània); FONT, Bernat de la; FONT, Bertomeu de la, major; FONT, Bertomeu de la, menor; FONT, Jaume; FONT, Jaume de la; FONT, na Marió, viuda d'en; FONTÉS, Bernat de (Saragossa / Terol / Occitània); FONTFRIDA, Pasqual (Terol); FONTINA, na, viuda de Domingo Martí, notari, i sa filla Violant; FORCADELL, Jordà, convers tendre

(Selva); FORMIGA, Miquel; FORNER, Arnau; FORNER, Pere; FRAGA, Berenguer (Baix Cinca); FRAGA, Joan (Baix Cinca); Francesqueta, filla d'en Giner; FRAUS, Guillamó; FRAUS, Ramon.

G.- GÁLGERAN, el roig; GÁLGERAN, Domingo; GALÍ, Francesc; GALÍ, Miquel; GALÍ, Miquel, ferrer; GALÍ, Pere; GAMIÇA, Guillamó; GARGALLO, Antoni, (no està) (Terol); GARGALLO, Domingo (Terol); GARGALLO, Vicent (Terol); GARRIGA, Agustí, notari (Vallés Oriental); GARRIGA, Bernat, menor (Vallés Oriental); GARRIGA, Ferrer, major (Vallés Oriental); GARRIGA, Llorenç (Vallés Oriental); GASCON, Domingo, (no està) (Occitània); GENÇANA, na; GERRETES, na; GIL, Agustí; GIL, Bertomeu, notari; GIL, Jordi; GIL, Lluís, notari; GINER, Guillamó; GINER, Miquel; GINER, Pere; GINER, Ramon; GIRBET, Bernat; GIRBET, Bernat, menor; GOMIS, Bernat; GOMIS, Guillamó; GOMIS, Guillamó, major; GOMIS, Salvador; GOMISA, na; GOSTANÇA, na; GRANELL, Domingo; GUÀRDIA, Jaume (Penedès / Conca de Barberà / Osona / Pallars); GUASCH, Bernat (Occitània); GUASCH, Bernat (Occitània); GUASCH, Jaume (Occitània); GUASCH, Joan (Occitània); GUASCH, Pere (Occitània); GUERALDA, na; GUERALDA, na, àlies Pellicera; GUERAU, Berenguer; GUERAU, Berenguer, major; GUERAU, Domingo; GUERAUA, na; GUILLEM, Bertomeu, major; GUILLEM, Bertomeu, menor; GUIMERÀ, Antoni (Baix Urgell); GUIMERÀ, Francesca, viuda de Pere (Baix Urgell); GUITARD, Pere.

H.- HOSTALRIC, Bertomeu (Selva); HOSTALRIC, Jaume (Selva).

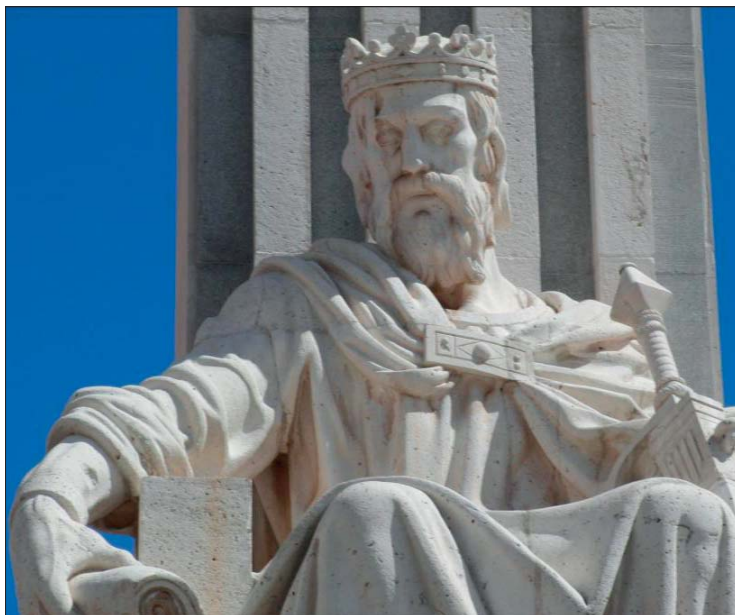
I.- IGUAL, Domingo; IGUAL, Guillellmó; IGUAL, Pasqual; IGUAL, Pere; IGUAL, Pere; IVANYEÇ, n'.

J.- JOAN, Antoni; JOAN, Antoni; JOAN, Berenguer; JOAN, Bertomeu; JOAN, Bonanat, major; JOAN, Guillamó; JOAN, Guillamó; JOAN, Marc; JOAN, Miquel; JOAN, Miquel; JOAN, Miquella, muller q. d'en Berenguer; JOAN, Pere; JOAN, Pere, àlies de Mallorca; JOVER, Pere; JOVER, Pere, marit de na Falcona; JUNEDA, Bernat (Garrigues); JUNEDA, Bernat, manyà (Garrigues); JUNEDA, Bertomeu (Garrigues); JUNEDA, Guillamó (Garrigues); JUST, Joan.

K.- (NO)

L.- LAS CUEVAS, Domingo (Terol); LITAGA, na (Saragossa); LLEDÓ, Jaume (Alt Empordà / Matarranya); LLEIDA, Joan de (Segrià); LLOMBART, Guillamó; LLOP, Domingo; LLOPIS, Bernat; LLORENÇA, na; LUNA, Joan de (Saragossa); LÓPEÇ, Alfonso, (no està); LÓPEÇ, Domingo.

M.- MAÇANET, Cardona (Selva / Alt Empordà); MADRONY, Ramon; MAHIQUES, Domingo; MARÇÀ, Jaume (Priorat); MARCO, Joan; MARÍN, Benedito, (no està);

MARQUESA, na; MARTÍ, Domingo, notari, marit difunt de na Fontina; MARTÍ, Guillamó; MARTÍ, Guillamó, menor; MARTÍ, Guillem, saig; MARTÍ, Jaume; MARTÍ, Pere; MARTÍ, Pere, menor; MARTINGIL, Jaume; MARTORELL, Bertomeu (Baix Llobregat); MARTORELL, Domingo (Baix Llobregat); MARTORELL, Domingo, menor (Baix Llobregat); MARTORELL, Domingo, major (Baix Llobregat); MARTORELL, Domingo, menor (Baix Llobregat); MARTORELL, Jaume (Baix Llobregat); MARTORELL, Pasqual, pubill; MARTORELL, Pere (Baix Llobregat); MASCARELL, Macià; MEDINA, Ferrando de (Castella); MERCADER, fills d'en (a València); Mestre Joan, tender; MESTRE, Andreu; MESTRE, Guillamó; MESTRE, Joan; MESTRE, Vicent; MINGACHO, Domingo; MIQUEL, Bernat; MIQUEL, Dolça, viuda de Bernat; MIRALLES, Jaume (Anoia / Pallars); MIRAVET, Miquel (Solsonés); MIRÓ, Guillamó; MOLÉS, Pere; MONTADELLA, Vicent de; MONTALBÀ, Jaume (Baix Urgell / Vallespir); MONTALBÀ, Montserrat, major (Baix Urgell / Vallespir); MONTALBÀ, Montserrat, menor (Baix Urgell / Vallespir); MONTALBÀ, Ponç (Baix Urgell / Vallespir); MONTANYÉS, Gil; MONTANYESA, na Gila; MONTFERRER, Domingo (Urgell / Vallespir); MONTFORT, Domingo (Occitània / Terol); MONTROS, Antoni, barber (Pallars); MORATÓ, Berenguer, major; MORATÓ, Berenguer, notari, a Sant Mateu; MORATÓ, Bertomeu; MORATÓ, Guillamó; MORATÓ, Joan; MOSQUERA, na (Noguera?); MULLERAT, Barcelona, viuda de Domingo.

N.- NARBONÉS, micer Mateu i Elionor, a València (Occitània); NAVARRET, Maestre Domingo (Navarra); NAVARRO, Pere (Navarra); NAVARRO SERRANO, Ortín, no està (Navarra); Nicolaua, na.

O.- OCELLÓ, Guillem; OCELLÓ, na Conques, viuda d'en; OLLER, Domingo; OLLER, Llorenç, major; OLLER, Llorenç, menor; OLZINA, Joan, àlies Carrasca; ONDA, Martí d', major (Plana Baixa); ORENGA, Guillamó; Òria, n'.

P.- PAHONETA, na; PALAU, Joan; PAMPE, Bernat (Solsonés); PAMPE, Guillamó (Solsonés); PARDO, mossén Pere, generós, a València; PASQUAL, Pere; PASQUAL, Pere, àlies Palou; PASTOR, Bertran; PEIRÓ, Jusiana, viuda de Jaume; PEIXÓ, Guillemó; PELEJERA, na; PELLICER, Arnau; PELLICER, Bernat; PELLICER, Berenguer; PENYAFEL, na (Solsonés); PERDIGÓ, Berenguer; PERDIGÓ, Bertomeu; PERDIGÓ, Bertomeu, major; PÉREÇ, Domingo, hostaler; PÉRICH, Bertomeu; PÉRICH, Pere; PERIS, Domingo; PERIS, Domingo, àlies Peritet; PERIS, Pasqual; PICAMILL, Aparici; PICÓ, Bernat; PINEDA, Alfonso, a Artana (Maresme); PINEDA, Galceran (Maresme); PINEDA, Ros de, a València (Maresme); PIQUER, Bernat, fillastre de G. Ocelló; PIQUER, Domingo; PIQUER, Joan, saig; PORTA, Jaume, major (Cerdanya?); PORTA, Jaume, menor; PORTA, Miquel; PORTA, Pere; PORTA, Ramon; PRATS, Bernat; PRATS, Bernat; PRATS, Vicent, àlies Santet.

Q.- (NO)

R.- RAMON, Francesc; RAMONA, àlies Sua; REBOLL, Francesc; RENAU, Jaume, pubill (Tarragonés); RENAU, Joan (Tarragonés); RENAU, Vicenta, viuda de Jaume (Tarragonés); RENAUA, na, la vella (Tarragonés); ROCAFORT, Antoni (Conca de Barberà / Urgell / Bages); ROCAFORT, Bernat (Conca de Barberà / Urgell / Bages); ROCAFORT, Domingo (Conca de Barberà / Urgell / Bages); ROCAFORT, Miquel (Conca de Barberà / Urgell / Bages); RODA, na (Ribagorça / Osona / Tarragonés); ROMEU, Berenguer, major; ROMEU, Berenguer, menor; ROMEU, Bernat; ROMEU, Guillamó; ROMEU, Pere, notari; ROQUETA, Domingo (Anoia); ROSSELLA, na, la viuda; ROSSELLÓ, Bernat (Rosselló); ROSSELLONA, na (Rosselló); ROVIRA, Guillamó, major (La Selva?); ROVIRA, Guillamó, menor; ROVIRA, Joan; ROVIRA, Nicolau; ROVIRA, Nicolau, menor; ROVIRA, Pasqual.

S.- SABATER, Bernat; SABATER, Domingo; SABATER, Francesc; SABATER, Guillemó; SABATER, Martí; SABATER, Mateu, major; SABATER, Mateu, menor; SALA, na (Conca de Barberà / Empúries); SALA, Jaume; SALVADOR, Joan; SALVAT, Antoni; SALVAT, Berenguer; SAMELL, Bertomeu; SAMELLET, son nebot; SANÇ, Sancho; SANT ESTEVE, Joan de (Rosselló / Llitera / Garrotxa); SANT GENÍS, Miquela, viuda de Pere (Anoia / Rosselló); SANT JOAN, Guillemó (Alt Urgell); SANT JOAN, Jaume (Alt Urgell); SANT JOAN, Ramon (Alt Urgell); SANT TIRS, Domingo (Urgell); SANT VICENT, Armesén, viuda de Gil de (Ribera d'Ebre); SANT VICENT, Gil de (Ribera d'Ebre); SANT VICENT, Jaume de (Ribera d'Ebre); SANT VICENT, Joan de (Ribera d'Ebre); SANXIS, Garcia; SANXO, no està; SANXO, Antoni; SAVIANA, na;

SEGARRA, na (Segarra); SELASES, Francesc; SENAR, Miquel; SERRA, Bonanat; SESA, Bernat de (Osca); SIMÓ, Jaume; Sofía, na; SOLÀ, Francesc; SOLIVELLA, Nadal, tintorer (Conca de Barberà).

T.- TAIX, Bernat; TARRAGÓ, Antoni (Tarragonés); TERRISSA, Antoni; TEVER, Arnau; TEVER, Bernat, menor; TEVER, Domingo; TEVER, Jaume, menor; TOLM, Francesc (Occitània); TOLM, Francesca, viuda de Pere (Occitània); Tomasa, na; TORNER, Bernat; TORNER, Pasqual; TORTES, Guillamó; TRAVER, Domingo; TRAVER, Jaume; TRAVER, Llorenç; TURÓ, Domingo, major; TURÓ, Domingo, menor; TURÓ, Guillemó, menor.

U.- URGELL, Miquel (Urgell).

V.- VALLS, en Ferrer (Alt Camp); VALLS, Jaume (Alt Camp); VAYO, Andrés del (Saragossa); VERDÚ, na (Baix Urgell); VICENT, n'Esteve; VIDAL, Antoni; VIDAL, Arnau; VIDAL, Bernat; VIDAL, Bernat, menor; VIDAL, Bertomeu; VIDAL, Domingo; VIDAL, Guillamó; VILAGRASSA, Guillamó (Baix Urgell); VILAGRASSA, Miquel (Baix Urgell); VILAGRASSA, Pere (Baix Urgell); VILAR, Guillem; VILARROYA, Joan de (Saragossa / Terol);

X.- XÀTIVA, March de, saig (Costera)

Y.- (NO)

Z.- (NO)

POBLA DE BELLAGUARDA (actual Alqueries).-

CASTELLÓ, Bertomeu (Catalunya); CLIMENT, Manuel, pubill; EXIMÉNEÇ, Pere; HEREDIA, Luis de; NICOLAU, Joan; PERIS, Domingo; SALA, Pere (Conca de Barberà / Empúries?); SÁNXEÇ SABATER, Joan; SAVIT, Tomàs (Alt Penedés).

Notes i bibliografia

- BERNAT, J.F. “Els primers pobladors de Vila-real”. *Cadafal*. Vila-real: maig de 1996.
- DIVERSOS AUTORS. *Història de Vila-real*, dirigida per Vicent Gil Vicent. Vila-real: Ajuntament de Vila-real, 2010.
- DOÑATE, J.M. *Datos para la Historia de Vila-real*, 6 vol. Vila-real: Ajuntament de Vila-real, 1972-1984.
- GARCÍA, A. i GARCÍA, V. *La Carta Pobla*. Vila-real: Ajuntament de Vila-real, 1995.
- GUINOT, E. *Els fundadors del Regne de València*, vol. II (p. 285-294). València: «Biblioteca d’Estudis i Investigacions», núm. 40. Edicions 3 i 4, 1999.
- PITARCH, A. “Los orígenes del correo: desde la Protohistoria hasta la fundación de Vila-real”. *San Pascual, Vila-real y la Filatelia*. Diversos autors. Vila-real: Ajuntament de Vila-real, 1997.
- PITARCH, A. i VILANOVA, S. *Els nostres orígens*. Vila-real: Ajuntament de Vila-real, 1993 (reeditat el 1995).
- SARTHOU, C. *Geografía General del Reino de Valencia*. Castelló de la Plana: Caixa d’Estalvis i Mont de Pietat de Castelló, 1989.
- TRAYER, B. *Historia de Villarreal*. Vila-real: Establecimiento Tipográfico de Juan Botella, 1909.

7

Joan Baptista Llorens Cantavella

VICENTE MATA VENTURA, AL LLINDAR DE L'OBLIT

Vicente Mata Ventura, al llindar de l'oblit

Quan pense en el jove ciclista, Vicente Mata Ventura, em fa la impressió que té més dret a l'oblit que al record, com molts altres esportistes de gran vàlua, tots fills de Vila-real i tots oblidats, com el degà Poré, el nadador Montoliu, el corredor pedestre Bort, *Llima*; el millor boxejador de pes pesat que ha tingut la Comunitat Valenciana fins avui, Antonio de la Mata, *el Pirri*; o els futbolistes Nebot, Marcet i tants altres que seria molt llarg d'enumerar, com el patinador Meseguer.

Aquest és el principal motiu pel qual m'he decidit a escriure aquest article després de la mort del meu amic, amb la fi que torne a reviure en la nostra memòria, encara que sé per experiència que serà per poc de temps, així aquestes línies van adreçades a l'oblit, ja que les paraules i les promeses se les emporta el vent. Però hi ha altres molt vertaderes que no oblidaré mai, com les pronunciades per la mare d'aquest ciclista el dia 5 de març de 1975 quan va dir: “tinc al cel una persona, per la qual ho donaria tot, per tornar a abraçar-lo”. Aquestes si vénen de l'ànima són sinceres i vertaderes, són d'una mare i aquestes no s'obliden mai. Però Matilde Ventura haurà d'esperar el seu torn per poder fer realitat aquest desig, quan ella es reunirà amb ell allà al cel.

Aquell amic meu, fill i germà dels meus amics, tenia 23 anys quan un fatal accident, motivat per algú que va desobeir l'ordre de la Policia Local, se'l va endur per sempre.

Vicente Mata Ventura, fruit de l'amor de Vicente i Matilde, va nèixer el 15 de desembre de 1963. Els seus pares eren molt aficionats a l'esport del ciclisme, li van inculcar des de ben menut l'afició a aquest esport. El van encoratjar, mimar, ajudar fins al límit, va passar per totes les categories amb èxit, va debutar als 15 anys a Borriana en la categoria de cadet i el 1980 va guanyar el Campionat Provincial en la categoria juvenil. El 1984 el va fitxar l'equip català Cirsa com a aficionat de primera categoria. El 1986, sempre com a aficionat de primera el van fitxar a Madrid en l'equip Monver, va ser medalla de plata al Campionat d'Espanya per carretera en la modalitat per equips i vencedor de la Volta a Cadis. En aquell sinistre

any 1987 havia fitxat com a professional per l'equip CR. Estava en bona edat, tenia la porta oberta de bat a bat en el ciclisme de carretera ja que era molt bo escalant muntanya, estic convençut que haguera arribat al cim del ciclisme i la fama. Havia pres l'eixida en les seues dues primeres carreres ciclistes com a professional, aquell dia 17 de febrer de 1987 era la seua tercera carrera en aquesta categoria, estava corrent la primera etapa pròleg de la Volta a València, amb eixida i meta a Benidorm, en aquella etapa es disputava el Trofeu Luis Puig que ostentava la presidència mundial del ciclisme en aquella època.

En fitxar per l'equip CR, va rebre una bicicleta nova fabricada a la seua mida, en plena batalla i pujant costa amunt se li va trencar el selló, segurament perquè no estava ben cargolat, es va despenjar a l'última posició i el cotxe del director de l'equip CR amb el mecànic li van solucionar l'avaria, com era un bon escalador no fou un gran problema i va començar a recuperar terreny, va arribar al cim del port, es va llançar al que en ciclisme anomenem *a tomba oberta*. Per davant, un policia de trànsit estava ordenant que els cotxes s'apartaren, que arribaven vehicles i un altre ciclista, davant de Vicente anava el cotxe del seu director, avisant també que arribava un ciclista; va veure que pujava un cotxe que no va fer cas a l'ordre del policia i també li va ordenar parar, tampoc va fer cas. Aquell que va fer cas omís a les ordres donades pel policia de trànsit i després a les advertències del director de l'equip CR, era un jove de 18 anys, també era ciclista, Pedro Vicente, era conductor inexpert ja que tenia el carnet de conduir des de feia poc de temps i al volant del seu Renault 5, quan va veure aparèixer un motorista policia de trànsit, seguit del ciclista Vicente Mata Ventura a gran velocitat, presumptament, tots van tenir la mateixa

reacció per a evitar-se i els tres es van dirigir cap al mateix costat de la carretera, l'impacte va ser tremend, brutal.

Davant del nostre inoblidable Vicente anava el motorista de trànsit obrint camí, el qual també va impactar amb aquell maleït vehicle que mai havia d'haver estat allí. Va xocar el policia motoritzat, per fortuna per a ell, les seues ferides no foren molt greus, però el nostre jove ciclista Vicente estava greument ferit. El seu director, en no veure'l per l'espill retrovisor, es va imaginar el que havia passat, va pegar mitja volta i va tornar, quan va arribar ja hi havia gent socorrent el desgraciat ciclista, estava ple de ferides, la pitjor ferida la tenia al cap, aquesta fou mortal, de tota la resta

s'haguera curat però aquesta li va fer perdre el coneixement i mai el va recuperar. Va passar el diumenge 16 de febrer de 1987, a la carretera de Callosa d'en Sarrià. Ràpidament el van traslladar al centre hospitalari de Callosa d'en Sarrià on el van atendre immediatament, però quan van veure la immensa gravetat de les ferides, a les 16 hores de la vesprada el van transportar amb ambulància a 60 quilòmetres d'allí, a l'hospital general d'Alacant, on va ser atès immediatament pel doctor Gutiérrez, però els electroencefalogrames eren plans. Tenia politraumatisme amb traumatisme cranioencefàlic sever amb múltiples fractures del crani, l'escàner va revelar un edema cerebral difús i contusió hemorràgica bilateral, la seua situació era molt crítica. L'aguantaven amb respiració assistida. A primera hora del dilluns 17 de febrer va entrar en coma profund. Va aguantar fins a les 11 hores i vint minuts, en aquell tris instant Vicente ens va deixar.

Em negue a detallar el drama familiar, només vull dir que per als seus pares, germans i família, Vicente continua present, es conserven intactes totes les seues pertinences, fotografies, trofeus, diaris, etc. I juntament amb el gran amor dels seus pares, germans i família, també per a nosaltres els seus amics, està present.

El seu cadàver va eixir en cotxe fúnebre des de l'hospital d'Alacant direcció a Vila-real, on va arribar la nit del dilluns 17 de febrer, el seu fèretre va estar exposat en sa casa del carrer de la Penitència, 46.

Aquell trist dimarts 18 de febrer de 1987 era un dia fred i plujós, no obstant això va concentrar moltíssims amics a l'església Arxiprestal. Més de 40 corones testimoniaven l'afecte de qui el vam conèixer i l'apreciàvem. Per a les fotografies estaven tots, no faltava ningú, van posar com si foren artistes, el president mundial del ciclisme Luis Puig, el president nacional, el president de la Federació Valenciana, el seleccionador nacional, el consistori al complet i molts més que van plasmar la seua presència amb fotografies, molt bonic, tal com canta Aznavour en l'enterrament de *La mamma*: "ells han vingut, tots estan aquí".

Tot van ser promeses als seus pares, però el dia que es complien 20 anys de la seua mort, al Cementeri de Vila-real i davant del nínxol número 30 de la segona fila, on reposa Vicente, només estava jo al costat d'un altre amic de Vicente, Pepe el fill de la panadera Leocadia, allí també van arribar els seus pares, Vicente i Matilde. Fins i tot, el van oblidar els de l'únic club ciclista que aleshores hi havia en aquesta ciutat, així de cruel és l'oblit.

Des de la seua mort, es van fer algunes carreres dedicades al record del nostre malaguanyat amic. Els organitzadors de la Volta a Cadis van convidar, a finals de l'any 1987, els pares de Vicente perquè donaren l'eixida d'aquesta Volta a Cadis, ja que Vicente va guanyar l'edició de l'any anterior 1986. En la 4a etapa de la Volta a Espanya de l'any 1987, el 26 d'abril, se li va concedir la medalla d'or al mèrit ciclista.

Des d'aleshores, el record a Vicente dorm en l'oblit, les promeses se les va endur el temps.

Juntament amb Vicente són molts els esportistes oblidats, que mereixen un lloc en un museu de l'esport de fills de Vila-real, des de nadadors, boxejadors, corredors pedestres, ciclistes, futbolistes, pelotaris, el motorista Fernando Guzmán i un etc. Aquest museu amb records i fotografies podria ser un recolzament al turisme de la nostra ciutat.

Per aquest motiu, vull recordar Vicente i tots els esportistes que ja no estan amb nosaltres i els que estan presents esperen no ser oblidats.

8

■ Domingo J. Font Pitarch

LA POESIA DE PASCUAL CABRERA QUEMADES

La poesia de Pascual Cabrera Quemades

Durant molts anys, la figura de Pascual Cabrera Quemades (1889-1940) ha estat censurada i relegada per qüestions polítiques i ideològiques. El seu nom, com el de molts altres, va quedar assenyalat a causa dels esdeveniments ocorreguts en un determinat període històric de lamentables conseqüències.

El seu cas en concret, i deixant de banda moltes altres malifetes que se li van imputar, està marcat per haver ocupat la presidència de la Gestora Municipal de la ciutat entre febrer de 1936 i febrer de 1937; tot i que no va tenir una participació directa en la salvatge repressió portada a terme en la rereguarda republicana durant la Guerra Civil.

Pascual Cabrera Quemades

L'actualitat permet revisar de manera rigorosa la documentació existent i analitzar de forma objectiva molts dels fets vinculats amb un home peculiar que, no s'ha d'oblidar, és un dels personatges més rellevants al Vila-real del primer terç del segle passat i que va destacar pel seu compromís amb la classe obrera, per exercir càrrecs polítics de responsabilitat, per una notable tasca com a propagandista, per la protecció d'algunes de les peces més valuoses del tresor artístic religiós de la ciutat durant els primers mesos de la Guerra Civil, per la promoció educativa i cultural entre els infants i per la creació d'una obra literària de caràcter social.

Des de ben jove, va fer seues les principals reivindicacions dels moviments obrers d'aquell temps, com ara la jornada laboral de vuit hores, el dret a l'atenció mèdica, el retir obrer (l'actual jubilació), l'assegurança contra l'atur, la retribució segons la qualificació professional, el dret a unes vacances anuals retribuïdes, el subsidi de maternitat per a les dones, el vot femení, la salut laboral dels treballadors, la lluita contra l'analfabetisme obrer, la necessitat d'un ensenyament professional..., que en aquella època encara eren utopies per a la classe treballadora espanyola.

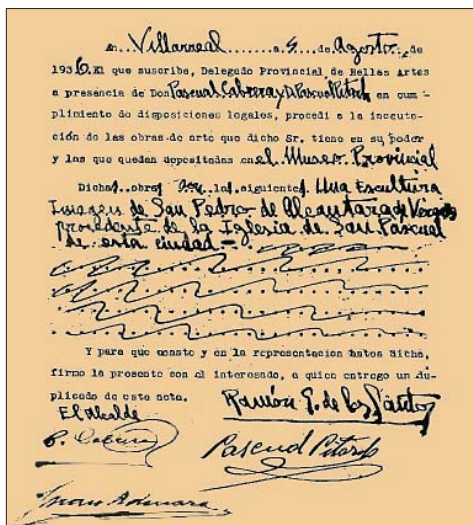
El Socialista, 11 de novembre de 1920, pàgina 4

La seua implicació el va portar a la primera línia organitzativa i política; així, en la segona dècada del segle ja era el cap visible de la Societat d'Espardenyers de la ciutat. A finals de 1920 funda, amb altres companys, el PSOE de Vila-real i es converteix en el seu primer president. A partir d'aquest moment, inicia una incessant activitat per tal d'aconseguir que les diverses associacions obreres locals s'ajuntaren i entraren a formar part del sindicat UGT, sense deixar mai d'ocupar càrrecs directius en les dues entitats. A banda d'exercir com a alcalde de la ciutat, com abans s'ha comentat.

Al mateix temps, comença també la seua comesa com a propagandista i participa en dies assenyalats com la Festa del Treball, en conferències, reunions sindicals, assemblees, mítings electorals, etc. No obstant això, amb l'esclat de la Guerra Civil acostumava a fer discursos o arengues de caire circumstancial i anticlerical des del seu despatx, els quals, gràcies a un altaveu instal·lat al balcó de l'Ajuntament, congregaven un bon grapat de persones.

Imatge de Sant Pere d'Alcàntara

Lliurament de la talla de Vergara a la Junta d'Incautació i Protecció del Tresor Artístic.
Arxiu Municipal de Vila-real

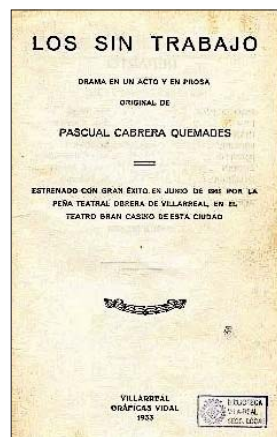
Tot i això, no es pot esborrar que, durant els primers mesos de la guerra, quan tots els centres eclesiàstics de la ciutat van estar assaltats i profanats, la seua intervenció va ser fonamental per a resguardar tant algunes de les peces més valuoses del tresor artístic i

religió de l'església Arxiprestal, com del convent de Sant Pasqual, com ara la talla de fusta¹ de *Sant Pere d'Alcàntara* feta per Ignasi Vergara, la qual va ser lliurada a la Junta d'Incautació i Protecció del Tresor Artístic de la província.

Un dels requeriments dels moviments obrers d'aleshores que va portar a terme amb més satisfacció va ser la promoció educativa i cultural, sobretot entre els més joves, per tal de combatre algunes de les xacres del proletariat com eren l'analfabetisme i l'escassa formació tècnica. Per això va organitzar nombroses vetllades literàries al Centre de Societats Obreres La Unió i va impulsar la creació de la Penya Artística Obrera, grup teatral que ofería comèdies valencianes i drames de tendència social. Per una altra banda, va ser un dels promotors de l'escola al Centre Obrer, inaugurada² a finals de 1927, i que va arribar a tenir dos-cents cinquanta alumnes. A més, va organitzar el grup Salut i Cultura, a semblança de la societat madrilenya, que tenia com a objectiu organitzar activitats lúdiques i formatives per als xiquets.

Finalment, destaca per la creació als anys trenta d'una obra poètica i dramàtica de caràcter social. El seu teatre està format per un conjunt d'obres, la majoria curtes, ja que només constaven d'un acte, de caràcter circumstancial, que reflectien les preocupacions de la classe treballadora del moment i que estaven dintre de la cultura popular que s'havia desenvolupat en les agrupacions socialistes de l'Estat. Els seus títols³ són prou significatius: *Los sin trabajo*, *Juanón*, *El voto de la mujer*, *¡Locura!*, *El culto a la mentira*, *Defectes de la llengua*, *Pablito el hospiciano* i *Los niños pobres*. Cal mencionar que la representació de les seues obres acostumava a tenir molt bona acollida entre el públic de la ciutat i de la comarca.

Pel que respecta a la poesia, és autor de quasi una vintena de poemes, conservats en el llibre⁴ de les professores María José Martínez i M. Josebe Sabater, que poden classificar-se en dos grups: una poesia de plena actualitat escrita durant la Segona República i els versos escrits a la presó de Castelló, mentre esperava el moment del seu afusellament, més personals i reflexius.

Portada de *Los sin trabajo*

¹ OLUCHA MONTINS, Ferran. *El tesoro artístico castellanenc durante la guerra civil*. Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura, 2004, p. 11.

² LUIS MARTÍN, Francisco de. *La cultura socialista en España 1923-1930*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 1993, p. 122-123.

³ FONT PITARCH, Domingo. "Penya Artística Obrera: teatre proletari a Vila-real", *Font*, Publicació d'investigació i estudis vila-realencs. Vila-real: Ajuntament de Vila-real, maig de 2005.

⁴ MARTÍNEZ GIMENO, María José i SABATER FORTEA, M. Josebe. *Prisión Provincial de Castellón 1939-1940 (Palabras y versos)*. Castelló: Ajuntament de Castelló de la Plana, 1995, p. 57-101.

Dels poemes escrits en la primera etapa s'infereixen les principals característiques de la seua poesia: caràcter circumstancial vinculat a fets de la realitat i amb significació per a la classe treballadora, que l'apropa a la literatura d'idees amb la finalitat de transmetre conceptes concrets al proletariat; poesia arengativa amb clara intenció apel·lativa, pròxima a l'*agit-prop* soviètic i molt poc sentimental; escrita amb un estil comunicatiu i un lèxic planer; creada per a ser recitada davant del públic, amb una mètrica curta, tot i que amb alguna irregularitat sense transcendència, i una rima senzilla; amb evidents influències de poetes com Jorge Moya, Miguel R. Seisdedos o Emilio Carrere, els quals escrivien en *El Socialista* amb molta freqüència, i amb una notable presència de la simbologia cristiana molt probablement a causa de la seua formació escolar.

Aquest article aprofita per a presentar i comentar de manera breu un dels seus primers poemes *A los mártires de Jaca*, que presenta els trets més essencials de la seua poesia.

A LOS MÁRTIRES DE JACA

Oíd, Galán y García,
Mártires de un ideal,
la plegaria triste y fría
que la patria os envía
5 como recuerdo inmortal.

Oh, capitanes valientes,
antorchas de redención,
los españoles conscientes,
el alma de esta nación,
10 entre suspiros dolientes
os contempla y os adora,
y por vosotros gime y llora
lágrimas del corazón.

Jamás de nuestra memoria
se borrarán las figuras
de aquellas almas tan puras
que conquistaron la Gloria
y del mundo una victoria,
a cambio de su vida en flor,
20 dando ejemplo de valor
y de nobleza meritoria.

Vuestra muerte dio una vida;
vuestro heroico valor,
fue aliento libertador,
25 de nuestra Patria oprimida,
y vuestra sangre vertida,
sirvió de riego fecundo,
para ofrecer al mundo
otra nación redimida.

30 Descansad ya, pues, hermanos,
que España está liberada
de aquella feroz manada
de los Borbones tiranos,
y vuestros conciudadanos
35 gozan de paz bienhechora
que vuestra acción redentora
deparó a los humanos.

Y ante vuestro pedestal
se arrodilla España entera,
40 la España liberal,
la humilde, la obrera,
la que es noble y sincera,
y os contempla y os venera,
como Gloria Nacional.

Els capitans Galán i García en un cartell de l'època

La poesia està dedicada als capitans de l'Exèrcit Fermín Galán Rodríguez i Ángel García Hernández, els quals van encapçalar una insurrecció en la guarnició de la província d'Osca el 12 de desembre de 1930, tres jornades abans de la prevista sublevació militar antimonàrquica, i que van ser afusellats dos dies més tard, després d'un consell de guerra sumaríssim. Quan s'instaura la Segona República quatre mesos més endavant, els dos militars es van convertir en herois i màrtirs del nou règim, a més de generar nombroses composicions literàries que homenatjaven la seua sedició, entre les quals van destacar un poemeta d'Antonio Machado i l'obra teatral de Rafael Alberti, *Fermín Galán*.

La primera notícia que es coneix del poema remet a un acte polític que els socialistes realitzen el divendres 29 de maig de 1931 amb motiu de les eleccions a Corts que es van celebrar nou dies després. Llavors, el pronunciament de Jaca acaparava molt de protagonisme en la campanya electoral; de fet, el dia abans les autoritats radicals⁵ republicanes locals van homenatjar tres joves vila-realencs que havien format part del regiment sublevat: Gonçal Molina Molina, Pasqual Vicent Toran i Joaquim Mata Elías.

El míting es va celebrar al saló Tàrrrega (desaparegut en l'actualitat, s'ubicava a l'avinguda de la Murà, molt prop de la Casa de l'Oli, i va ser un dels principals espais de cinema i teatre de la ciutat durant molts anys) per disposar d'una

De Villarreal
Míting Socialista

Con un lleno completo se celebró anoche en el Salón Tàrrrega un mitin que bien le pudiéramos llamar de afirmación socialista.

Presidió el acto don José Valls, quien presentó a los oradores, diciendo que el acto que se celebraba era puramente socialista.

JOEL PONZODA

Joven propagandista perteneciente a la juventud, lee una poesía del compañero Pascual Cabrera dedicada a los mártires de Jaca.

Orador y poesía fueron largamente aplaudidos.

Y animado por estos aplausos su autor, señor Cabrera, lee unas cuartillas en las que dice que los monárquicos de acuerdo con curules y frailes querían restaurar nuevamente al Borbon pero han fracasado por que Dios protege a la joven República.

Después de los consiguientes aplausos se levanta:

JOSE CORTINA

De la juventud socialista de Villarreal, el cual con la palabra un poquitin velada por la emoción del momento anuncia el programa y los propósitos de la naciente juventud Socialista de Villarreal que consistirá en conferencias de carácter cultural y termina recomendando a los jóvenes de Villarreal que se inscriban en las listas de la juventud naciente.

Aplausos a la buena voluntad del joven orador y hace uso de la palabra

Heraldo de Castellón, 30 de maig de 1931, pàgina 4

⁵ FONT PITARCH, Domingo J. i PITARCH FONT, Antoni. *Vila-real al temps de la República (1931-1936)*. Vila-real: Ajuntament de Vila-real, 2006, p. 35.

capacitat superior a la del Centre Obrer, i va estar presentat per José Valls, mestre i director de l'escola del centre. L'acte va començar amb el recitat del poema dedicat als màrtirs de Jaca per part de Joel Ponzoda, jove propagandista de la Joventut Socialista.

A continuació, el mateix Pascual Cabrera va prendre la paraula per a denunciar l'aliança entre monàrquics, capellans i frares per tal de restaurar el rei Borbó i el seu fracàs davant d'una jove República que, segons va dir, comptava amb la protecció de Déu. Seguidament, van intervenir també José Cortina, membre de la Joventut Socialista local, i Isidro Escandell, reconegut propagandista de València i diputat a Corts.

Formalment, es tracta d'un extens poema de quaranta-quatre versos octosíl·labs, a excepció de tres enneasíl·labs, amb rima consonant, entre els quals destaquen dotze versos que acaben en paraula aguda, pròpia d'una poesia popular i fàcil d'arribar a un auditori que, majoritàriament, estava poc instruït en convencions mètriques. Respecte a l'estrofa, no s'ajusta a cap model establert, ja que predomina la combinació aleatòria de *redondillas*, juntament amb una variant d'una *quintilla* i amb dues *cuartetas* que es complementen amb l'addició d'altres versos.

Pel que fa al contingut, l'estructura del poema es pot considerar circular o tancada, perquè s'inicia amb la consideració dels capitans com a "màrtirs de un ideal" als quals el poble plora i finalitza que són venerats com a "Gloria Nacional", és a dir, no hi ha una progressió temàtica evident. Tot i això, en la poesia es poden distingir dos nuclis argumentals; d'una banda, en els primers vint-i-un versos prevalen la pregària i la invocació pels sentiments de dolor i de pena que el sacrifici genera entre els seus compatriotes; així com l'admiració per la valentia de la seua noble acció. De l'altra, en els vint-i-tres versos següents s'emfatitza la recompensa de la seua rebel·lia, l'emancipació que va suposar, perquè va mostrar el camí per a aconseguir la llibertat, a més de recalcar la devoció i estima que els professa el poble obrer.

En les dues parts assenyalades, es pot apreciar com l'autor recorre a la simbologia religiosa per a reforçar el seu propòsit. Així, en l'inici del poema els oficials són presentats com a màrtirs i en el vers seté com a "antorchas de redención", la presència del foc pot entendre's com un acte de fe, com si la mort s'haguera produït en la foguera, ordenada per un poder totalitari o, fins i tot, inquisitorial. A més, reforça aquesta idea de martiri i de persecució la presència en els versos setze i dèsset de dos conceptes immaterials, essencials en el cristianisme, com l'ànima i la glòria. En la segona part, resulta encara més evident la presència de l'al·legoria religiosa, perquè en els versos 26 i 27 apareix la "sangre vertida" que es transmuta en aigua, "riego fecundo", que purifica i que dóna el fruit de la República. Sang i aigua són símbols evangèlics de les ferides de Crist, que s'intensifiquen en el vers 36 amb la presència del dogma cristià de la redempció.

Tot i la brevetat del comentari, són perceptibles algunes de les característiques de la seua poesia, com ara l'actualitat del tema tractat d'evident càrrega social; la intenció arengativa cap als oients, a la vegada que pedagògica i, fins i tot, festiva; amb un estil natural i espontani, allunyat d'enrevessades abstraccions; amb unes formes curtes i directes; amb influències del socialisme d'aleshores i de la simbologia cristiana.

Manuel García Candau

GESTIÓ I FONAMENTS DE LES COOPERATIVES CITRÍCOLES

Gestió i fonaments de les cooperatives citrícoles

Organigrama i funcionament

L'autoritat suprema d'una cooperativa citrícola l'exerceixen l'Assemblea General, composta per la reunió de tots els socis prèviament convocats, i, per delegació, el Consell Rector, que està compost pels membres següents: president, vicepresident, secretari, tresorer i set o més vocals, assistits per un executiu director o gerent.

Els socis tenen dret a intervenir i votar en l'Assemblea General sobre els assumptes exposats en l'ordre del dia i a suggerir o censurar qualsevol assumpte en l'apartat de precís i preguntes.

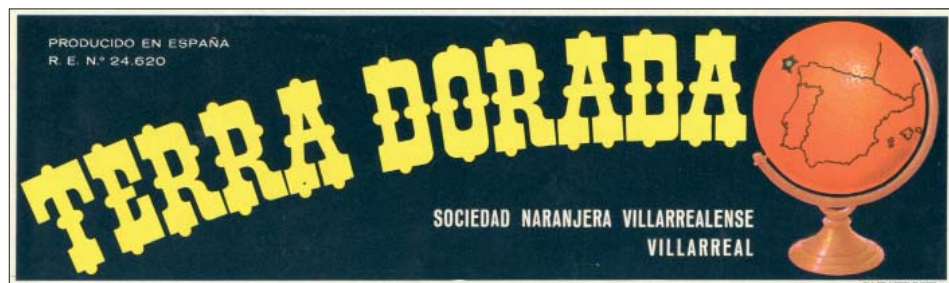
Tenen l'obligació d'aportar la part de capital que s'acorde segons la seua participació econòmica i de presentar totes les finques de la seua propietat, arrendament o parceria, cultivades amb les distintes varietats de cítrics, perquè la cooperativa comercialitze els seus fruits i els reintegre el producte net adquirit per aquests, després de descomptar totes les despeses que es produeixen durant el procés de recol·lecció, manipulació, exportació i venda.

El Consell Rector, assistit per un director o gerent, es compromet i realitza la recol·lecció, manipulació, exportació i venda de tots els productes que cultiven els socis.

En els estatuts de règim interior, les cooperatives tenen aprovats uns acords que regularitzen la distribució del producte net de les vendes entre els socis, segons la quantitat i la qualitat de la fruita aportada.

Generalment, quan entra la fruita al magatzem, se separen unes mostres de cada partida per a determinar els percentatges de les diferents qualitats establides, que solen ser de primera, segona, rebuig i grosses o punta de calibre. Actualment, les cooperatives que han augmentat el volum gràcies a ampliacions o fusions, en posseir major capacitat econòmica, s'han proveït d'unes màquines modernes que classifiquen la totalitat de la fruita dels socis i la separen per qualitats.

Una vegada la fruita al magatzem, ja classificada, es comptabilitza en els comptes dels socis i es procedeix a la manipulació i confecció en els diversos tipus d'embalatges, tot seguint les peticions de cada client i preparant les partides corresponents per a cada destinació.

A continuació, les partides confeccionades es carreguen en els vehicles que, generalment, envien els clients, en la seua major proporció camions frigorífics, i la fruita ix facturada amb destinació als diversos països europeus. Els últims anys, un grup d'exportadors i cooperatives també venen, principalment clementines, als Estats Units i fins i tot al Japó i a Corea del Sud. En aquests dos últims països, en pla de prospecció de mercats.

El preu de venda de la fruita, fa algunes dècades, s'establia de la manera següent: venda en ferm, concertant el preu a l'eixida de magatzem; compte i meitat, que consistia a repartir en dues meitats el producte net tret al mercat entre l'exportador i l'importador, i venda en consignació, que repercutia el líquid de la venda a favor de l'exportador, després de descomptar-se una comissió l'importador.

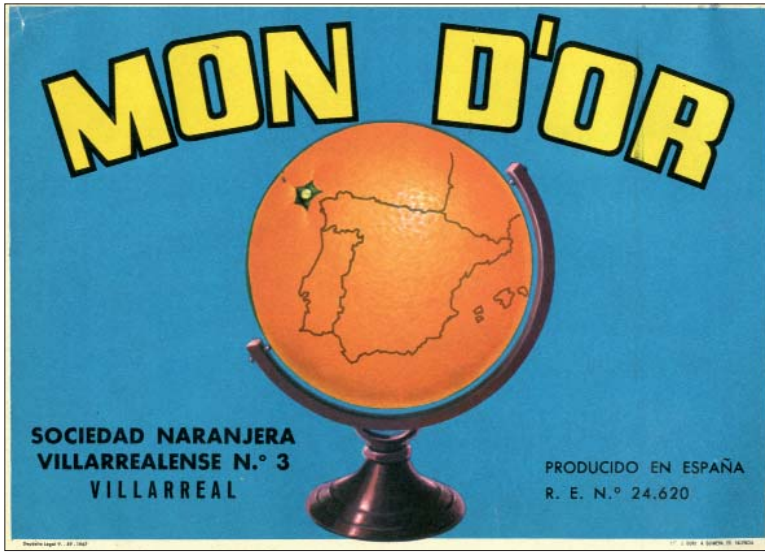
Després, va sorgir una altra forma de venda, propiciada per uns agents, que establits en les fronteres dels diversos països, principalment a Alemanya, creaven un preu mentre el vagó anava en marxa, segons la situació dels mercats de destinació.

Aquests ens comercials han tingut un gran desenvolupament en el negoci de la taronja, perquè tenen contacte amb molts importadors, alhora que amb diferents exportadors, i així poden satisfer la demanda diversa que s'hi genera. El producte que un exportador no posseeix, el té un altre i d'aquesta manera es completen les necessitats dels clients.

Actualment, es continua comercialitzant una reduïda quantitat de fruita de marques considerades d'elit en ferm i en consignació, i la resta es canalitza a través dels agents abans esmentats, amb la diferència que ara el preu s'acorda quan arriba la mercaderia als mercats, tenint en compte la qualitat a la seua arribada a destinació i la situació del mercat en aquell moment.

El principi de les cooperatives

Després del conflicte europeu de 1914 a 1918 l'economia provincial va quedar sumida en una gran crisi.

Des de finals del segle XIX, la Plana s'havia bolcat en el cultiu de la taronja, per la qual cosa des de 1916 va ser una de les zones on més es va notar la crisi. L'augment espectacular dels nolis, les dificultats del transport derivades de la falta de carbó i el bloqueig dels ports del Mediterrani fan que la taronja exportada el 1917 siga la meitat que el 1914 i que la importació de matèries fertilitzants, carbó –necessari per a elevar l'aigua dels pous de reg– i altres productes de primera necessitat comencen a escassejar.

Entre 1914 i 1918, emigren de la província de Castelló 29.970 persones amb destinació a França i al Nord d'Àfrica.

En tots els pobles de la Plana, la tensió social aconsegueix quotes extremes. Notícies sobre conflictes, esclats de violència i protestes populars o institucionals es repeteixen en les pàgines dels periòdics. Censuren obertament la incompetència del Govern davant de la gravetat de la crisi i exigeixen solucions. En aquest ambient, comencen a nàixer els sindicats agrícoles i les seccions de caixes rurals de crèdit.

Molts ciutadans, agricultors, van començar a creure que l'única solució, en aquests moments difícils i tristos, estava en el sindicalisme agrari. Aquest ofereix la possibilitat d'adquirir apers, màquines agrícoles i els adobs tan necessitats, plantes i la resta d'elements de producció i foment agrícola; establir una oficina per a la venda de les collites per a actuar amb vista a l'exportació; tenir força amb una federació de gremis agrícoles de cooperatives de consum i de producció; i assegurar les collites davant de qualsevol contrarietat mitjançant caixes de crèdit popular, federades les unes amb les altres.

El 1883, el pare Vicent va elaborar un reglament que tractava de donar impuls a un gremi de llauradors. Aquests primers estatuts van ser publicats l'any 1904 i la seua difusió

va permetre implantar una àmplia xarxa de sindicats agrícoles. El 1905, es creà una estructura coordinada a escala nacional i va ser a València on se celebrà entre els dies 10 i 13 de maig la primera Assemblea Regional. Aquesta Assemblea Regional va servir per a estructurar l'organització dels sindicats catòlics per mitjà de federacions regionals i per a emprendre una campanya de conscienciació de primer ordre mitjançant la implantació de cursets i xarrades sobre els problemes socials i la creació d'una estructura de la futura societat llauradora, partint de les característiques pròpies de cada poble, i es van fundar a la Plana els sindicats següents: el de Borriana, el 1905; Onda, el 1907; les Alqueries, el 1914; Vila-real, el 1919, etc.

El 1906, es promulga la Llei de sindicats agrícoles, per mitjà de la qual l'Estat prometia exempcions fiscals i altres facilitats, encara que no sempre les va concedir.

Almenys en teoria, els llauradors van trobar en aquelles societats una plataforma per a fer front a les repercussions negatives derivades de la cada vegada major integració de l'agricultura al sistema capitalista.

Van proporcionar les cooperatives una gran ajuda al xicotet agricultor? Va ser eficaç la seua tasca? Des d'una perspectiva general, situacions com les de la Plana van representar una certa excepció dins d'un món rural espanyol en què les cooperatives van ser poc actives i van fracassar amb gran facilitat. Segons fonts oficials, el 1910 hi havia 1.559 sindicats agrícoles a Espanya; 1.754, l'any 1917; 5.442, l'any 1924, i 4.266, l'any 1933. Però tot pareix indicar que l'existència d'una bona part d'aquests era fictícia. La majoria deixaven de funcionar al cap de quatre, deu o pocs anys després de la seua fundació.

Aspectes sociològics

Les cooperatives naixen de la *misèria* (en cursiva). Què vol dir açò? Simplement, que les cooperatives es creen quan l'economia fluïxeja.

Amb els cítrics ocorre com amb qualsevol altra de les branques de l'economia. Quan la demanda del mercat és bona, els preus són rendibles i el comerç privat paga a l'agricultor, ningú pensa a crear una cooperativa o entrar de soci en alguna ja existent. L'agricultor ven les taronges al millor postor, cobra el seu import i es dedica al cultiu dels seus camps.

Però a partir de l'any 1963, comencen les suspensions de pagaments i les fallides dels comerços exportadors de taronges. A Vila-real, suspén pagaments el comerç més important del moment.

Els agricultors se senten desprotegits i veuen en perill la possibilitat de vendre i cobrar

les seues taronges. Llavors es crea la necessitat de buscar altres mitjans per a defensar les seues collites i pensen a agrupar-se i crear cooperatives d'exportació citrícola.

Però, què ocorre quan el mercat està saturat, els preus van a la baixa, la taronja penja dels arbres i els possibles compradors no mereixen la confiança necessària per a poder pagar?

En aquestes situacions és quan naixen les cooperatives. Els agricultors comencen a buscar gent que es trobe en la mateixa situació. Estudien la manera de defensar els seus interessos i arriben a la conclusió que cal crear una cooperativa o associar-se en alguna de les que ja estan funcionant. I en aquest moment, comença la vida del llaurador com a cooperativista.

Com que la seua nova situació ha sigut motivada per la necessitat, al principi aguanten tots els inconvenients que suposa estar associats amb altres persones per a aconseguir el mateix fi que els ajude a tots.

Sorgeixen les primeres diferències entre els grans terratinents i els xicotets. Els primers no consideren just tenir els mateixos drets que els segons. Ells creuen que han de tenir més drets, per exemple, per a ocupar un seient en el Consell o Junta Rectora. En un principi, un home era un vot. Actualment, els vots ja es reparteixen proporcionalment a les aportacions econòmiques de cada soci. Com és lògic, en el cas d'aquests socis, per posseir major quantitat de finques, les quadrilles de collidors estan més dies recol·lectant les seues taronges, cosa que, a vista d'ocell, els xicotets consideren un privilegi per als grans. Gran percentatge dels socis es creuen que una vegada recol·lectada la seua collita ja tenen la campanya salvada, cosa completament incerta, ja que el principal motiu de ser del cooperativisme és protegir-se els socis entre si, ajuntant la collita de tots i repartint el seu producte entre ells, si bé es té en compte, en primer lloc (com ja s'ha indicat en un altre apartat), la quantitat i, en segon, la qualitat que aporta cada u, aquesta última d'acord amb les normes establides en el reglament de règim interior de l'empresa.

Majoritàriament, les cooperatives citrícoles estan formades per agricultors aliens a la vida comercial i administrativa de les empreses, causa per la qual necessiten proveir-se d'un equip comercial i administratiu, capitanejat per un gerent que siga de la confiança dels socis. Abans, més que ara, aquesta confiança havia de ser primordial, ja que per part de l'Administració no hi havia controls que certificaren els estats comptables i financers d'aquestes.

Actualment, part de les suspicàcies que podien haver-hi sobre l'honradesa i la fidelitat dels administradors i de la gerència, està salvada perquè és preceptiu realitzar auditories quan una entitat aconsegueix un cert nivell econòmic. Ara es busca en el gerent la perícia i l'eficàcia en el terreny comercial.

Algunes cooperatives, en el passat, van fallar en el seu desenvolupament, per faltar-los la persona experta que els dirigira i que no van obtenir per falta de mitjans econòmics per a pagar un salari que compensara la gran dedicació i l'estrés que comporta aquesta gestió.

Les picabaralles o debats que es generen entre els socis de les cooperatives quasi sempre són motivats per la defensa dels seus interessos. Els uns defenen més la part econòmica (el preu de la fruita); els altres, la part social (els jornals dels treballadors que també solen ser socis). També solen haver-n'hi per a aconseguir el poder per a seure en la taula de la Junta Rectora i influir generalment a favor dels seus interessos personals, abans que pels generals dels socis. Aquest tipus de socis, per al bé de les cooperatives, no solen ser majoria.

Hem relatat un poc el que són per dins les cooperatives, des d'un punt de vista sociològic, però reflexionarem en general sobre quins avantatges i quins inconvenients tenen les cooperatives enfront del comerç privat.

Avantatges:

La unió fa la força i açò és veritat. El soci d'una cooperativa té assegurada la recol·lecció de la fruita i el cobrament (el preu ve condicionat per la situació de mercat, per la qualitat del producte que s'ofereix i per altres factors circumstancials). Si ocorre qualsevol desgràcia climatològica o de qualsevol altra índole, el mal es reparteix proporcionalment i mai s'arriba a un desastre personal total. Els resultats favorables o desfavorables d'estar associats s'han de valorar al llarg d'una mitjana d'uns deu anys. Personalment no conec cap agricultor cooperativista que s'haja arruïnat. Al contrari, sé de molts que han augmentat el seu patrimoni amb la compra o transformació de noves finques.

Desavantatges:

Un bon agricultor que cultive bones taronges de qualitat i varietats d'última generació, pot ocórrer que en una campanya qualsevol, a causa de circumstàncies no previstes, poguera vendre el seu fruit a millor preu en el mercat lliure que al que li puga resultar en la cooperativa. Aquest és, al nostre parer, l'únic inconvenient que pot tenir per estar associat i només d'una manera esporàdica.

Fins a l'any 1971, les cooperatives van viure letàrgiques, lluitant per la supervivència però sense coordinació entre si. En aquesta època i a causa de la crisi, hi havia unes quotes d'exportació que repartia el Comité de Gestió per a l'Exportació de Cítrics, organisme semioficial, en el qual manava, en primer lloc, l'Administració, que tenia dret a vetar tots els acords que creia convenients, i, en segon lloc, el comerç lliure, per tenir notable majoria. Totes les setmanes es programaven unes quantitats de fruita per a exportar als països de la Comunitat Europea, que es repartien percentualment sobre el volum del que s'havia exportat durant la campanya anterior. Com a mínim i per a poder contractar una unitat de transport, se li concedia a cada empresa 12 tones de quota. Aquest sistema per al comerç lliure no tenia problemes, perquè si era un exportador xicotet, comprava la quantitat de taronja que li requeria la seua capacitat d'exportació i tenia com a avantatge que en anar contingentada la fruita oferida, el preu al camp baixava. Però les cooperatives de nova creació, com que no tenien antecedents històrics d'exportació, es trobaven que només podien exportar 12 tones setmanals i tenien tota la producció dels socis compromesa. Aquest sistema creava grans problemes a les cooperatives i als citricultors en general, perquè per un costat no s'atreuen a crear noves cooperatives alhora que el preu en el camp queia en picat per l'escassa demanda que es generava, en estar contingentada l'exportació.

L'any 1971, es va celebrar el Primer Seminari sobre els Cítrics, en el qual Francisco Santamaría va sostenir un debat amb Pedro Monzonís, que en aquella època ocupava un dels primers llocs en el rànquing de l'exportació de cítrics.

Santamaría va defensar molt bé les cooperatives i els va augurar un bon futur. En canvi, Monzonís les va atacar i va atorgar tot el mèrit del desenvolupament de la riquesa citrícola al comerç privat, que amb el seu coratge i valentia havia obert els mercats europeus al consum de la taronja. Açò no era mentida i així s'havia produït en els principis del cultiu dels cítrics destinats a la comercialització. Per al comerç privat aquests començaments van significar l'acumulació de grans fortunes i també la fallida per a alguns. Però ja vivíem en una altra època i la competència internacional havia motivat la crisi.

L'assignatura pendent que tenen i encara continuen tenint un percentatge de les cooperatives era i és la seua magnitud. Aquest fenomen es dona principalment a la província de Castelló, que arrossega una tradició històrica d'agrupació de segments socials afins en idees polítiques, religioses, etc. Les cooperatives van nàixer en el si de grups afectes a la religió catòlica. Congregacions de joves catòlics, cercles d'estudi d'Acció Catòlica, etc. En el llenguatge del carrer sempre s'ha dit que cada grupet munta la seua capelleta, en compte de muntar entre tots una catedral. I aquest és el resultat de tanta quantitat de xicotetes cooperatives, fins al punt increïble que un poble com Artana ha arribat a tenir fins a cinc cooperatives cítriques; Vila-real, cinc; la Vall d'Uixó, cinc; Betxí, sis; les Alqueries, cinc; Moncofa, quatre; Onda, dues; Torreblanca, dues; Nules,

set; la Vilavella, una; Almassora, dues; Borriana, tres; Castelló, vuit, i Vinaròs, una, totes aquestes, com hem dit anteriorment, citrícoles. La primera fusió que es va realitzar a la província, va ser a Nules i en la dècada dels anys seixanta. El pioner va ser Romero, que va aconseguir reunir en una a quatre de les cinc existents en aquell moment a la localitat.

Per a poder aconseguir noves fusions o absorcions, han hagut de passar molts anys fins que, a partir de la dècada dels anys noranta, se n'han realitzat algunes bastant importants a les Alqueries, Vila-real, Castelló, Betxí, Artana i s'està treballant en altres localitats. El pes d'aquest treball d'agrupar voluntats i interessos, l'està portant la Unió de Cooperatives del Camp de Castelló, amb els seus dirigents i tècnics al capdavant i aprofitant la nova crisi que pateixen els cítrics.

El fet de crear cooperatives grans té molts avantatges, però també alguns inconvenients que tractarem d'analitzar.

És avantatjós perquè es redueixen les despeses generals, es pot oferir una gamma més àmplia de productes quant a varietats, qualitats i envasaments. S'aconsegueix més

respecte davant de les grans firmes compradores i es pot parlar amb aquestes amb més autoritat. També és favorable per a obtenir millors preus en les compres de materials per a la confecció, així com per a tenir més veu dins de les organitzacions comercials en què estan enquadrades, i també davant de l'Administració pública. També és més avantatjós per a poder percebre subvencions de la Unió Europea i poder dotar-se d'instal·lacions de maquinària modernes i de naus industrials més grans.

Quants als desavantatges, podem adduir que com més gent més difícil és arribar a acords, però açò se supera si les propostes que fa la direcció són sensates i de sentit comú alhora que favorables per als socis. Un altre desavantatge que sempre hem detectat és que, com que la cooperativa es compromet a vendre tot el producte dels socis, si té molt de volum, encara que dispose d'una excel·lent infraestructura, es veu obligada a exportar sense parar, a un ritme de vegades desenfrenat, per a poder traure tota la fruita i, òbviament, no podrà evitar tenir a la venda fruita en períodes de temps en què el mercat presenta apatia i, en conseqüència, els preus són baixos. També veiem dificultat quan els temporals climatològics, bé siga pluja, fred, vent o pedra, facen malbé la fruita. En aquests casos el que més té més perd.

Sospesant la part favorable i la desfavorable, no sabem exactament a quina conclusió arribaríem, però la veritat és que no es pot anar contra el signe dels temps i en aquesta activitat com en altres econòmiques, la tendència és muntar grans empreses i per aquest camí van les cooperatives per a no quedar-se desplaçades.

Situació actual

Algunes varietats de cítrics ja no es cultiven per haver sigut superades per altres de millor qualitat. A més, cada dia els consumidors exigeixen productes més ecològics. Les normes d'exportació són les mateixes, excepte que per a la Comunitat Europea ja no hi ha controls de qualitat previs a l'exportació.

La ponència que es va llegir en el Primer Seminari Cooperatiu, celebrat l'any 1971, estava pensada amb gran visió de futur i quasi totes les peticions que es demanaven en les conclusions s'han materialitzat. Ja no hi ha cap restricció a les exportacions. Els excedents que es produeixen són subvencionats per la Unió Europea. El transport s'ha modernitzat i s'han reemplaçat els vagons d'eixos intercanviables per camions frigorífics moderns. Moltes cooperatives s'han fusionat o s'han absorbit i han creat noves entitats modernes i amb volums d'oferta competitiu enfront dels receptors del producte. Els mercats exteriors són estudiats minuciosament i les cooperatives cada dia tenen més capacitat d'adaptació a les seues exigències i subministren el producte més ecològic i

amb millor adaptació a la continuïtat d'enviaments i la presentació d'embalatges, etc. Les anomenades begudes ataronjades han millorat en la seua presentació i composició, i han augmentat el percentatge de suc natural afegit.

En l'època en què es va celebrar el Seminari, les cooperatives estaven enquadrades administrativament en el Sindicat de Fruits i Productes Hortícoles. Quan es va establir la democràcia a Espanya, els sindicats verticals van ser anul·lats pels nous governants i en el seu lloc van sorgir les associacions professionals. Actualment, les cooperatives citrícoles estan agrupades dins d'aquest tipus d'associacions d'àmbit provincial, autonòmic i nacional.

10

Fèlix Quirós Candau

LES MANXETES ALS POUS I LES SÉNIES DE VILA-REAL

Pou del Molló. Única manxeta que té aigua per filtracions del reg

Les manxetes als pous i les sènies de Vila-real

El rei Jaume I el Conqueridor pensava fundar Vila-real en part del terme municipal de Borriana, en la zona que era el secà d'aquesta ciutat, amb els límits que marcarien el que seria el futur terme municipal de Vila-real. El pare Ramón de María, CD, en *El Repartiment de Borriana i Vila-real*, ho explica així:

Desde la acequia mayor de Burriana, hacia arriba, mirando a dicha población; (Vila-real) de aquí, siguiendo la linde del término de Burriana con el de Nules; de aquí hasta Lantigor, llamado Misquitella, que está hacia Bechí; de aquí hasta el mojón cubierto del montecito en el cual hay una piedra señalada; y de aquí hasta río Millars.

El terme de Vila-real era tot secà, ja que el regadiu de Borriana era des de la séquia Major de Borriana cap a la mar.

Perquè la nova vila progressara i tinguera una agricultura rica el rei Jaume I, el 12 de maig de 1274, acorda la construcció d'una séquia, la que coneixem com a séquia Major, com a conseqüència es va plantar l'horta que tots coneixem avui i es quedà com a secà la part oest de Vila-real, el cultiu de la qual consistia en garroferes, oliveres i vinyes.

Entre finals del segle XIX i principis del XX es realitza una gran transformació en el secà de Vila-real, açò es deu al fet que uns homes que podríem anomenar aventurers, perquè d'una gran aventura es tractava, es van encabotar a perforar la terra per a buscar aigua amb uns mitjans molt rudimentaris per a perforar la roca, pics, pales, maces de ferro i una ferramenta fonamental, es tractava d'una espècie de maça de cinc o sis quilos que acabava en els extrems amb dos puntes esmolades (espècie de pic miner), amb la qual es perforava el pou quan el terreny era moll, com ara gravetes, cudols, argiles, etc.

Les Bassetes

Pou de Mingarro

també anomenat terreny d'al·livió. Quan es tractava de roques de molta duresa s'empraven les barrines, l'explosiu emprat era la pólvora, que havia de ser adquirida sota el control de la Guàrdia Civil. S'usava pólvora perquè era més fàcil de controlar la voladura, sense danyar l'estructura de les parets del pou. Els barrinadors eren gent especialitzada, igual que els que picaven amb aquelles maces de dos pics anteriorment descrites per a una perfecta construcció del pou. Quan s'arribava a una certa profunditat i no es trobava aigua, en algun pou feien galeries. Aleshores buscaven l'aigua més enllà de la perforació feta; aquest sistema, en algun cas, va donar el resultat desitjat.

Quan la perforació avançava en la boca del pou, s'instal·lava un cabrestant amb una corriola i un cable en el qual es posava una cistella per a pujar i baixar els pouers i la runa que es produïa. Els primers pous que es van fer eren de forma ovalada. Açò no era un capritx de disseny, sinó una necessitat pel sistema d'aspiració de l'aigua que en aquells moments es tenia. Ara descriurem, de manera superficial, el funcionament d'aquest

Pou de Mingarro

mecanisme per a elevar l'aigua. En la part superior del pou, és a dir la boca, s'instal·lava un enreixat en el qual es muntava un cigonyal com el que fa girar els pistons d'un automòbil, connectat a un motor de vapor normalment alimentat per corfes d'ametles, carbó o un altre combustible que feia girar el cigonyal. A aquest se li unien dues o tres barres de ferro (segons la potència del motor) i ja, a sota del nivell de l'aigua, se li acoblaven uns xupladors que per la rotació del cigonyal feien elevar l'aigua a un tub i aquest la conduïa fins al tub que l'abocava a l'aragall que la distribuïa a les finques. Més tard ja es van inventar les bombes verticals i els pous es van fer circulars. No ve al cas parlar d'elles ni de les modernes en aquest article.

Ara veurem per què aquells primers pous havien de ser ovalats. Com hem dit els xupladors estaven submergits dins l'aigua i portaven un cilindre i un émbol o pistó i en aspirar succionava l'aigua cap amunt, però aquell émbol o pistó no portava segments, també anomenats cèrcols, com els pistons d'un cotxe, sinó una corda de cànem enrotllada que feia el paper dels segments moderns.

El maquinista havia de baixar fins a l'aigua del pou i revisar les cordes dels xupladors, ja que quan es desgastaven perdien pressió i calia reposar-les. Per a baixar al pou, aquest havia de tenir una escala i per això havia de ser ovalat. Molt prop de l'aigua, en

Pou Mano a Mano

la part més ampla de l'oval, de paret a paret, de forma transversal es feia un arc de rajoles i ciment ràpid, l'arc dividia l'oval en dues parts iguals, en una d'aquelles dues parts des de l'arc a la paret es feia una plataforma de rajoles i ciment ràpid anomenada *petxina*, ja que per la seua lleu curvatura per a poder tenir més resistència i forma semiesfèrica se li pareix a una clòtxina. Encara avui estan en servei en distints pous. A aquesta plataforma se li unia una escala de ferro per a poder treballar dins de l'aigua. Des de la petxina es començava a construir, per obrers especialitzats, l'escala fins a arribar a la superfície.

El primer pou que es va contruir va ser realitzat per Carles Sarthou el 1876. El primer pou que va subministrar aigua a la població de Vila-real va ser el pou de Fidelo. D'aquest pou de 43 m de profunditat, i que ja funcionava l'últim terç del s. XIX, s'extreia l'aigua amb un cabrestant amb dues manetes mogudes a braços, l'aigua es venia per cànters (*Font* núm. 9, Fèlix Quirós Candau). El primer pou que es va constituir en societat de reg va ser el Madrigal, més conegut com els Atrevits, per la gesta, l'11 de desembre de 1898 amb

Pou del Manantial

60 m de profunditat. A partir d'aquella data es va començar a perforar la terra per a fer pous nous. El pou d'Amorós va ser el primer que va portar aigua a les cases a través de canonades. La seua inauguració, acompanyada d'una gran festa, es va celebrar el 7 de juny de 1899. L'any 1992 n'hi havia en el nostre terme municipal 86, sense comptar els de les

Alqueries. La profunditat d'aquests pous està entre el més profund, el Manantial amb 105 m, i el menys profund, la Igualtat amb 35 m. Encara que la majoria oscil·len entre els 50 i 70 m.

Pou d'Amorós

Després de la construcció d'aquests pous, es van transformar les finques per a plantar tarongers, i amb això la xarxa de reguers per a portar l'aigua a les finques transformades. Amb la construcció dels reguers, va aparèixer un aparell que només es va fer servir a Vila-real, excepte a la partida del Boverot d'Almassora, en què la majoria de propietaris eren de Vila-real. Parlem de l'epicentre d'aquest article **les manxetes**. *Manxeta* va ser el nom que els agricultors van donar a unes bombes aspiradores d'aigua mogudes

manualment (manxar) per una espècie de braç que feia pujar i baixar l'èmbol en la part submergida en l'aigua per a aspirar-la per un tub i eixir per una espècie de canaleta, des d'on els agricultors omplien els cànters o els poals per a donar de beure als animals, en algunes d'elles hi havia un pot ple d'aigua per a encebar-la si tenia alguna fuga la vàlvula de retenció, quan algú usava l'aigua el tornava a deixar ple (la gent era seriosa).

La part superior de la bomba (la que veiem a les fotos) era de ferro colat. Aquest és un ferro molt mal-leable per a la fosa però molt trencadís i, per això, amb un colp fort es trencava. Cada pou posava les manxetes en llocs estratègics, és a dir, en llocs en què se'n pogueren beneficiar la majoria dels socis. Molts pous en van instal·lar dues o tres. Tenint en compte el nombre de pous, hi havia una quantitat molt elevada d'aquestes, agricultors majors em comenten que podia haver-n'hi més de cent cinquanta. El Sindicat de Regs en tenia en uns quants camins de l'horta trenta, segons la informació que em dóna Manolo Rubert, oficial del Sindicat de Regs. En l'actualitat no en queda cap, totes han sigut robades. El Sindicat de Regs està restaurant les que hi havia però sense la bomba (les robarien novament), com la que veiem en la fotografia del camí de Sant Jordi. Aquestes donaven un servei d'aigua perquè els agricultors polvoritzaren.

Pou del Manantial

Camí de Sant Jordi

Felicite el Sindicat de Regs per aquesta decisió; ja que a més de prestar un servei, seran un testimoni del passat. Aquestes manxetes es fabricaven a Vila-real, en una fosa que hi havia al costat del Trinquet Municipal i les muntaven a Bombas Claramonte. Supose que en algun altre taller de construcció de bombes verticals que hi havia a Vila-real també les muntarien.

Les manxetes eren respectades per tots, fins que han canviat els temps en el quals tot val, i ací em ve al pensament el que em deia una vegada un amic parlant sobre la justícia, -no veus que l'esfinx que representa la justícia porta una bena als ulls-, tots sabem el que simbolitza, però si reflexione pense: "tindrà raó el meu amic?" Amb la facilitat amb què es trenca el ferro colat, i si no fóra fos les arrancarien de qualsevol manera. De més de cent cinquanta manxetes que hi havia, amb la inestimable ajuda del policia local de Patrimoni Vicente Climent, n'hem pogut localitzar sense destruir divuit. Les he fotografiades totes perquè si les roben per a vendre-les com a ferralla, quede testimoni de com eren i quin paper tenien.

Pense que algun lector dirà "a prop del meu hort o maset n'hi ha una que no l'han posada", demane disculpes. A pesar que hem recorregut el terme municipal, sempre n'haurà quedat alguna d'amagada que no hàgem trobat. Però el que volem aconseguir amb aquest article és que siga testimoni d'un aparell que quasi ha desaparegut i, per desgràcia, desapareixerà del tot. Quedarà només per a la història.

Pou de la Progressiva

Finca de les Mussoles

Sant Pere

Purificació – Barsaga

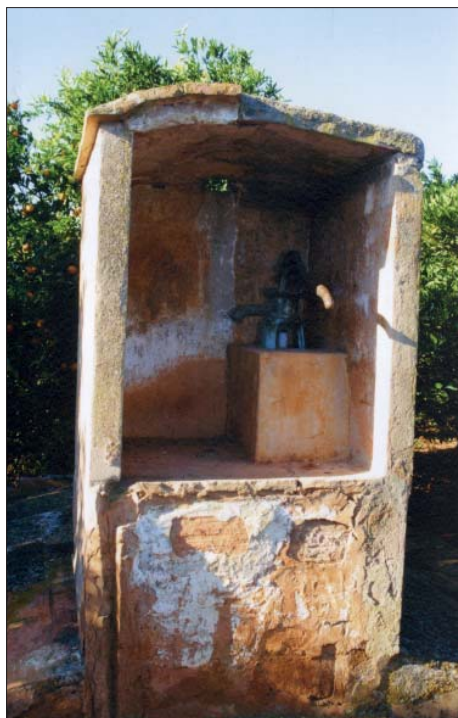
Saera

Naranjo

L'Ebre

L'Ebre

Polo

Pou de l'Esperança

Sant Cristòfol

Ernest Peset Vargas

VICTORIA CALZADA: UNA DONA BURGESA DEL SEGLE XIX

Victoria Calzada: una dona burgesa del segle XIX

1. Introducció

La figura de Victoria Calzada és la d'una dona burgesa que combina el perfil tradicional de la vida quotidiana amb la part innovadora de la seua vida comercial. Ella serà l'encarregada familiar de mantenir l'estatus social i el renom quan mor el seu espòs Pedro Benedito. Ho aconseguirà mitjançant la vida familiar, amb els matrimonis dels seus fills, i mitjançant la vida comercial, amb una gestió patrimonial que augmentarà les seues terres i immobles. L'objectiu final de les dues coses era aconseguir elevar l'estatus social familiar d'una burgesia comercial emergent a l'entrada del segle XIX.

Així doncs, el matrimoni compost per Pedro Benedito i Victoria Calzada és de tipus burgès. A continuació, indicarem quines són les característiques i demandes que configuren aquesta burgesia.

Els principals factors per a comprendre la seua configuració, transformació i consolidació vindran donats per dos fets. El primer, el sistema financer local, en el qual prestaven diners o terres i recollien beneficis. El segon, la gestió del govern municipal en el qual feien de portaveus a l'Estat sobre les demandes de millora per a les seues localitats. En la pràctica, es consolidaran gràcies als ressorts del poder, en què faran de mediadors socials. Aprofitant aquesta tasca, vertebraran l'espai urbà i trauran rèdit econòmic en augment de patrimoni. Així és com es configura una burgesia capitalista, de perfil empresari, que es convertirà en patrona o gran propietària de recursos a canvi d'una lleialtat guanyada gràcies als favors¹.

Un altre focus d'estudi d'aquest article és sobre història del gènere. Així comprovem com era la dona del segle XIX, els seus hàbits socials i de vida domèstica: “si se admitía la participación de las mujeres en las formas de sociabilidad cultivada, era esperando que se comportasen como anfitrionas amables, que desplegasen elegancia y buenas maneras sin dejar de mostrarse discretas, y dominasen el arte de la conversación sin poner nunca en evidencia a sus contertulios con sus conocimientos”². Per tant, les noves *llibertats* que dona la Il·lustració ofereixen pocs canvis reals.

¹ PONS, Anacleto i SERNA, Justo. “La mediación interesada. La burgesia comercial en la Valencia del siglo XIX”. *Cahiers de la Méditerranée, Bourgeoisies et notables en Méditerranée*, núm. 46-47, 1993, p. 53-66.

² BOLUFER PERUGA, Mónica. “Del salón a la asamblea: sociabilidad, espacio público y ámbito privado (siglos XVII-XVIII)”. *Saitabi: revista de la Facultad de Geografía i Història*, núm. 56, 2006, p. 121-148.

Per tant, la dona de l'elit tenia estudis i coneixements, però cal recordar que hi ha una educació diferenciada de sexes. A elles, generalment, se'ls ensenyava a llegir i a escriure, breus coneixements matemàtics i aritmètica, geografia, doctrina cristiana i, finalment, labors (cosir). Aquesta dada sobre els estudis i l'escolarització femenina serà un dels canvis positius que viu la dona. Cal recordar que l'analfabetisme entre la població era de taxes molt grans, però amb aquest pas va donar lloc a lluitar contra el problema esmentat. També cal dir que no totes les classes socials podien arribar a aquesta escolarització i seran les classes acomodades les que hi tindran accés, ja que una xica de classe més modesta no podia, bàsicament per l'economia de sa casa. Així doncs, aquesta mesura pal·liaria relativament l'analfabetisme al nostre país.

Aleshores, es pot comprovar com la dona, des de ben petita, ja estava encarada per a l'àmbit domèstic i per a criar els fills. Ella era l'encarregada de dur a terme el bon funcionament de la casa en tots els àmbits que van des de la comptabilitat domèstica fins a procurar la criança dels fills.

L'estudi d'aquest article se centrarà en la manera amb què afronta Victoria unes tasques que no són pròpies d'una dona del seu temps. Ella s'introdueix en el món comercial marcat pel masclisme i es guanya el respecte dels corresponsals del seu marit mitjançant el seu treball i la seua dedicació. També ens centrarem en la seua vida quotidiana, on es farà i s'incidirà en la importància que tenen els matrimonis dels fills per al futur d'aquests. Sobretot, el que més li importava era guanyar amb el temps una major quota de poder en la burgesia.

2. Context històric

La vida de Victoria Calzada Diego té lloc en el primer terç del segle XIX en un moment en què Espanya està en convulsió i en un constant canvi tant en la seua vessant política com també en l'econòmica i social.

En l'àmbit polític, a l'inici del segle és quan esclata la Guerra de la Independència entre els partidaris del rei Ferran VII i els *afrancesats* de Josep I. Durant aquesta guerra és quan es redacta i es promulga la Constitució de Cadis de 1812, que ofereix un punt de vista aperturista en algunes de les seues matèries amb l'abolició de la Inquisició. Però tot aquest entramat de sistema constitucionalista s'esfondra quan arriba el rei Ferran VII i torna a instaurar l'absolutisme. Aquest període és de revenja enfront dels liberals i el fet de no restablir l'adversa situació econòmica va propiciar, l'any 1820, el pronunciament militar de Riego. L'arribada del Trienni Liberal fins a 1823 va fer que es produïren canvis constitucionalistes, però el rei Ferran VII va tornar a instaurar l'absolutisme en l'anomenada Dècada Ominosa. Amb la tornada de l'absolutisme no es va aturar

la convulsió política del sector moderat, la qual cosa va desencadenar en un manifest de suport al regnat de Carles, germà del rei Ferran. En els anys següents continua aquest malestar amb Ferran per part dels més conservadors i es promou la guerra dels Malcontents a Catalunya, que s'expandeix pel País Valencià i pel País Basc.

Tota aquesta intranquil·litat continua agreujant-se més amb la mort de Ferran VII el 29 de setembre de 1833, que dona inici al regnat d'Isabel II amb la regència de sa mare Maria Cristina en ser menor d'edat. Açò va propiciar la primera guerra carlista entre els partidaris de l'infant Carles i els isabelins. L'any 1834 va sorgir a Espanya una epidèmia de còlera que va afectar molta població espanyola i va causar una alta taxa de mortalitat.³

Fins ací s'ha fet un breu repàs històric a la situació política del primer terç del segle XIX en l'àmbit estatal. Ara profunditzarem en l'aspecte econòmic i social que es dona en aquest període.

La transformació econòmica i social amb la fi de l'Antic Règim va fer que s'iniciara l'imparable ascens del capitalisme. Aleshores, la terra (camps de collita, horts, etc.) serà una font de poder social que donarà auge, per exemple, a la formació d'una petita burgesia agrària en les comunitats locals (com veurem que és el cas de la família Benedito). El capitalisme agrari es va construir enmig d'enormes resistències davant l'arruïnada i vella aristocràcia. Les novetats se centraven en l'expansió de mecanismes de mercat, noves formes de jerarquització social i econòmica o també un nou accés a la producció.

Una altra mostra d'inestabilitat del moment fou el canvi de preus que sofriren les diferents mercaderies. És a dir, depenent del moment històric i polític, a més del període d'entreguerres, hi havia productes que variaven la seua cotització en el mercat, cosa que provocava la pujada o baixada de preu.

Per tant, en l'àmbit de l'economia i l'agricultura, el seu estat variarà pels efectes de les guerres i disputes internes que va patir Espanya en aquest terç del segle XIX, fet que afectarà els preus. Amb la introducció del capitalisme també es veuran modificades les relacions entre les diferents classes socials, canviaran les seues condicions i serà aquesta petita burgesia local qui més aprofitarà el canvi per a adquirir terres (la qual cosa comportarà una font de poder). Finalment, tindrà lloc l'obertura de mercats que flueixen, no únicament a Espanya, sinó a tot Europa i entre els països de les dues ribes del Mediterrani. Açò suposarà que es potencie un nou marc de comerç amb la fi del sistema de l'Antic Règim, encara que tots aquests canvis no seran fàcils d'implantar per la discordança d'una esgotada aristocràcia que conjuminava per continuar el mateix sistema.⁴

³ *La gran transformació 1790-1860*, en *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, volum 6, p. 366-372.

⁴ MILLÁN, Jesús. "Les societats agràries a l'època de la revolució". *La gran transformació 1790-1860* en *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, volum 6, p. 118-137.

3. Primers anys de Victoria

Victoria Calzada Diego naix l'any 1797 a València en una família de l'elit valenciana. Els seus pares són Tomàs Calzada i Vicenta Diego, que van tenir, a banda de Victoria, tres fills més. Aquest són Vicenta, Tomás i Pepe. De tots tres destaca la seua germana, que es casarà amb el militar Carlos Ulmann l'any 1819 (governador militar i polític de Peníscola en aquell moment).

La seua fitxa de la Intendència de Policia ens parla de quina aparença física té, amb una estatura alta, de cabells castanys, ulls blaus, etc. (document 1). La descripció que ens fa és de quan ella té trenta anys, però aquestes característiques les recollia des de ben petita.

Document 1

També destaca la formació i l'educació que rep, segurament, des d'una escola religiosa on ja la preparaven per a fer les coses pròpies del seu sexe. Així es com veiem que va adquirint coneixements per a ser posteriorment una dona amb una gran facilitat de sociabilitat i de saber estar, sense oblidar la seua tasca domèstica.

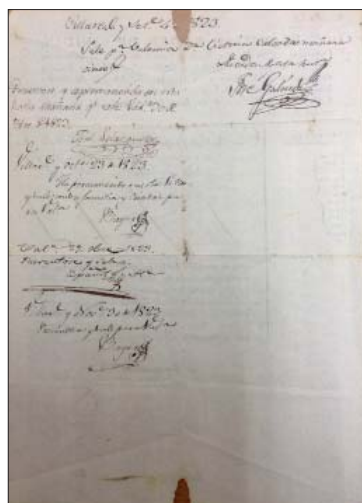
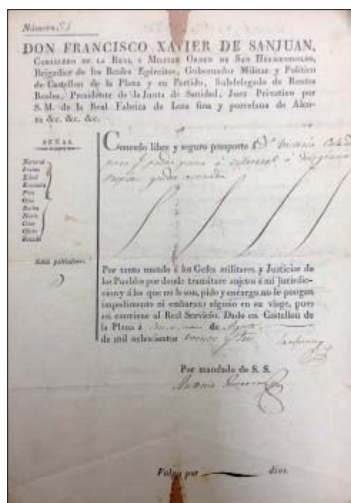
Per tant, Victoria deuria moure's pels cercles de l'elit de la València del segle XIX i per aquest motiu degué conèixer el seu futur marit, que estudiava a València i hi creà les seues relacions de treball.

4. La vida quotidiana d'una família burgesa

La correspondència que es conserva en l'Arxiu Municipal de Vila-real, en el fons de la família Benedito, és la base documental d'aquestes pàgines. Es tracta del fons documental familiar de Pedro Benedito Dufaura.

Pedro Benedito Dufaura i Victoria Calzada Diego es van casar a principis de la dècada de 1810. En aquell moment el comerciant Benedito és membre del patronat de comerç de Vila-real i controla l'abastiment del mercat comarcal. Per herència familiar posseeix un gran nombre de terres en tot el terme de Vila-real. Pedro Benedito és el clar exemple de l'ascens de la burgesia terratinent. Com a terratinent es dedica a l'arrendament de les propietats rústiques i urbanes. Els seus arrendadors són llauradors locals, que pagaran una quota fixa monetària o bé amb una part del producte. Aquesta activitat com a gran propietari és el resultat de la seua dedicació comercial. L'entramat dels seus contactes mercantils no només serà en el mercat de Vila-real, sinó que també es mourà pels pobles de l'interior de les comarques de Castelló per a negociar productes agraris nous, que tenien un bon mercat (garrofes, cànem, seda). Fins i tot controla amb Andrés Reclús de Vinaròs el mercat interior i exterior de l'agricultura comercial del Baix Maestrat, i importa i exporta productes del fluid mercat mediterrani.

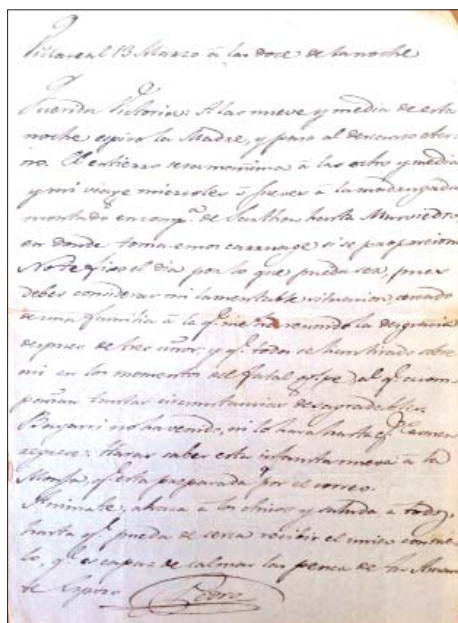
Tota aquesta activitat mercantil es fa present en la complexa comptabilitat comercial. Fins a la mort de Pedro, la seua dona viu aliena a l'activitat mercantil de la família. Es dedica a la casa. Controla la vida domèstica. Pocs anys després del seu matrimoni van tenir el seu fill major, Manuel Benedito Calzada, amb el temps, reconegut polític del partit liberal que serà diputat en les Corts Generals en diverses legislatures, i reconegut escriptor romàntic. A més de Manuel, el matrimoni va tenir dues filles, Anita i Victoria.

Document 2

El matrimoni fa la seua vida per separat. Pedro viu a Vila-real per raons de treball i perquè havia de tenir cura de sa mare, Carmela Dufaura, mentre que Victoria viu a València on té cura dels seus fills i es preocupa perquè tinguen la millor educació per al seu futur. Aquesta separació física (que no sentimental) no feia que els dos perderen la relació; n'hi ha, de fet, un gran nombre de correspondència entre els dos, en la qual Pedro li contava normalment els assumptes que li preocupaven de la tasca de comerç i Victoria li explicava com estaven els fills i qüestions quotidianes familiars. És a dir, la parella té clares les seues quotes de responsabilitat.

La correspondència entre el matrimoni és assídua. Normalment Victoria li comenta la comptabilitat de la casa, la tasca amb els fills, com es viu el moment històric a València i la salut de sa mare Vicenta. Mentre que Pedro, generalment, li conta com va el negoci i algunes

Document 3

difficultats que troba. També li escriu per a preguntar pels estudis i comportament de Manuel i les dues filles. Encara que un dels temes de què més parlaran entre els anys 1823-1826 serà sobre la salut de sa mare i la d'ell pròpiament. En diferents escrits comprovem com la salut de la mare de Pedro anava afeblint-se fins que el 13 març de 1826 mor Carmela Dufaura. En el document 3 podem veure com li conta ell mateix el moment de la mort.

La mort de la mare de Pedro el va afectar molt i en la carta que li envia a Victoria així ho reflecteix. Dóna les gràcies pel suport dels seus amics més íntims com són Sarthou i Bayarri, que l'acompanyen a Morvedre. Però aquest no va ser el colp més fort que rebria el matrimoni l'any

1826. Amb la mort de la mare de Pedro Benedito vingueren uns mesos complicats per l'estat de salut que patia Pedro. Aquest patiment es fa patent en una correspondència contínua. Pel mes de setembre mor Pedro. És en aquest moment quan la vida de Victoria canvia totalment i ha d'encarregar-se també de la vida comercial que portava el seu marit. Fins a aquest moment, els contactes de Victoria amb clients o contactes del seu marit es reduïen a les comandes de confecció de roba (com podem veure en el document 4), com per exemple mocadors o mantons.⁵

⁵ La roba que utilitzava Victoria Calzada ens dóna una altra pista de la seua condició social acomodada, pel fet que utilitzava peces d'un material car. Complementes com el mantó, barrets, mocadors de seda, etc., són dades que demostren que és una dona acomodada, amb el gust ajustat al de la burgesia.

Document 5

productes, lloguer d'immobles, tal com es pot comprovar en el quadern dels arrendaments de Vila-real fet per Victoria (document 5).

Des de 1828, en aquest llibre destaquen l'arrendament d'immobles, per exemple, el molí de la Mare de Déu de Gràcia. Aquest molí era arrendat a José Taura (document 6), que pagava a Victoria la quantitat de 325 lliures en dos terminis, dos terços d'aquest import havien de ser sufragats en la Fira de Sant Pasqual i l'altre, per Nadal. Com es pot veure en el document, la relació de pagaments està molt clara i s'havia dut al dia fins i tot si hi havia un canvi de titular de l'arrendament. Aquest quadern ens permet seguir la quantitat de terres que posseïa i el control minuciós que duia a terme Victoria⁶.

Aleshores Victoria continuava amb aquest quadern la manera de treballar i de control que feia el seu marit quan vivia. Per tant, veiem una gestió semblant i continuista de la que practicava Pedro Benedito.

Document 6

Una correspondència continuada amb la xarxa de clients del seu marit demostren el seu coneixement sobre qüestions de qualitat i quins productes eren els més atractius

⁶ Els apunts del deure i l'haver del llibre es corresponen amb els rebuts de pagament, que completaven l'administració de l'activitat comercial i arrendatària.

al mercat i quins tenien major valor. Sobre aquestes qüestions, Victoria es mostra inquisitiva i curiosa. No dubta a preguntar els seus corresponals. Victoria era conscient que si s'interessava sobre les novetats del mercat podria mantenir la seua font d'ingressos i ajustar l'oferta i la producció de les seues terres a les exigències del mercat.

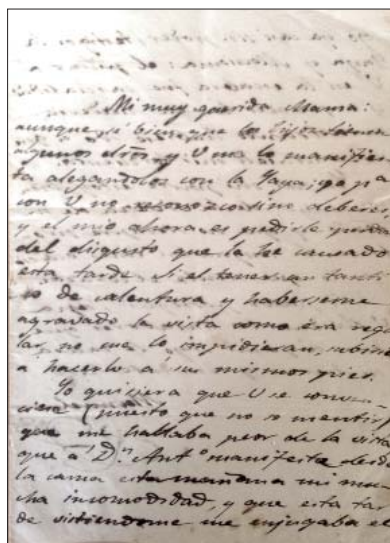
En l'aspecte comercial, Victoria va ser una dona imbuïda per l'esperit capitalista de la burgesia comercial valenciana. Tot i que, a diferència de la del burgés preocupat per l'ascens social propi, la mentalitat de Victoria està condicionada per la seguretat de la família. És conscient que gestiona el negoci familiar per a assegurar l'ascens social dels seus fills.

Aquesta mentalitat és la que la fa diferent. La seguretat i l'ascens de la família condicionen la seua activitat al capdavant dels negocis patrimonials. Cal recordar que al segle XIX el comerç és, en general, un món únicament per a homes.

En l'àmbit familiar la responsabilitat de Victoria no decau en cap moment i està pendent dels seus fills. El seu fill major, Manuel Benedito Calzada, va fer els estudis de Dret a València, on es va llicenciar l'any 1837. Posteriorment, va estar lligat al món de la política del partit liberal, en el qual va arribar a aconseguir l'acta de diputat a les Corts Generals l'any 1841⁷. També va ser important el seu paper en el món literari amb un bon nombre d'obres.

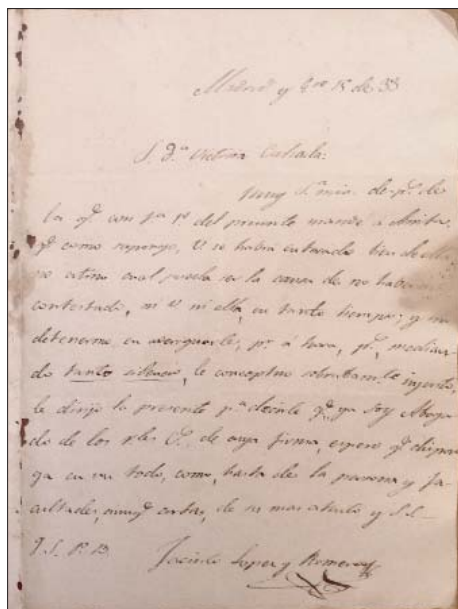
Tant en la dedicació política com en els interessos literaris del fill —considerats un entreteniment de bon gust per a la vida social burgesa, el saber estar—, es veu el mantell protector de la mare i l'interés per l'ascens social familiar. La relació epistolar de Manuel amb Victoria és assídua (document 7). Als temes familiars, s'afegeix la notícia detallada de tot el que passa en el món polític. Victoria Calzada, mitjançant aquesta correspondència, es converteix en una corresponal amb coneixement de la realitat política del país. Per tant, mitjançant la correspondència entre ells dos podem veure quines sensacions o com descriuen els dos personatges aquells fets que es produeixen arreu de tot el país.

Respecte a les dues filles, Anita i Victoria, també adquireixen formació i coneixements des de petites, però amb una educació dirigida cap al

Document 7

⁷ Extret de la pàgina web del Congrés dels Diputats.

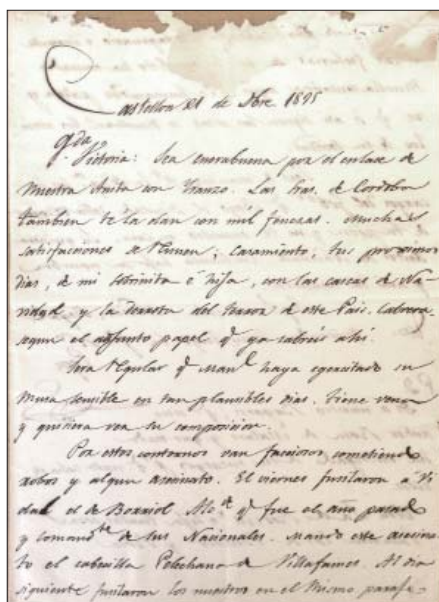
Document 8

amb l'estatus social dels Benedito, com es pot comprovar en una carta enviada pel seu germà Pepe. El matrimoni donaria renom a les dues famílies (document 9).

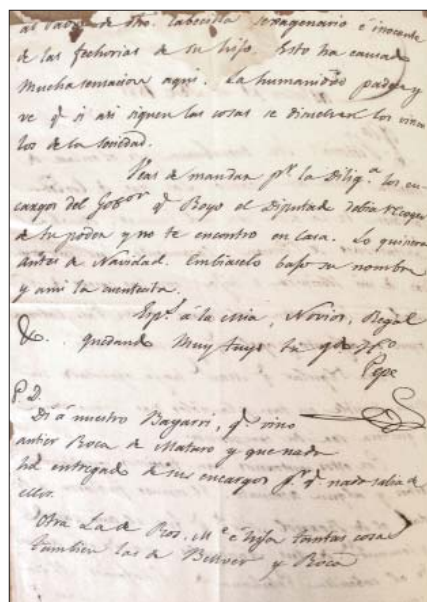
Va casar la tercera filla amb Rafael Royo, que també provenia d'una família burgesa i acomodada valenciana.

seu sexe. Tal vegada siga amb Anita amb qui més relació va tenir i amb qui més es va implicar per a consensuar un matrimoni. És així com Victoria té la responsabilitat de trobar una parella per a la seua filla que siga concorde amb el seu estatus social. Els candidats van ser diversos joves d'una condició acomodada i amb estudis (document 8) que procuraven per Anita. El primer compromís va ser amb el murcià Jacinto López i Romero.

Tanmateix, el compromís amb López Romero no era el que desitjava la mare. Anita es va comprometre després amb Rafael Iranzo. Els Iranzo eren una família burgesa de prestigi de la Vall d'Albaida. El compromís va ser considerat concorde

Document 9

Després de la malaltia, Victoria Calzada ja no va ser la mateixa. El 25 de setembre de 1837 mor a causa d'unes febres. El seu funeral i les misses per l'ànima de Victoria, que sufraga econòmicament Manuel Benedito, com a marmessor, van estar d'acord amb la seua classe social (document 11).

7. Conclusions

La vida de Victoria Calzada està marcada per la mort del seu espòs quan ella tenia trenta anys. És quan ella, davant d'aquesta adversitat, marca el seu punt d'inflexió i agafa unes responsabilitats impròpies d'una dona del seu segle. Açò és el que la converteix en una dona referent. Es marca com a objectiu final la conservació de l'estatus social i aconsegueix incrementar-lo gràcies a la seua tasca tant en la vida familiar com en la comercial.

Aleshores un dels motius d'aquest treball era donar a conèixer que hi ha dones en aquest segle que obtenen responsabilitats més enllà del que marca la societat. És a dir, una part de mestressa de la seua casa, però introduint la seua impecable gestió comercial i patrimonial, com s'ha descrit. Per tant, segurament deu haver-hi més dones del segle XIX com Victoria que siguen dignes d'estudi i meresquen que es conega aquesta tasca tan desconeguda en la història. Més que res per a demostrar que hi havia dones disposades a buidar aquests judicis sobre el paper de la dona burgesa.

Una altra conclusió és l'entramat d'una família burgesa comercial, com es configura, es transforma i es consolida el seu poder que va en alça. L'estructura de la família Benedito és un cas pràctic en què es veu allò que ens descriuen els manuals teòrics. Així com cada moviment que fan tant Pedro com Victoria, quan són els caps familiars, per a arribar a fomentar l'ascens social que viu la seua classe al segle XIX. Amb la utilització de mecanismes com els enllaços matrimonials per a augmentar el poder i l'interès econòmic. Com també oferir finançament o arrendar propietats a llauradors locals per a obtenir una lleialtat que es veurà convertida en una font de poder. Tal vegada una via d'estudi més concisa siga sobre l'origen de la família Calzada, gràcies al qual podríem saber més sobre el comportament i el caràcter dels seus membres. Així com ampliar l'estudi sobre les filles de Pedro i Victoria que tenen un paper essencial en la fortalesa dels llaços d'unió burgesa per a augmentar el poder de la família.

Bibliografia

BOLUFER PERUGA, Mónica. “Del salón a la asamblea: sociabilidad, espacio público y ámbito privado (siglos XVII-XVIII)”. *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, número 56, 2006, p. 121-148.

DIVERSOS AUTORS. *La gran transformació 1790-1860*, en *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, volum 6, p. 366-372.

MILLÁN, Jesús. “Les societats agràries a l'època de la revolució”. *La gran transformació 1790-1860*, en *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, volum 6, p. 118-137.

PONS, Anacleto i SERNA, Justo. “La mediación interesada. La burguesía comercial en la Valencia del siglo XIX”. *Cahiers de la Méditerranée, Bourgeoisies et notables en Méditerranée*, número 46-47, 1993, p. 53-66.

PUERTO, Javier i SAN JUAN, Carlos. *La epidemia de cólera de 1834 en Madrid*, p. 10.

Fonts documentals

Arxiu Municipal de Vila-real

Fons de la família Benedito

Recursos digitals

Congrés dels Diputats. Actes de diputat de Manuel Benedito en <http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/SDocum/ArchCon/SDHistoDipu/SDBuscHisDip>

Ajuntament de Vila-real
Normalització Lingüística i Tradicions

 Vila-real
avança en valencià

PORCELANOSA®

FUNDACIÓ
**CAIXA RURAL
VILA-REAL**

facsa
ciclo integral del agua

innpulso

Ciutat de la Ciència
i la Innovació

MINISTERI D'ECONOMIA I COMPETITIVITAT

